

על נהרות בבל, אפרים משה לילין, 1910

תרבות ישראל בפיוט ובזמר

הצעה להוראה בינתחומית: תרבות ישראל ומוזיקה
מדריך למורה

צוות כתיבה:

תרבות ישראל
הפיקוח על המוזיקה

תרבות ישראל:

ציפי קוריצקי, מנהלת המטה לתרבות ישראל
רותי זוסמן, מדריכה ארצית
רננה אברון, מדריכה ארצית

מוסיקה:

ד"ר יעל שי, מפמ"ר מוסיקה
ענת דור, מדריכה ארצית
רנה כלף, מדריכה ארצית

הפקה:

לוראנס רוזנגרט, מדריכה ארצית המטה לתרבות ישראל

עריכה לשונית:

מאירה הס

עיצוב גרפי והדפסה:

דרורים - הוצאה לאור, פרסום ושיווק

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

ירושלים, התשע"ד - 2014

החבורת מוקדשת לזכרה של מפמ"ר מוזיקה,

ד"ר יעל שי, ז"ל

שלדאבון לב, הלכה לעולמה עם סיום כתיבת החבורת

דבר מנהלת המטה לתרבות ישראל

בשמחה רבה אנו מגישים לציבור המורים לתרבות ישראל ולמורים למוזיקה חוברת בנושא "תרבות ישראל בפינט ובזמר", המשמשת דגם להוראה בינתחומית של מקצועות אלה.

החוברת כוללת מדריך למורה והצעות לפעילויות בשיעורי תרבות ישראל ובשיעורי מוזיקה, תוך שיתוף פעולה הדוק בין המורים בשני תחומי הדעת.

המוזיקה ביהדות נתפסת כאחד הביטויים הנאצלים ביותר של רוח האדם.

הרמח"ל (ר' משה חיים לוצאטו) רואה במוזיקה אמצעי לתיקון האדם שנוצר בלתי שלם: "בא וראה, כל הבריות נבראו בלא שלימות, שנאמר, 'אשר ברא אלוהים לעשות' - שיעשו אחר כך... לשלימותם, או במעשים טובים או בתפילה או בשיר..."

כאשר עוסקים בחיבור שבין תרבות ישראל למוזיקה, אך טבעי שנבחר בירושלים כמקום מפגש. "ירושלים של מעלה", כאוטופיה המבטאת את שאיפתו של עם ישראל ל"תיקון עולם", ו"ירושלים של מטה", המשקפת את חייו בתקופות שונות; ימי זוהר וימי חורבן, אלפיים שנות כיסופים ושישה עשורים של ריבונות, בנייה וחיים שוקקים.

יחידת הלימוד מזמינה את התלמידים למסע תרבותי מרתק בין סמטאותיה של ירושלים של מטה, ובין נפתולי הגעגועים לירושלים של מעלה, כשזמר עברי מלווה אותם במסעם.

אני מקווה שבעקבות למידה חווייתית זו ירבו יוזמות לשילובים דומים בנושאים אחרים.

אני מאחלת לכם הנאה וסיפוק מהוראה ברוח המלצותינו, ומזמינה אתכם לשתף אותנו ביוזמות שלכם.

ציפי קוריצקי,

מנהלת המטה לתרבות ישראל

דבר המפמ"ר למוזיקה

י"ל פרץ אמר: "עם שחי - שר; עם ששר - חי", ועם ישראל שר. סיפורו של הזמר העברי הוא סיפורה של מדינת ישראל לאורך הדורות. השירים ליוו את עם ישראל מראשיתו קיומו ועם היום והם כוללים שירי כיסופים, שירי עמל ועבודה, שירי מולדת, שירי לכת, שירי טבע ונוף, שירי שכול ומלחמה, שירי כמיהה לשלום ושירים על תרבויות ומקומות. חוברת זו מוקדשת לעיר הקודש "ירושלים".

בעשיית השיר חוברים שלושה: המשורר, המלחין והמבצע, וכל אחד מהם הוא עולם מלא. רבי שניאור זלמן מלאדי אמר: "הלשון היא קולמוס והשיר קולמוס הנפש".

השירה היא כלי להעברת מסרים חינוכיים, ערכים, חברתיים ותרבותיים. השירה היא גם ביטוי להלך הרוחות בחברה, בתקופה בה נכתבו השירים, וביטוי תרבותי של תקופתה. תוכנו של השיר משפיע על הפרט ועל החברה, ומעצב אותם. השירה מלכדת ומאחדת ציבורים שונים; קהילות רבות מן הארץ ומן הפזורה, דתיים וחילונים, "צברים" ועולים, מבוגרים וצעירים, הורים וילדים.

החוברת בנושא "תרבות ישראל בפיוט ובזמר" המוגשת למורים למוזיקה ולמורים למורשת ותרבות ישראל, נותנת השראה להוראה רב-תחומית, בנושא ירושלים, כחלק מתכנית הלימודים של תלמידי כיתות ה'.

ירושלים - כמו בחזון הקמת המדינה של בן-גוריון - היא המאחדת והמלכדת את ישראל ואת העם היהודי. השיר במילותיו מחבר את כל העדות, כל העם לפרטיו - בירושלים. עבור כל אחד ואחת ל"ירושלים" ביטוי שונה, אך לכולם האהבה, הקשר הייחודי ותחושת השייכות.

הפעילויות בחוברת זו הם בגדר המלצה. כל מורה מוזמן להוסיף מידיעותיו ומניסיונו המקצועי ולהרחיב את הפעילויות בראיה רב-תחומית, בכך הוא ירחיב את אופקיו של התלמיד ויצור יריעה תרבותית משותפת מיוחדת ומאחדת.

ד"ר יעל שי ז"ל

מפקחת מרכזת על החינוך המוזיקלי

תוכן העניינים

9	מקרא
10	מבוא
11	למידה משמעותית: עקרונות ודגשים
12	למידה משמעותית בהוראת תרבות ישראל
16	למידה משמעותית בשיעורי מוזיקה
22	א. הכיסופים לירושלים: מ"על נהרות בבל" ועד "מעל פסגת הר הצופים"
26	• תהילים קלז / על נהרות בבל
30	• ציון הלא תשאלי / ר' יהודה הלוי
32	• יפה נוף / ר' יהודה הלוי
33	• קריה יפהפייה / ר' זכריה אלצ'אהרי
34	• קריה למלך רם / ברק עמרני
39	• מעל פסגת הר הצופים / אביגדור המאירי
45	ב. הכיסופים לירושלים: בין "ירושלים של מעלה" ל"ירושלים של מטה"
47	• אור וירושלים / יוסף שריג
53	• על כפיו יביא / יורם טהרלב
65	• ירושלים שלי / דן אלמגור
72	ג. ירושלים שלי: בין "ירושלים של מעלה" ל"ירושלים של מטה"
72	• שובי בת ירושלים / דוד ברק
83	ד. שמות חיבה לירושלים
88	• הרבה שמות לירושלים / דן אלמגור
90	פעילות בינתחומית ללמידה משמעותית
91	ביבליוגרפיה נבחרת

מקרא

מידע אחרונה

הצעות אפסילוויוו הגרבור ישגאל

הצעות אפסילוויוו חוסיקאיוו

הצעות איוסחאו קהילאיוו

ברית נצחית קיימת בין העם היהודי לבין ירושלים, כמו שכתוב בתהילים קלז, ה:
"אם אשכחך ירושלים - תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי".

ירושלים היא עיר הקודש ובירת המלוכה ההיסטורית של עם ישראל. מעמדה של העיר ניכר היטב בדברי הנביאים ובדברי חז"ל בתלמוד, במדרש, בהלכה ובאגדה, בהגות היהודית המודרנית, באידיאולוגיה הציונית, בפיוטים ובשירי זמר רבים מתקופות שונות.

על ירושלים חלמו רבים במשך הדורות, וסביבה נרקמו אגדות ונכתבו שירים ופיוטים. חז"ל העידו במסכת קידושין ש"אין יופי כיופֵה של ירושלים", ומתוך עשרה קבין של יופי שירדו לעולם - ירושלים נטלה תשעה ואחד כל העולם כולו.

על ירושלים אמרו חכמים בבראשית רבה שהיא "אורו של עולם" ועוד אמרו שאדם העומד בתפילה צריך לכוון פניו לירושלים.

אנשי כנסת הגדולה תיקנו בתפילת "שמונה עשרה" ובברכת המזון ברכות מיוחדות לירושלים. מתוך חיבה וגעגועים לירושלים ניתנו לה שמות רבים, כמו "עיר הנצח" וכן "נחלה ומנוחה לישראל", ובמדרש נמנו לה 70 שמות. בן גוריון אמר ש"אם לארץ נשמה - הרי ירושלים נשמתה של ארץ ישראל", והוסיף כי ירושלים היא המוקד של האהבה, הגעגועים, השאיפות והתקוות של העם העברי.

ירושלים נמצאת גם במוקד תוכניות הלימודים של כיתה ה', בתחומי דעת מגוונים (תרבות ישראל, מוזיקה, תנ"ך, חברה, מולדת ואזרחות). על כן היא נבחרה כנושא מארגן ללמידה בינתחומית, בשיתוף המטה לתרבות ישראל והפיקוח על הוראת המוזיקה.

בשיעורי "תרבות ישראל" מתבקשים המורים לחשוף את התלמידים למרכזיותה של ירושלים בתודעה היהודית לאורך הדורות מהיבטים שונים:

- ירושלים כמושא כיסופים;
- ירושלים בזיכרון הקולקטיבי של עם ישראל (מנהגים);
- שמות וכינויים לירושלים כביטוי לחיבה של עם ישראל לירושלים;
- "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה";
- ירושלים בירת ישראל.

בשיעורי מוזיקה, ובעיקר לקראת יום ירושלים, נלמדים שירים על ירושלים ועל מרכזיותה בתודעה היהודית. בטקסי יום ירושלים משולבים שירי ירושלים, ואין חגיגת זמר בתחום בית הספר שאין בו שיר אחד לפחות משירי ירושלים.

לפיכך, אך טבעי להציע דגם הוראה בינתחומי, שבו ירושלים היא נושא מארגן לשני תחומי דעת: תרבות ישראל ומוזיקה.

אנו מקווים ומאמינים שלימוד בינתחומי, שבמרכזו ירושלים, יגביר בקרב תלמידינו את האהבה לעיר הנצח, בירת ישראל.

למידה משמעותית: עקרונות ודגשים

בשנה"ל תשע"ד חותרת מערכת החינוך להטמעת אסטרטגיות הוראה-למידה-הערכה המחזקות ומעמיקות את חוויית הלמידה והופכות את הלמידה למשמעותית. במסגרת תהליך זה, הפיקוח על המוזיקה והפיקוח על הוראת תרבות ישראל מבקשים לקדם את ההוראה הבינתחומית, כחלק בלתי נפרד מהלמידה המשמעותית.

מהי למידה משמעותית?

למידה משמעותית היא למידה מתוך משמעות אישית, חדווה, סקרנות ויצירתיות:

- בלמידה משמעותית הכוונה ללמידה שהיא רלוונטית לחייהם של התלמידים ונוגעת במרב נימי נפשם ונשמעת, תוך שהיא מערבת היבטים מגוונים של התנסויות ופעילויות, לבד ובצוות; משלבת היבטים רגשיים, חווייתיים וקוגניטיביים ודרכי מבע מגוונות (אמנויות); ומאפשרת למידה במרחבים שמעבר למרחב הכיתה (כמו פעילות בטבע, במוזיאונים ובמרחב הווירטואלי-דיגיטלי).
- למידה והוראה כזאת מאפשרת העמקה ופיתוח החשיבה, בצד התפתחות קוגניטיבית, חברתית, רגשית, ערכית ורוחנית של התלמיד ושל המורה גם יחד, במרחב הכיתתי והבית-ספרי.

דגשים בתהליכי הוראה-למידה-הערכה הנגזרים מעקרונות אלה:

1. הכללת שלושה ממדים: הממד ההכרתי - המושכל (ידע), הממד הרגשי-חווייתי והמדד ההתנהגותי.
2. חיזוק הפתיחות, וכן יכולות ההקשבה, הביקורת והביקורת העצמית, כחלק משיח כיתתי בין הלומדים למורה ובחברת התלמידים בינם לבין עצמם.
3. פיתוח גישה דיאלוגית, בית-מדרשית, בין הלומדים, תוך יכולת להכיר ולהוקיר ריבוי דעות.
4. חיפוש והדגשה של המרכיבים הרלוונטיים, המשמעותיים והאקטואליים לעולמם של התלמידים.
5. טיפוח אופני לימוד מעוררי חוויה המשלבים דרכי מבע יצירתיים, כגון: אמנות לגוניה - אמנות חזותית, קולנוע, תיאטרון, מחול ומוזיקה, פעילות פעילות גופנית, פעילות חקלאית, קשר אל הטבע ועוד.
6. עידוד ללימוד פעלתני, המתאפיין בגישה הבנייתית-חקרנית, בעבודה אישית וקבוצתית, בבינתחומיות ועוד, ובכלל זה שילוב עבודות חקר ומיזמים (פרויקטים) בתהליך הלמידה.
7. חיבור בין המישור של הלימוד הפורמאלי לבלתי-פורמאלי, תוך הדגשת השילוב בין לימוד עיוני לבין התנסות חווייתית במסגרות החינוך הבלתי פורמאלי, ולמידה חוץ-כיתתית (גנים לאומיים, מוזיאונים, סיורים ופעילות העשרה בלתי פורמאלית במשפחה, בחברה ובקהילה).
8. חיזוק הקשר בין הנלמד בתחומי הדעת השונים לבין חינוך ערכי פעיל, "מהלכה למעשה".

9. חיזוק הקשר בין הנלמד בתחומי דעת משיקים ויצירת זיקה מפרה ביניהם.
10. יצירת כלים המסייעים לעיצוב השקפת עולם אישית בתחומי המחשבה, הזהות, הערכים ואורחות החיים.
11. עידוד לשיתוף פעולה בין הגורמים השונים המעורבים בעשייה החינוכית בתחום החינוך היהודי בבית הספר: מחנכים, מורים מתחומי הדעת, רכזי שכבה ורכזי חינוך חברתי, הנהלת בית הספר, הורים וגורמים חוץ בית-ספריים (חברי המכינות הקדם-צבאיות, שנת השירות ובוגרי תנועות הנוער).
12. שילוב אמצעי למידה מתקדמים של תקשוב ולמידה מרחוק.
13. הכללת דרכי הערכה מגוונות וחלופיות.

למידה משמעותית בהוראת תרבות ישראל

בתוכנית הלימודים "תרבות ישראל ומורשתו" קיימים כל העקרונות והדגשים המפורטים לעיל. ביחידת לימוד זו נתמקד בארבעה עקרונות ונדגים אותם בפעילויות השונות. למידה בשלושה ממדים כביטוי לתפיסת האדם כשלם תוכנית הלימודים "תרבות ישראל ומורשתו" מקדמת תהליכי הוראה-למידה דינמיים, רב-ממדיים, המשלבים רבדים הכרתיים, ערכיים, רגשיים והתנהגותיים, הקשורים ביחסי גומלין עם קהילות ועם מעגלי שייכות.

על פי תוכנית הלימודים, תהליך למידה משמעותי יתרחש תוך מודעות ומכוונות לשלושה ממדי למידה:

- **הממד החווייתי-רגשי:** למידה משמעותית מתאפשרת באקלים המביא לידי ביטוי התבוננות פנימית, הקשבה לקול האישי, פתיחות ואמון, ומאפשר צמיחה רגשית ואינטלקטואלית.
- **הממד הקוגניטיבי:** למידה משמעותית מתאפשרת בסביבה המציבה גירויים אינטלקטואליים ומעודדת סקרנות וחתיירה לאמת: עיסוק בדיונים ערכיים של הבהרת ערכים, בלי כפייתם, תוך קישור הנלמד עם סוגיות אקטואליות ורלוונטיות לחייו של הלומד, ותוך חיזוק הפתיחות ויכולת ההקשבה, הביקורת והביקורת העצמית.
- **הממד ההתנהגותי-יישומי:** למידה משמעותית מתקיימת במקום שבו ניתנת ללומד אפשרות לבחור דרך לביטוי הנלמד באורחות חייו, בבחינת "כל שמעשיו מרובים מחכמתו, חכמתו מתקיימת" (אבות ג, יב).

הלמידה בחברותא מובחנת מההוראה הפרונטלית בכמה היבטים:

1. **התכנים** מעודדים שיח דיאלוגי בין התלמידים לבין עצמם, בין הטקסטים השונים ובין המורים לתלמידים, וכן בין התלמידים והמורים לקהילה, עם דגש על רלוונטיות וזיקה לעולמו של התלמיד.
2. **פדגוגיה:** פתיח מאתגר במליאה - הצגת הנושא באמצעות שאלה אקטואלית/רלוונטית לחיי התלמיד, ליי-מוד בחברותא (רצוי בזוגות) ודיוני דילמה (ראה בהמשך), אסיף - הצגת המסקנות של החברותות במליאה ודיון מסכם. תוצר הלמידה יכול להיות "שיח ושיג" (דיבייט) כיתתי.
3. **תפקיד המורה:** הידע אינו בלעדי למורה, ולכן המורה אינו "מלמד" אלא "מנחה" המפתח לומד עצמאי.
4. **אקלים כיתתי:** פתוח, מעודד שאילת שאלות; דגש על מרכיבים של ידע, רגש ומעשה בלמידה/בעידוד יצירתיות/בהתאמה למגוון אינטליגנציות ולרמות חשיבה מגוונות; יכולת הקשבה, הכלה, כבוד ופתיחות לדברי האחר.

הללויהו בנבל וכנור

5. **המרחב הלימודי:** מותאם לאופי המיוחד של הלמידה הבית-מדרשית והדיאלוגית/ספרייה ומרכז משאבים יהודי/אסתטיקה/נוחות/ישיבה בקבוצות.

מטרות הלמידה בחברותא:

- טיפוח לומד עצמאי המקבל על עצמו אחריות לתהליך הלמידה;
- חיזוק הערבות ההדדית בין הלומדים (לימוד מבוגרים צעירים, לומדים שיש להם צדדים חזקים תומכים בחבריהם וכו');;
- חיזוק ועידוד הקשבה, הכלה, הבנה וקבלת האחר;
- עידוד וטיפוח אהבת הלימוד לשמה ולא לשם השגיות;
- שילוב ידע, רגש וחוויה בלימוד;
- עידוד יצירתיות והבעה אישית;
- מתן מקום לקולות השונים של הפרשנות, של המנהג ושל המסורת של קהילות ישראל לגוניהן;
- טיפוח לימוד שמביא לידי מעשה (פרויקטים חברתיים בבית הספר ובקהילה);
- חיזוק הקשר בין מורים, בין תלמידים ובין הורים;
- הנחלה והטמעה של הוראה דיאלוגית, הן באוכלוסיית המורים, הן באוכלוסיית התלמידים;
- חיזוק המודעות להיבטים בין-אישיים ורגשיים הנוצרים בתהליך הלמידה;
- טיפוח דמות המורה-המנחה (המנחה כמאפשר צמיחה ואוטונומיות של הלמידה, בבחינת "מכל מלמדיי השכלתי").

למידה חוץ-כיתתית (מרחבי למידה מגוונים):

תכנית הלימודים "תרבות ישראל ומורשתו" מבקשת לקדם למידה המשלבת התנסות חווייתית מעצבת זהות, תוך שיתוף פעולה עם מסגרות החינוך הבלתי פורמאלי, ומדגישה זאת במטרות תוכנית הלימודים ובעקרונות הפעילות: מטרה 7: "שילוב בין לימוד עיוני לבין התנסות חווייתית... ללמידה חוץ-כיתתית, לסיורים ולפעילות העשרה בלתי פורמאלית" עקרון פעילות 9: "יושם דגש על שיתוף פעולה הדוק עם מסגרות החינוך הבלתי פורמאלי ולמידה חוץ-בית-ספרית (גנים לאומיים ומוזיאונים, טיולים בשביל ישראל וכו'ב)"

למידה בינתחומית כביטוי לתפיסת האדם כשלם:

"למידה בינתחומית שואפת לערב את התלמידים בחקר נושא או בעיה המקפלים מספר היבטים, אשר בעבר מקובל היה לשייך אותם למקצועות שונים, אך 'בחיים' מופיעים הנושאים הללו במשולב וללא הפרדה. בתכנית לימודים בינתחומית שאובים נושאי הלימוד ממקבץ של מקצועות. ההקשר הרב-מקצועי מניח את היסוד לזיהוי התכנים הללו על ידי התלמידים כנוגעים לחייהם, לעומת הלימוד החד-מקצועי שתחמו צר יחסית, ואיננו משקף את חיי המציאות. בסביבה לימודית בה רואים התלמידים בעליל את זיקת הנלמד למציאות, גדל הסיכוי שיגלו סקרנות בנושאים הנלמדים ומעורבות בתהליך הלמידה..."¹

קיימות שתי שיטות ללמידה בינתחומית:

1. שיטת החיבור
2. שיטת המיזוג

1. שיטת החיבור:

"מורים בעלי רקע מקצועי שונה מתכנסים ומרכיבים צוות הוראה (אשכול). כל אחד תורם חלק משלו השייך למקצוע שהוא מומחה לו תוך תיאום עם יתר חברי הצוות. אין הכרח לשלב את החלקים הללו זה בזה, כל חלק יכול לעמוד ברשות עצמו, עם זיקה כזו או אחרת לנושא המרכזי הנלמד... על פי שיטת החיבור, יודע כל מורה באופן כללי מה מלמדים עמיתיו, והוא יכול לאזכר זאת בשיעוריו. כך יכולים התלמידים לפתח ראייה יותר כוללת של תחום לימודי והבנה בסיסית של הקשר בין המקצועות השונים."²

2. שיטת המיזוג

"חברי צוות ההוראה (האשכול) מנסחים בעיה אחת, רבת פנים והיקף, שממילא יש לה היבטים רבים ושונים, המשתייכים כל אחד לדיסציפלינה אחרת. ההיבטים השונים יכולים בעצמם להיות רבי-היקף מבחינה דיסציפלינארית"³. הסיכום הסופי של עבודת התלמידים יתבטא בתוצרים שגם הם רב-מקצועיים במהותם, ואין הכרח שהמרכיבים השונים של התוצר הסופי ישויכו לדיסציפלינה אחת, זו או אחרת. בשיטה זו כרוכים שני המקצועות ואין צורך להבחין ביניהם בשום שלב בתהליך הלמידה. התוצר הסופי יבטא את התרומה של שני המקצועות בעת ובעונה אחת.

הצעה להוראה בינתחומית שלפניכם מחברת בין תחומי הדעת "תרבות ישראל" ומוזיקה בשיטת המיזוג, ומשלבת אסטרטגיות להוראה משמעותית.

1. שחר ושלמה שרן. עיצוב נושאי לימוד בין-תחומיים: כיצד? טבריה, 1998.

2. שלמה שרן, איימי טאן, "מבנה בית הספר והדרך ללמידה פוריה", הוצאת רמות אוניברסיטת תל אביב, 2007, תשס"ח, עמ' 58 - 59.

3. שם, שם.

בבתי ספר אחדים מוקצות שעות להוראת המוזיקה בכיתה ה'. בבתי ספר אלה, יוכלו המורה למוזיקה והמורה לתרבות ישראל לחלק ביניהם את העבודה כך, שהמורה לתרבות ישראל תעסוק בהיבטים העיוניים של הנושא, תוך התמקדות בטקסטים מגוונים, והמורה למוזיקה תעסוק בהיבט המוזיקלי: התלמידים ישירו את השירים והפיוטים, יבצעו פעילויות העוסקות בתרומתה של המוזיקה להבעת הטקסט, ויאלתרו מוזיקה בהשראת הטקסטים של השירים.

למורי תרבות ישראל בבתי הספר שאין בהם שיעורי מוזיקה לתלמידי כיתה ה', יחידת לימוד זו תאפשר עיסוק בתרומת המוזיקה להיבטים העיוניים של תרבות ישראל בעיקר.

ההצעות ביחידה בינתחומית זו מופנות הן למורה למוזיקה ולמורה לתרבות ישראל - לשיתוף פעולה בינתחומי, והן למורה לתרבות ישראל לצדו מורה למוזיקה, ומעוניין להעשיר ולגוון את הלמידה בפעילויות מוזיקליות.

ההצעה הנוכחית מתמקדת בציר התוכן "ירושלים". על ציר זה מוזמנים התלמידים לדון במרכזיותה של ירושלים בתודעה היהודית לאורך הדורות.

ההצעה שלפניכם כוללת:

- מידע כללי והדרכה מוזיקלית לעבודה בכיתה.
- שני פרקי לימוד מתוך תוכנית המקצוע:
 1. כיסופים לירושלים: חמישה שירים.
 2. בין "ירושלים של מעלה" ל"ירושלים של מטה": חמישה שירים.

בספרי הלימוד למיניהם משובצים טקסטים רבים, שחלקם מולחנים, ולחלקם יותר מלחן אחד, והמורה לתרבות ישראל מוזמן לשלב יחידה בינתחומית זו בין הפעילויות והטקסטים שספר הלימוד מציע.

למידה משמעותית בשיעורי מוזיקה

המוזיקה כשלעצמה מוציאה אותנו ממקום גיאוגרפי מוגבל ומעבירה אותנו אל עולמות רגישים ועדינים המצויים בנימי נפשנו. כל אדם בוחר לעצמו את הסגנון המוזיקלי שמדבר אל לבו, ובאמצעותו האדם מתחבר, מצד אחד, למציאות החיים שלו, ומנגד מתנתק מכבלי היום-יום ונודד אל עולמות המצויים מעבר לזמן, למקום ולמילים.

כשם שהלמידה בחברותא מביאה את הלומדים להעמקה, לחקר, לגילוי של אמת פנימית, כך גם ההקשבה למוזיקה מאפשרת כניסה לעולמו הפנימי של כל אדם.

ביחידה זו פעילויות המאפשרות:

- הקשבה לצלילים ולמילים.
- שימוש בכלים לחקר הקשרים בין מוזיקה לטקסט.
- חקר לרוחב, לאורך ולעומק העוסק בשאלה: כיצד חוברים הצלילים למילים.
- הבעת עמדה אישית וסובלנית. אין "נכון" ו"לא נכון". מה שיעזור לנו להבין דעה מנוגדת לשלנו זאת היכולת להסביר את עמדתנו. כך נצליח להפגיע, לרגש ולהפרות את מי שחושב אחרת מאתנו, וכך גם ניהנה אנחנו כאשר נקשיב להסברו של מי שחושב אחרת מאתנו.
- הבעה רב-כישורית.

הפעילויות הבאות מוצעות לכל מורה באשר הוא, לאו דווקא למורה למוזיקה. פעילויות אלה מתחלקות לשלוש קטגוריות:

- הקשר בין הטקסט לבין המוזיקה: פעילות זו בוחנת באופן מובנה את החיבורים המבניים וההבעתיים בין המוזיקה לטקסט.
- פעילויות חווייתיות מודולאריות: ניתן לצרף אותן זו לזו או להתמקד בפעילות אחת בלבד.
- פעילויות ייחודיות בעבור כל שיר: כלולות בפעילות המוזיקלית המוצעת לכל אחד מן השירים, וייחודיות למנגינה ולביצוע הספציפיים שבחרנו בעבור כל אחד מן השירים.

הקשר בין הטקסט לבין המוזיקה

הפעילויות הבאות מוצעות לכל מורה באשר הוא, לאו דווקא למורה למוזיקה, ומאפשרת פעילות בינתחומית השוואתית, מבנית ויצירתית סביב הקשר בין הטקסט המילולי לבין המוזיקה, על סמך האזנה לשיר וקריאת המילים. ההשוואה תבצע באמצעות בחינת הקשר בין המבנה הספרותי למוזיקלי, באמצעות בחינת הקשר בין הצלילים להברות, וכן באמצעות בחינת הקשר בין ההבעה הספרותית למוזיקלית.

הללנה בנגל וכנור

הקשר בין המבנה הספרותי למוזיקלי:

- ניתוח מבנה השיר מבחינה ספרותית
- ניתוח מבנה השיר מבחינה מוזיקלית
- השוואה בין המבנים, ומסקנות באשר לחפיפה בין המבנים או לסתירה ביניהם. לרוב תימצא חפיפה בין המבנה המוזיקלי לבין המבנה הספרותי של השיר, כאשר "בית" בשיר חופף לחלק ראשון במוזיקה (A), ופזמון חופף לחלק שני במוזיקה (B). במקרים רבים, בעיקר במנגינת הפיוט, נמצא כי לכל הבתים מנגינה זהה. כלומר, מנגינת הפיוט מורכבת מיחידה מוזיקלית אחת החוזרת על עצמה בכל בתי הפיוט.
- בדיקת החלוקה הפנימית של כל חלק. בכמה מקרים נמצא כי המוזיקה מכפילה מילים. במקרה כזה, בחלוקה הפנימית נגלה כי המלחין מרשה לעצמו להכפיל מילים לטובת שלמות מוזיקלית מבנית, או אולי לטובת רעיון חוץ-מוזיקלי, הבא להדגיש רעיון ספרותי באמצעות הכפלת הטקסט (קשור לסעיף המופיע בהמשך, העוסק בהבעת הטקסט באמצעות המוזיקה).

הקשר בין הצלילים להברות:

כאשר מולחן שיר, במודע או שלא במודע, מקדיש המלחין לכל הברה צליל אחד, או יותר מצליל אחד. לרוב, אופי הלחנת הטקסט קשור בתרבות שבו הוא מולחן. במוזיקה המערבית, כל הברה תקבל, בדרך כלל, צליל אחד בלבד, ולפעמים שניים עד שלושה צלילים. במוזיקה הערבית מקובלת מאוד תופעת ה"אלתור" וה"סלסול", שבה הברה אחת מוֹשָׁרֶת על פני צלילים רבים.

היחס בין צליל להברה יכול להיות אחת משלוש האפשרויות הבאות:

- **יחס סילבי** - יחס של צליל אחד להברה אחת;
- **יחס נוימטי** - יחס של בין שניים עד שלושה צלילים להברה אחת;
- **יחס מליסמטי** - יחס של כמה צלילים (יותר משלושה) להברה אחת.
- בדיקת הקשר בין הברה לבין צליל היא פעילות שמתאפשרת על סמך האזנה בלבד. בשירה ישראלית מערבית, היחס בין ההברה לצליל הוא, לרוב, סילבי. תופעה של יחס נוימטי מופיעה לעתים במקומות אסטרטגיים, כמו סיומי משפטים מוזיקליים.

הקשר בין ההבעה הטקסטואלית ובין המוזיקה:

בחלק זה נבחן כיצד מעשירה המוזיקה את הטקסט במילים "ציוריות" יותר; כיצד מתבצע "ציור מילים ו/או אווירה" באמצעות המוזיקה. זוהי משימה יצירתית המזמינה כל תלמיד להביע את דעתו.

- כדאי לשאול את התלמידים, האם לדעתם מתאימה המוזיקה של השיר לתוכנו.
- אפשר לבקש מהתלמידים, תוך כדי האזנה, לסמן מילים ומשפטים שהמוזיקה "מציירת" אותם.
- בשלב הבא יתארו התלמידים כיצד "מציירת" המוזיקה את הטקסט. שימו לב, תשובה כגון "המוזיקה עצובה" או "זועקת" אינה מספקת. אלא יש לנסות להגדיר מה במוזיקה גורם לה להיות עצובה או זועקת.

אלמנטים מוזיקליים (במנגינת השיר ובדרך ביצועו) שבאמצעותם ניתן "לצייר" את הטקסט:

- גובה
- מהירות
- דינמיקה (עוצמה)
- משך צליל
- גוון קולי של מבצע/ת השיר
- הליווי של כלי הנגינה המשתתפים בביצוע השיר
- קשר בין טקסט למוזיקה: הכפלת מילים באמצעות המוזיקה, אונומטופיאה ועוד

בטבלה המצורפת יציג כל תלמיד את רעיונותיו:

מילה/משפט/אווירה	מיקום בטקסט	פרמטר מוזיקלי "מצייר"	אופן ה"ציור" באמצעות הפרמטר
בעמודה זו יכתוב התלמיד את המילים/ המשפט/האווירה שהמוזיקה "מציירת".	בעמודה זו יציין התלמיד היכן מופיעות המילים בטקסט הספרותי (בית ראשון, פזמון וכו').	בעמודה זו יציין התלמיד את הפרמטר המוזיקלי שבאמצעותו "מצייר" הטקסט (גובה/ מהירות/ דינמיקה או כל אחד מהאלמנטים המוזיקליים שפורטו למעלה).	בעמודה זו יתאר התלמיד כיצד "מצייר" הפרמטר את הטקסט.

המלצה למורים:

הקשיבו לשיר ובצעו את המשימה בעצמכם. תופתעו לגלות איזה עושר הבעתי מוסיפה המוזיקה לתוכנו של השיר.

מומלץ לערוך השוואה בין שני ביצועים שונים לאותו השיר:

פעילות מסוג זה מחדדת את יכולת הביקורת של התלמידים, מביאה לידי ביטוי את הטעם האישי של כל אחד מהם ומאפשרת להם הזדמנות להגדיר הבדלים מוזיקליים בולטים בין ביצועים שונים לאותו הטקסט הספרותי.

ניתן לערוך השוואה בין כמה ביצועים שונים באמצעות הטבלה הבאה:

נושא להשוואה	ביצוע א' (יצוין שם המבצע)	ביצוע ב' (יצוין שם המבצע)	ביצוע ג' (יצוין שם המבצע)
מי שר? (גבר/אישה/קבוצה)			
כיצד שר? (סולו/ שירת מענה/שירה משותפת, תיאור הגוון הקולי)			
תזמור (אילו כלים מלווים)			
מה מיוחד בביצוע?			

- אפשר להוסיף נושאים נוספים להשוואה, בהתאם לאופי הביצועים ולרעיונות התלמידים.
- בסיומה של פעילות זו, ניתן לשאול איזה ביצוע מצא חן בעיניהם, ומדוע.

משימה המחברת בין תכני היחידה לשירים שנבחרו:

נסו להתאים בין אחד מן הלחנים לאחד מן הטקסטים הקשורים לשיר. הסבירו מה הקשר שמצאתם בין השניים.

משימות רב-כישוריות המחברות בין תוכני השיר לעולמו האישי של כל תלמיד ותלמיד, כגון:

- נסו לאלתר מנגינה המעבירה את... (לפי הנושא המדובר בשיר).
- המציאו שיר משלכם (עם מנגינה או בלי מנגינה) על... (לפי הנושא המדובר בשיר).
- ציירו בהשראת השיר.

פעילויות חווייתיות מודולאריות

הפעילויות להלן הן מודולאריות. ניתן לצרף אותן זו לזו, וניתן גם להתמקד בפעילות אחת בלבד. רצוי לשלב במהלך הפעילות **השמעה של הפזמון** לפחות פעמיים - בתחילה ובסיום.

על המנגינה:

בקשו מן התלמידים להאזין למנגינה, בלי להתייחס למילים. איזו אווירה עולה מן המנגינה? האם האווירה במנגינה תואמת את מילותיו של השיר? במה כן? במה לא? מה תורמת המנגינה לשיר? האם ניתן לדעתכם לעבד את הלחן כך שהאווירה תשתנה לחלוטין? נמקו. מה יהיה ה"מחיר" של עיבוד כזה? נמקו.

נותנים כותרת לשיר:

טרום האזנה:

- מהי משמעותה של הכותרת?
- מה אתם מצפים משיר שזו הכותרת שלו?

לאחר ההאזנה:

- איזו כותרת אתם הייתם נותנים לשיר?
- האם הכותרת שנתן היוצר לשיר מתאימה לו, לדעתכם?
- מה מדגישה הכותרת? למה היא מכוונת?

"השורה שלי"

עזרים: מילות השיר לכל משתתף, בריסטולים, ז'ורנאלים, לורדים, מספריים ודבק.

פעילות אישית:

כל משתתף מקבל דף ובו מילות השיר. כל משתתף בוחר בשורה בשיר המדברת אליו יותר

פעילות קבוצתית:

המליאה מתחלקת לקבוצות. כל קבוצה מקבלת רבע בריסטול, לורדים, ז'ורנאלים, מספריים ודבק כל משתתף קורא באוזני חבריו לקבוצה את השורה שבחר ואת נימוקיו לבחירה. הקבוצה יוצרת קולאז' המתייחס לשורות שבחרו אנשי הקבוצה.

במליאה:

כל קבוצה מציגה את הקולאז' שהכינה. עורכים דיון במליאה. שאלות לדיון: מה היו נקודות הדמיון בין הקולאז'ים? האם ראינו התייחסויות שונות לאותן השורות? מה מקור השוני? איזו שורה זכתה להתייחסות הרבה ביותר? מדוע?

שיר או פזמון?

את השילוב בין המילים לבין המנגינה מציינות בשפה העברית שלוש מילים: שיר, זמר ופזמון. היצירה שנועדה להשמיע מעה ולהפצה באמצעי התקשורת נקראת 'פזמון' (מוכר המונח "מצעד הפזמונים" המתייחס ליצירות אלה). הפזמון שייך לתרבות הפופולארית, ופונה למכנה משותף תרבותי רחב ככל האפשר. יש המגדירים את הפזמון "בידור בעל-פה המופנה לאוזנו של ההמון". לאיזו מן הקטגוריות הייתם משייכים את השיר שלנו? מדוע?

זוהי אקטואליה

פזמון נכתב פעמים רבות כתגובה/כהתייחסות לנושא אקטואלי. חוקרי ספרות טוענים שלפזמונים "ערך נמוך של קבע", הם מופיעים - ונעלמים. ואכן, יש שירים שעם חלוף הזמן מתברר שהיו יפים רק לזמנם, ויש שירים שנשארים אקטואליים והם מתאימים ומרגשים בכל עת. מהו ערכו של הפזמון שלפנינו, לדעתכם? האם הוא רלוונטי גם היום? מהי חשיבותו היום בתרבות המושרת, והלא מושרת?

הללויה במילים ובעיני

שירת רבים

נעמי שמר בשיריה כותבת בגוף ראשון רבים ("כל **שנבקש**", " יזרח מאופל על **ראשנו** אור כוכב")

1. **פעילות אישית/בזוגות:** הפכו את השיר לשיר בגוף ראשון יחיד (אבקש, ראשי וכד'...).
2. **במליאה:** חלק מן המשתתפים קוראים את השיר/חלק מן השיר בתבניתו החדשה.

שאלות לדיון: באיזו מידה ההעברה מ"רבים" ל"יחיד" שינתה את משמעות השיר? איזו משמעות נראית עדיפה בעיניכם? (בלי להתייחס להתאמה בין המילים למנגינה) נמקו.

פזמון לשם מה?

לפזמונים מטרות רבות: יש פזמונים שנועדו **למופע בידורי**, ובהם ההיבט החשוב ביותר הוא האסתטי (חרוזים וכד'); יש פזמונים שנועדו להדגיש **ייחוד של קבוצה אתנית** ("אצלנו בכפר טודרה"); יש פזמונים שמודגש בהם **ההיבט הביקורתי/החברתי**: פזמונים סאטיריים, למשל ("אנשים מגולגלים בתוך נייר עיתון"); ויש כאלה שמודגש בהם **ההיבט הדידקטי**, שבו מנסה השיר לעצב גישה חברתית או ליצור מצב רוח לאומי ("מחר כשהצבא יפשוט מדיו לבנו יעבור לדום").
למה נועד הפזמון שבו אנו עוסקים? נמקו.

מילים ולחן או מנגינה שצורפו לה מילים?

כאשר השירה - הספרות - והמוזיקה הוכרו כאמנויות נפרדות (ביוון הקלאסית), חלו שינויים גם באופייה של היצירה המשלבת את השניים.

יש שלושה טיפוסים מובחנים של קשר בין מילים למנגינה:

1. יצירות שבהן הטקסט הלשוני הוא העיקר - המוזיקה היא ליווי בלבד. ליצירות כאלה מקובל להתייחס כאל שירים לא כאל פזמונים.
2. יצירות שבהן יש מעמד שווה למילים ולמנגינה ושניהם חשובים באותה המידה.
3. יצירות שבהן המנגינה היא העיקר והמילים הן משמעותיות פחות.
מהו לדעתכם סוג הפזמון שלפנינו ? נמקו.
(על פי הצעה של שרה רוטקופ-הרמתי, "שרים שירים הצעות לפעילות", משרד החינוך - מינהל חברה ונוער).

פעילויות ייחודיות עבור כל שיר

פעילויות אלה מוצעות תחת הכותרת "פעילות מוזיקלית" בעבור כל אחד מן השירים, והן ייחודיות למנגינה ולביצוע הספציפיים שבחרנו להציג בספר זה בעבור כל אחד מן השירים.

א. הכיסופים לירושלים: מ"על נהרות בבל" ועד "מעל פסגת הר הצופים"

מידע אמורה

"ובחדש החמישי, בשבעה לחדש-- היא שנת תשע-עשרה שנה, למלך נבוכדנאצר מלך-בבל: בא נבוכדנאצר רב-טבחים, עבד מלך-בבל--ירושלם. וישרף את-בית-יהוה, ואת-בית המלך; ואת כל-בתי ירושלם ואת-כל-בית גדול, שרף באש..." (מלכים ב, כה, ח-ט)

ל"גלות בבל" שני שלבים:

ההגליה הראשונה הייתה עם כניעתו של המלך יהויכין לבבל בשנת 598 לפני הספירה, והוגלו בה יהויכין ואמו, שריו ואנשי חצרו, וכן 10,000 שבויים מבני יהודה. אתם יחד נלקחו לבבל אוצרות בית המקדש וכליו, ואוצרות בית המלך.

השלב השני של גלות בבל היה כעשר שנים לאחר מכן, בעקבות מרד צדקיהו, שהביא לחורבן בית המקדש וירושלים בידי נבוכדנאצר (586 לפני הספירה), ולהגליית מרבית תושבי יהודה לבבל. במכתבו לגולי "גלות יהויכין" עודד ירמיהו הנביא את הגולים להשתקע בבבל, ואף קרא לגולים להתפלל לשלום המקום ושליטיו, לטובתם ולרווחתם: "וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בְעֵדָה אֵל ה' כִּי בְשָׁלוֹמָהּ יִהְיֶה לָכֶם שְׁלוֹם" (ירמיהו כט, ז).

מן המסופר בספר יחזקאל עולה, כי גולי יהודה הועברו ליישובים מיוחדים ליד נהר כְּבָר, בקרבת העיר ניפור, ולמקומות אחרים, שנהרסו במהלך המלחמה בין בבל לאשור. תחילה עסקו גולי יהודה בחקלאות, ורק אחר כך החלו מקצתם לעסוק גם במסחר. על מעמדם החוקי של גולי בבל אין בידינו מידע, אך נראה שהבבלים אפשרו לגולים לשמור על זהותם הלאומית והדתית. בראש הגולים עמדו "זקני הגולה", וגם למלך הגולה, יהויכין, הייתה השפעה על קהילת הגולים. הנביא יחזקאל היה אחד ממנהיגייה של גולת היהודים בבבל, שם גם הפך מנביא זעם וחורבן לנביא הגאולה, והציע בנבואותיו נוחם ועידוד לגולים. יחזקאל התנבא על מלך מבית דויד ("נשיא") שינהיג את העם, ותיאר את בית המקדש עומד על מכונו.

הללוהו בצלצלי שביע

רישומה הקשה של גלות בבל על אנשי יהודה קיבל ביטוי שירי מרגש במזמור קלז בתהילים, המעלה את הכאב והגעגועים של הגולים:

"עַל נְהָרוֹת בְּבֶל שָׁם יִשְׁבְּנוּ גַם בְּכִינוּ בְּזַכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן" (תהילים קלז, א). המזמור מדגיש את התנזרותם של גולי בבל מכל ביטוי של שמחה, ואת סירובם לבקשת הבבלים שישירו משירי ציון: "אִיךָ נָשִׂיר אֶת שִׁיר ה' עַל אֲדַמַּת נְכָר" (תהילים קלז, ד). בצד הכאב והגעגועים, מבטא מזמור זה דבקות בתקווה שטיפחו הגולים, ואשר במרכז עמדה ירושלים: "אִם אֲשַׁכַּח יְרוּשָׁלַם - תִּשְׁכַּח יְמִינִי. תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחֻפֵי אִם לֹא אֲזַכְּרֶכִי, אִם לֹא אֲעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחָתִי" (תהילים קלז, ה-ו). החורבן והגלות הביאו לשינוי ערכים רוחני ודתי: גולי בבל הבינו כי החורבן והגלות היו עונש על חטאיהם, והגיעו להכרה ביעודו של עם ישראל ובייחודה של מסורתו ואמונתו. ועם זאת, "תקופת גלות בבל הבלטיה באורח מיוחד את המתח הדיאלקטי בין שתי המגמות בתולדות ישראל... בין שמירה קפדנית על מסורות מקוריות ושורשיות מזה, לבין קליטת השפעות חדשות של עמי התרבות השכנים מזה". גלות בבל ארכה 50 שנה, והכרזת כורש (536 לפני הספירה) הביאה לשיבת ציון ופתחה את תקופת הבית השני. (מתוך: פיליפ טריה, קם מתיה, "לקסיקון לתרבות ישראל", מט"ח).

תהילים קלז ("על נהרות בבל")

- א על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון:
- ב על ערבים בתוכה תלינו פנדותינו:
- ג כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה שירו לנו משיר ציון:
- ד איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר:
- ה אם אשכח ירושלם תשכח ימיני:
- ו תדבק לשוני לחפי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי.
- ז זכר ה' לבני אדם את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה
- ח בת-בבל השדודה אשרי שישלם-לך את-גמולך שגמלת לנו
- ט אשרי שיאחז ונפץ את-עלליך אל-הסלע.

תוכן המזמור:

במזמור תשעה פסוקים, הנחלקים לשלושה חלקים:

פסוקים א-ד: קינה על גורלם של הגולים לבבל;

פסוקים ה-ו: שבועה שלא לשכוח את ירושלים;

פסוקים ז-ט: קריאה לאל לנקמה באדום ובבבל.

זמן כתיבתו:

יש כמה דעות באשר לזמן כתיבתו:

הדעה האחת גורסת, כי המזמור נכתב בזמן הגלות עצמה, מאחר ששהוא מתאר את החיים בגלות. דעה אחרת טוענת, כי המזמור נכתב בתקופת שיבת ציון, כביטוי לנאמנות ששמרו הגולים לירושלים. כנגד דעה זו כותב אהרון קמינקא: "זמן המזמור אינו בתקופת העלייה מבבל, אז לא שרו עוד שירים כאלה, והסגנון העברי היה כבר עכור ומשובש ומושפע מארמית" (יששכר יעקובסון, "נתיב בינה", הוצאת סיני, 1973, עמ 40)

* אהרון קמינקא (1866 - 1950)

היה רב, מלומד, משורר ומתרגם עברי

המזמור בתרבות ישראל:

במשך מאות שנים של חיים בגולה (גם לאחר חורבן בית שני וגלות רומי) לא פסקו היהודים מלחלום על היום בו ישובו לציון. השבועה העתיקה שנשבעו הגולים בבבל ליוותה אותם מידי יום ביומו:

"אִם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי: תִּדְבַק לְשׁוֹנֵי לֶחְפֵי אִם לֹא אֶזְכְּרֶנִּי אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת-יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֲתִי."

- קודם לשבירת הכוס תחת החופה נהוג לומר את השבועה הנ"ל (תהילים קלז, ה-ו).
- נהוג לומר את המזמור כולו כהקדמה לברכת המזון בימים שבהם אומרים תחנון, אבל בימים שבהם אין אומרים תחנון מחליפים אותו בשיר המעלות (מזמור קכו).
- עדות המזרח אומרים את המזמור בבכי, מב' באב ועד ח' באב, לאחר תפילת ערבית. בליל תשעה באב פותח המזמור את תפילת ערבית, בכל הזרמים והעדות.
- מזמור זה הוא התשיעי מבין עשרת המזמורים של התיקון הכללי שהנהיג רבי נחמן מברסלב לומר כתיקון לפגם הברית.

המזמור בתרבויות העולם:

- באופרה "נבוקו" מאת ג'וספה ורדי עורגים היהודים למולדתם. שירת העבדים העבריים באופרה "Va pensiero, sull'ali dorate" - "עופי מחשבה על כנפי זהב") מזכירה פרק זה בתהילים.
- המזמור נכלל בתפילות הבוקר הנאמרות מידי יום שישי בנצרות האורתודוקסית.

הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה

פתיח בממד החווייתי-רגשי:

מומלץ לברר עם התלמידים את המושג 'געגוע' באמצעות תיאור חווייה אישית של געגוע (הממד החווייתי-רגשי). לאחר שהתלמידים יספרו על חווייה אישית של געגוע, מומלץ לפעול על פי ההנחיות הבאות:

• דיון בכיתה, סביב הטקסטים הבאים, או אחרים:

געגוע הוא רגש הנובע מתוך תחושת כמיהה או תשוקה לאדם, לרעיון, למקום או לזיכרון מסוים. הגעגוע מוצע פעמים רבות בשירה ובספרות, והוא מלווה ברגש עצבות ובתחושת חיסרון או אובדן. כך מתארים ומסבירים סופרים ומשוררים את רגש הגעגוע: איננו מתגעגעים אף פעם למה שלא היה מעולם ברשותנו (אטיין דה-לה בואסי, מתוך הספר "על ההשתעבדות מרצון").

- געגוע גורם לאהבה מה שרוח גורמת לאש: מכבה אש קטנה ומעצימה אש גדולה (רוז'ה דה ראביטן).
- האהבה היא געגועים (מיכה יוסף ברדיצ'בסקי).
- געגוע ישן, כמו צליל לא מכוון, לא נותן לי מנוח (אלונה קמחי, מתוך השיר "צלול של יום קיץ")

שאלות מנחות לדיון:

1. נסו גם אתם לתאר או להסביר געגוע, במשפט או בשיר.
2. דונו בשאלה: כיצד מתאר המתגעגע את מושא געגועיו: באילו תיאורים ישתמש? איזה רגש יעביר בתיאוריו?
3. נסו לתאר מושא געגועים שאתם זוכרים מניסיונכם.

לאחר קריאת המזמור, הבנתו ודיון במסרים שלו, מומלץ להפנות את התלמידים ללמידה בחברותא, על פי הדף שבהמשך, תוך שילוב פעילויות וטקסטים מספר הלימוד.

בספרי הלימוד למיניהם כלולים טקסטים רבים העוסקים בכיסופים לירושלים, ובמנהגים המבטאים כיסופים אלה. לאחר הלימוד בחברותא והפעילות המוזיקלית סביב מזמור קלז, "על נהרות בבל", מומלץ להמשיך על פי ההצעה בספר הלימוד.

תהילים קלז ("על נהרות בבל")

- א על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון:
 ב על ערבים בתוכה תלינו פנרותינו:
 ג כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה שירו לנו משיר ציון:
 ד איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר:
 ה אם אשכח ירושלים תשכח ימיני:
 ו תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרי אם לא אעלה את-ירושלים על ראש שמחתי.
 ז זכר יהוה לבני אדם את יום ירושלים האמרים ערו ערו עד היסוד בה
 ח בת-בבל השדודה אשרי שישלם-לך את-גמולך שגמלת לנו
 ט אשרי שיאחז ונפץ את-עללך אל-הסלע.

ערבים – עצי ערבה
 תוללינו – כלי נגינה
 אדמת נכר – גלות
 ימיני – יד ימיני
 ערו – הרסו
 שישלם – שיעניש
 שיאחז – שיחזיק

בול שהנפיקה רשות הדואר (1977),
 ובו ציור של הצייר היהודי אפרים משה
 ליליאן: "על נהרות בבל"

אפרים משה ליליאן (1874-1925)
 היה צייר, צלם, ותחריטאי
 יהודי. היה פעיל ציוני; היה
 מעורב בתכנונו ובהפקתו של
 הקונגרס הציוני החמישי; היה
 ממייסדי בית הספר לאמנות
 "בצלאל" וממקימו. עיקר
 פרסומו היה בזכות תמונתו
 המפורסמת של הרצל על
 מרפסת המלון בבזאל.

א"מ ליליאן, "על נהרות בבל", 1910

התמונה שלפניכם מציגה את המשפט הראשון והשני מתוך מזמור תהילים קלז: "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון. על ערבים בתוכה תלינו פנרותינו". בתמונה נשים מקוננות, בוכות (הנשים בתולדות התרבות, למשל בטגדיה היוונית, הן שסימלו את הקינה, את העצב ואת הבכי), ובידיהן כינורות שעליהם הן אינן מנגנות. אין שמחה ונגינה כאשר העם יושב בבבל. הרעיון של אבל, קינה וכיסופים, והתקווה לשוב ארצה של גולי בבל מצא את מקומו בתפיסה הציונית של המאה ה-19 והמאה ה-20.

ליליאן מציג את גולי בבל על פי המתואר בתנ"ך, אולם בנוסף, הוא יוצר זיקה בין גלותם לגלות בת-ימינו, גלות שלפני הקמת המדינה, שממנה, על פי האידיאולוגיה הציונית, יש לצאת ולעשות למען הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל.

הללויהו, בתיקע שופר

שאלות לדיון:

1. השוו את הציור של ליליאן למזמור קל"ז: מה במזמור מופיע כפשוטו בציור? מה במזמור מפורש על פי הציור, ליליאן?
2. האם אתם מסכימים עם הפרשנות של ליליאן למזמור? מדוע?
3. מדוע, לדעתכם, הוציא השירות הבולאי של רשות הדואר הממלכתית בול עם ציור זה? מהו המסר שממשלת ישראל רצתה להעביר באמצעותו?
4. צרו בול משלכם, המעביר את המסר שלדעתכם ראוי להעבירו בימינו, ומבוסס על מזמור קל"ז "על נהרות בבל".

טוב לדעת: ציונות וגלות בבל

ההגות הציונית יצרה זיקה רעיונית בין שיבת ציון בימי גלות בבל לבין השיבה לארץ בראשית הציונות.

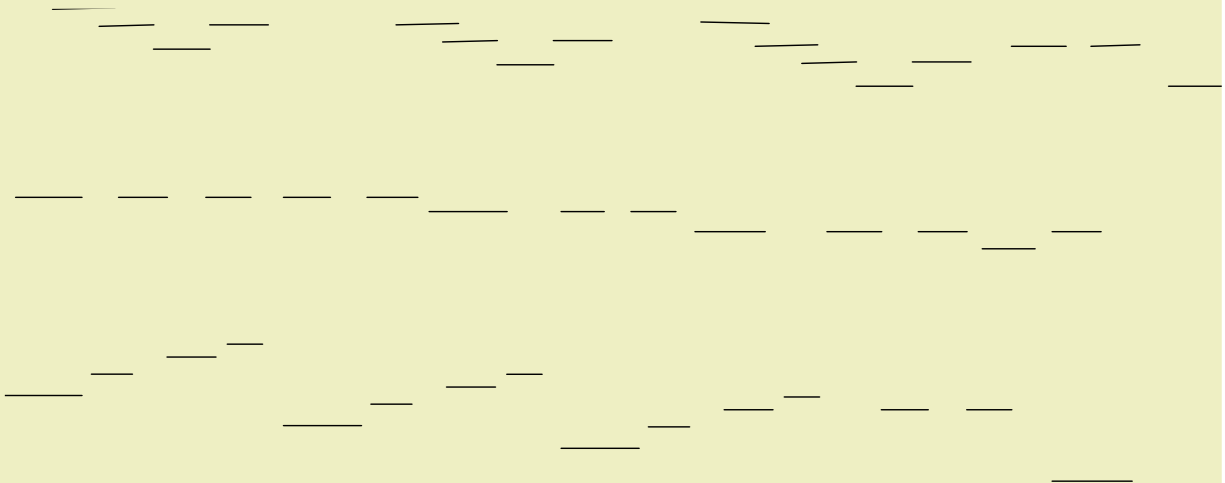
הצגת אפיליוויג מוזיקליו

פעילויות ראשונות בנושא מזמור קל"ז מומלץ לערוך בעקבות האזנה ללחן הראשון שנכתב לגרסה האנגלית של מזמור קל"ז. לחן זה מפורסם לא מעט בזכות הקלטתו של הזמר האמריקני **דון מקלין** משנת 1971. מאוחר יותר, אימץ המלחין יהודה שרת את הלחן של דון מקלין, וצירף לו את המילים המקוריות מספר תהילים.

- **האזנה לשיר בביצוע דון מקלין** שר ומנגן בגיטרה, והתייחסות לשלושת חלקי השיר העשירים בסקוונצות (מנגינה קצרה החוזרת על עצמה בגבהים שונים).

תרשים גרפי של השיר:

[השיר בקנון](#)

[האזנה לשיר בביצוע שוקי ודורית תוך כדי שירת הקנון](#)

מאחר שהלחן המקורי נוצר בעבור טקסט באנגלית שהכיל מילים והברות רבות יותר מאשר בטקסט המקורי בעברית, היה על יהודה שרת לדחוס צלילים רבים יותר לכל הברה. לכן אופייה של הגרסה העברית הוא מליסמטי (מליסמה - שירת הברה אחת על פני מספר רב של צלילים). כדאי להפנות את תשומת ליבם של התלמידים לנקודה זו ולשאול אותם, האם, במתכוון או שלא במתכוון, אופיה המליסמטי של המנגינה משרת את אוירת הטקסט?

האזנה ללחנים אחרים של השיר:

• [האזנה לשיר בביצוע מידד טסה](#)

• כיצד משרת ביצוע זה את שני חלקיו התוכניים של המזמור?

• [האזנה לשיר בביצוע של להקת "בוני אָם"](#)

ביצוע זה לשיר "על נהרות בבל" (באנגלית: "Rivers of Babylon") הוא בסגנון שירי הנשמה, והוא נכתב על ידי ברנט דאו וטרוור מקנטון מלהקת המלוודיאנס. זוהי הגרסה הפופולרית ביותר של השיר, שהופקה על ידי להקת בוני אם ב-1978.

מה גורם לתחושת ההיסחפות והאקסטזה בשיר?

• [האזינו גם לביצוע עכשווי לאותו הלחן](#)

לחן זה זהה ללחן בביצוע "בוני אם". האם גם בהאזנה לו אנו חשים תחושת היסחפות ואקסטזה? התוכלו להסביר מדוע?

• ["על נהרות בבל" בלטינית מאת המלחין פלס](#)

הצעה לפעילויות נוספות:

- ניתן להשוות בין הביצועים השונים ולאפשר לתלמידים לבחור איזה מהם מצא חן בעיניהם ומדוע. היעזרו בטבלה אשר במדריך למורה.
- אילו מן הלחנים מבטאים, לדעתכם, את "רוח הטקסט". כיצד? ייתכן שכל אחד מן הלחנים מבטא פן אחר של הטקסט. בדקו זאת.
- חשבו על דרך משלכם לתאר את תחושת הכאב והגעגוע בצויר, בתנועה ובנגינה. ניתן לבצע את הפעילות ביחידות או בקבוצות.

"אם אשכתך ירושלים" בשירת ימי הביניים

חידע אמורה

שירת ימי הביניים

השירה העברית בספרד פרחת בין השנים 950 - 1492. בין המאה ה-10 למאה ה-15 ספרד הייתה ארץ עשירה מאוד, שנשלטה על ידי שלטון מוסלמי שהיה נוח מאוד ליהודים. בשנותיה הראשונות, הייתה ספרד המוסלמית ממלכה משגשגת, אשר הקפידה על טיפוח התרבות והאמנות על גוניה. בתוך כך נהג השלטון בסובלנות רבה כלפי המיעוט היהודי, ואילו הוא ניצל זאת כדי לשמר את מורשתו הדתית העתיקה, ובו-זמנית לפתח מורשת חילונית חדשה שחיברה בין התרבויות היהודית והערבית. תקופה מזהירה זו זכתה לכינוי "תור הזהב", תקופת שגשוג והצלחה. תקופת תור הזהב מתאפיינת בעושר חסר תקדים של יצירה בתחומי ההלכה, הפילוסופיה, שירי הקודש ושירי החול. תרבות זו ינקה מן התרבות הערבית הסובבת, והתמזגה עם התרבות היהודית. ההשכלה היהודית נדדה לספרד ושם היא נהנתה מפריחה ייחודית בתחומי חיים רבים. סיומה של תקופת הזהב בא עם גירוש יהודי ספרד בשנת 1492.

רבי יהודה הלוי (המאות ה-11-12)

משורר-פייטן, פילוסוף, רב, ולפרנסתו עסק במסחר ורפואה. נולד בעיר טולדו שבספרד, למשפחה עשירה ומשכילה. זכה לחינוך מקיף גם בתחום היהדות וגם בתחום ההשכלה הכללית, הערבית. שנות ילדותו היו שנות שלווה ליהודים באזור מגוריו. בספרד היה אז שלטון נוצרי. בהיותו בן 20 פלשו המוסלמים לספרד, והחלו מלחמות ביניהם ובין הנוצרים. בשל כך נאלץ רבי יהודה הלוי לנדוד מאזור לאזור ולהימלט מסכנת המוסלמים ומגזרות הנוצרים. בשנת 1140 החליט לעזוב את ספרד ולעלות לארץ ישראל, אבל הצליח להגיע עד למצרים ושם כנראה נפטר.

בספרו "הכוזרי", ספר שבו מספר יהודה הלוי כיצד שכנע החבר היהודי את מלך כוזר לאמץ את הדת היהודית, אומר המחבר: "ארץ ישראל היא המיוחדת לאלוהי ישראל, ואין המעשים שלמים כי אם בה. והרבה מצוות בטלות ממי שאינו דר (גר) בארץ ישראל. והלב לא ייזך (יהיה טהור), והכוונה לא תהיה כולה קודש לאלוה, כי אם במקום אשר ייאמר עליו כי הוא מיוחד לאלוה".

בשיר "לבי במזרח" אומר המשורר: שם השכינה (רוח האל) שכנה לך והיוצרך / פתח למול שערי שחק שעריך" - בירושלים נמצאים שערי השמים, ובה נמצאת השכינה. ירושלים היא המקום שבו "כבוד אדוני לבד היה מאורך, ואין שמש לסהר וכוכבים מאיריך".

ומכאן המסקנה, כי יהודי הרוצה להגיע לשלמות נפשית, להתמזגות עם הקדושה, חייב להיות בארץ ישראל, ובמיוחד בירושלים.

רבי יהודה הלוי נודע כגדול המשוררים העבריים בימי הביניים. כיום מצויים בידינו 750 שירים מפרי עטו, ובהם פיוטים לשבת ולחגים, שירי שבח וידידות, שירי ציון, שירי חתונה ויין ועוד. בחלק גדול מיצירתו משוחח המשורר עם המקורות, באמצעות ציטוטים המשולבים בפיוטיו, בעיקר אלה המבטאים את ערגתו לארץ ישראל. יצירתו מתאפיינת גם בשימוש בשפה העברית במלוא הדרה, בעושרה המילולי והדקדוקי. לאורך ההיסטוריה ועד לתקופתנו משמשים שיריו השראה למשוררים, ומאפשרים דיאלוג בין-דורי והמשכיות של המסורת.

להרחבה: יהודה הלוי באתר "הזמנה לפיוט"

אנציקלופדיה יהודית, "דעת"

הספרייה הווירטואלית של מט"ח

ציון הלא תשאלי

גרסה מקוצרת, שאותה הלחינה גורית הירש

דֹרְשֵׁי שְׁלוֹמְךָ וְהֵם יִתֵּר עֲדָרֶיךָ:	צִיּוֹן הֲלֹא תִשְׁאַלִי לְשָׁלוֹם אֲסִירֶיךָ
רְחוֹק וְקָרוֹב שְׂאֵי מְכַל עֲבָרֶיךָ:	מָה־וּמִזְרַח וּמִצְפּוֹן וְתִמְנָן שְׁלוֹם
כָּטַל חֶרְמוֹן וְנִכְסֵף לְרֹדְתָם עַל הַרְרֶיךָ:	וּשְׁלוֹם אֲסִיר תִּאָּהֵן נֹתֵן דְּמַעְיוֹ
שִׁיבֵת שְׁבוּתֶךָ אֲנִי כְּנֹר לְשִׁירֶיךָ:	לְבָבוֹת עֲנֹתֶךָ אֲנִי תְנִים וְעַת אֶחְלַם
אוֹרֶךְ וַיִּבְקַעַנּוּ עָלָיו שְׁחָרֶיךָ:	אֲשֶׁר־י מַחְכֶּה וַיִּגְיַע וַיִּרְאֶה עֲלוֹת
בְּשׁוֹבֶךָ אֵלֵי קִדְמַת נְעוּרֶיךָ:	לְרֹאוֹת בְּטוֹבֵת בְּחִירֶיךָ וְלַעֲלֹז בְּשִׁמְחָתֶךָ

ציון הלא תשאלי

/ מילים: רבי יהודה הלוי (המאות 11-12)

דֹרְשֵׁי שְׁלוֹמְךָ וְהֵם יִתֵּר עֲדָרֶיךָ:	צִיּוֹן הֲלֹא תִשְׁאַלִי לְשָׁלוֹם אֲסִירֶיךָ
רְחוֹק וְקָרוֹב שְׂאֵי מְכַל עֲבָרֶיךָ:	מָה־וּמִזְרַח וּמִצְפּוֹן וְתִמְנָן שְׁלוֹם
חֶרְמוֹן וְנִכְסֵף לְרֹדְתָם עַל הַרְרֶיךָ:	וּשְׁלוֹם אֲסִיר תִּאָּהֵן נֹתֵן דְּמַעְיוֹ כָּטַל
שִׁיבֵת שְׁבוּתֶךָ אֲנִי כְּנֹר לְשִׁירֶיךָ:	לְבָבוֹת עֲנֹתֶךָ אֲנִי תְנִים וְעַת אֶחְלַם
וּלְמַחְנִים וְכָל פְּגַעֵי טְהוּרֶיךָ:	לְכִי לְבֵית אֵל וּלְפָנַיִל מֵאֵד יִהְיֶה
פְּתַח לְמוֹל שְׁעָרֵי שְׂמֵךְ שְׁעָרֶיךָ:	שֵׁם הַשְּׂכִינָה שְׂכִנָּה לָךְ וְהִיאֲצַרְךָ
שְׂמֵשׁ וְסֵהר וְכֹכְבִים מְאִירֶיךָ:	וְכָבוֹד ה' לְבַד הִיא מְאוֹרֶךָ וְאִין

הַלְלוּהוּ בְּגִבֹרֹת וּבְכֹחַ

אֲבַחַר לְנַפְשִׁי לְהִשְׁתַּפֵּךְ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר
 אֶת בֵּית מְלוּכָה וְאֶת כֶּסֶף ה' וְאִיךָ
 מִי יִתְּנֵנִי מְשׁוּטָט בְּמָקוֹמוֹת אֲשֶׁר
 מִי יַעֲשֶׂה לִי כְנָפַיִם וְאַרְחִיק נְדוּד
 אֶפְל לְאִפִּי עַלִי אֲרַצְךָ וְאַרְצָה אֲבָנֶיךָ
 אַף כִּי בְעַמְדִי עַלִי קְבֻרוֹת אֲבֹתַי וְאַשְׁתוּמָם
 אֶעֱבֹר בֵּיעָרְךָ וְכִרְמֶלְךָ וְאַעֲמִד בְּגִלְעָדְךָ
 הֵר הַעֲבָרִים וְהֵר הָהָר אֲשֶׁר שָׁם שְׁנֵי
 חַיֵּי נְשָׁמוֹת אוֹיֵר אֲרַצְךָ וּמִמֶּר דְּרוֹר
 יִנְעַם לְנַפְשִׁי הַלֵּךְ עִרָם וַיַּחַף עַלִי
 בְּמָקוֹם אֲרוֹנְךָ אֲשֶׁר נִגְזַר וּבְמָקוֹם כְּרוּבֶיךָ
 אֲגַז וְאַשְׁלִיךְ פָּאֵר נְזִיר וְאַקֵּב זָמָן
 אִיךָ יַעֲרֹב לִי אֶכְל וְנִשְׁתוֹת בְּעַת אַחְזָה
 אוֹ אִיךָ מֵאוֹר יוֹם יִהְיֶה מְתוֹק לְעֵינַי בְּעוֹד
 כּוֹס הַיְּגוּנִים לְאֵט הֲרַפִּי מַעַט כִּי כָבַר
 עַת אֲזַכְרָה אֶהְלֶה אֲשֶׁתְּךָ חֲמַתְךָ
 צִיּוֹן כְּלִילַת יְפִי אֶהְבֶּה וְחֹן תִּקְשְׁרִי
 הֵם הַשְּׂמַחִים לְשִׁלּוֹתְךָ וְהַכּוֹאֲבִים
 מְבוֹר שְׂבִי שׁוֹאֲפִים נִגְדָךְ וּמִשְׁתַּחֲוִים
 עֲדָרֵי הַמוֹנֶה אֲשֶׁר גָּלוּ וְהִתְפָּזְרוּ
 הַמְּחִזְקִים בְּשׁוּלְךָ וּמִתְאַמְצִים
 שֹׁנְעַר וּפְתָרוֹס הַיַּעֲרֹכוֹ בְּגִדְלָם וְאֵם
 אֶל מִי יִדְמוּ מִשִּׁיחֶיךָ וְאֶל מִי נְבִיאֶיךָ
 יִשְׁנֶה וַיַּחְלֵף כְּלִיל כָּל מַמְלָכוֹת הָאֱלִיל
 אֲנִי לְמוֹשֵׁב אֱלֹהֶיךָ וְאַשְׁרֵי אֲנוֹשׁ
 אֲשֶׁרִי מַחֲכָה וַיִּגִיעַ וַיִּרְאֶה עֲלוֹת
 לְרֵאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ וּלְעֵלֹז בְּשִׁמְחַתְךָ

רוּחַ אֱלֹהִים שְׁפוּכָה עַל בְּחִירֶיךָ:
 יִשְׁבוּ עֲבָדִים עַלִי כְסָאוֹת גְּבִירֶיךָ:
 נִגְלוּ אֱלֹהִים לְחוֹזֶיךָ וְצִירֶיךָ:
 אֲנִיד לְכַתְרִי לְכַבִּי בֵּין בְּתָרֶיךָ:
 מֵאֵד וְאַחַנּוּן אֶת עַפְרֶיךָ:
 חִבְרוֹן עַלִי מִבְּחַר קְבָרֶיךָ:
 וְאַשְׁתוּמָמָה אֶל הֵר עֲבָרֶיךָ:
 אוֹרִים גְּדוּלִים מְאִירֶיךָ וּמוֹרֶיךָ:
 אֲבַקֵּת עַפְרֶךָ וְנִפְתַּת צוּף נְהָרֶיךָ:
 חֲרֻבוֹת שְׂמָמָה אֲשֶׁר הִיוּ דְבִירֶיךָ:
 אֲשֶׁר שָׁכְנוּ חֲדָרֵי חֲדָרֶיךָ:
 חֲלַל בְּאַרְץ טְמֵאָה אֶת נְזִירֶיךָ:
 כִּי יִסְחָבוּ הַכְּלָבִים אֶת כְּפִירֶיךָ:
 אֲרָאֶה בְּפִי עֲרֻבִים פְּגָרֵי נְשָׁרֶיךָ:
 מְלֵאוּ כְסֵלִי וְנַפְשִׁי מִמְרוֹרֶיךָ:
 וְאַזְכֹּר אֶהְלִיבָה וְאַמְצָה אֶת שְׂמָרֶיךָ:
 מֵאֵד וְנָךְ נִקְשְׁרוּ נַפְשוֹת חֲבָרֶיךָ:
 עַל שׁוֹמְמוֹתֶיךָ וּבוֹכִים עַל שְׂכָרֶיךָ:
 אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ אֲלִי נִכַח שְׁעָרֶיךָ:
 מֵהֵר לְגִבְעָה וְלֹא שְׂכָחוּ גְדָרֶיךָ:
 לְעֵלוֹת וְלֶאחֶז בְּסִנְסֵנִי תִמְרֶיךָ:
 הַבְּלָם יִדְמוּ לְתַמִּיךָ וְאוֹרֶיךָ:
 וְאֶל מִי לְוִיךָ וְשָׁרֶיךָ:
 חֲסִנְךָ לְעוֹלָם לְדוֹר נְדוֹר נְזִירֶיךָ:
 יִבְחַר יִקְרַב וַיִּשְׁכֵּן בְּחִצְרֶיךָ:
 אוֹרֶךָ וַיִּבְקְעוּ עַלְיוֹ שְׁחָרֶיךָ:
 בְּשׁוּבָךָ אֲלִי קִדְמַת נְעוּרֶיךָ:

אֲסִירֶיךָ – עם ישראל בגלות
 עֲבָרֶיךָ – צדדיך
 אֲסִיר תֵּאוּה – אסיר בגעגועיו
 לירושלים
 דְּמַעֲיוֹ – דמעותיו
 עֲנוּתֶךָ – כאבך
 תְּנִים – כמו תן בבכיו
 שִׁיבַת שְׁבוּתֶךָ – גאולתך
 וַיִּבְקְעוּ – יפרצו
 שְׁחָרֶיךָ – אורות השחר
 וְלַעֲלֹז – לשמוח
 אֲלִי קִדְמַת נְעוּרֶיךָ – אל ימיך
 הראשונים

על הפיוט (מתוך: "הזמנה לפיוט", דניאל גולדשמידט וחיים שירמן)

ר' יהודה הלוי עורג לציון ונכסף אליה. מבור שבי, הגלות, הוא כואב את כאבה של ציון החרבה, ומדמה עצמו כאסיר תאוה - אהבה, לציון. עוד מעט ופורחת נשמתו מצער, כאשר הוא נזכר ביופייה ובהדרה שאבדו וחרבו: **כּוֹס הַיְגוֹנִים, לְאֵט, הִרְפִּי מְעַט, כִּי כָּבֵר מְלֹאוֹ כְּסֵלִי וְנַפְשִׁי מִמְרוֹרֶיךָ...** הוא משוטט בשירו בזמן ובמקום: נע בין עברה מלא ההוד של ציון, בין ההווה הכואב והשפל, ובין העתיד המיוחל; משוטט בין קברי אבות, בקודש הקודשים, בכרמל ובגלעד, בהור ההר ובהר העברים; נישא אליהם על כנפי חלומו - דמיונו, כציפור המרחיקה במעופה: **מִי יַעֲשֶׂה לִי כְּנָפַיִם וְאַרְחִיק נְדוּד...** הוא מבקש. אהבתו הגדולה של ריה"ל לציון וכיסופיו אליה ניכרים מכל מילה ומילה בשיר; אהבה המתבטאת גם בחריזה של הפיוט, שכולו מסתיים בחריזה: X:יך - פנייה בגוף שני לאישה, לאהובה; אהבה שהביאה אותו להגשים את חלומו הגדול ולצאת אל מסעו לארץ ישראל.

פיוטו זה של ריה"ל זכה לעשרות חיקויים ולעשרות תרגומים לשפות שונות. הפיוט התקבל לסדר הקינות של תשעה באב על פי נוסח אשכנז, והוא נאמר בבוקר, וכמעט חותם את סדר הקינות (הקינה שלאחריה, האחרונה, היא "אלי ציון ועריה").

יפה נוף / ר' יהודה הלוי

יְפֵה נוֹף מְשׁוֹשׁ תִּבְלַל קַרְיָה לְמִלְךָ רָב	לָךְ נִכְסְפָה נַפְשִׁי מִפְּאֵתִי מְעַרְבִּי:
הַמּוֹן רַחֲמֵי נִכְמַר כִּי אֶזְכְּרָה קֶדֶם	כְּבוֹדְךָ אֲשֶׁר גָּלָה וְנוֹגֵךְ אֲשֶׁר חָרַב:
וּמִי יִתְּנֵנִי עַל כְּנָפַי נְשָׁרִים עַד	אֲרוּהָ בְּדַמְעָתִי עֲפָרְךָ וְיִתְעַרְבִּי:
דְּרִשְׁתִּיךָ וְאִם מִלְכָּךְ אֵין בְּךָ וְאִם בְּמִקוֹם	צָרִי גִלְעָדְךָ נַחֵשׁ שְׂרָף וְגַם עֲקָרְבִּי:
הֲלֹא אֶת אֲבְנֵיךָ אַחוּגִין וְאֶשְׁקֶם	וְטַעַם רְגֵבִיךָ לְפִי מִדְּבַשׁ יַעֲרַבִּי:

על הפיוט (מתוך "הזמנה לפיוט"):

"כִּי רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת אֲבְנֵיךָ וְאֶת עֲפָרֶךָ יְחַנְּנוּ" (תהילים קב, טו) - רוצה לומר, כי ירושלים אמנם תיבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף, עד שיחוננו אבניה ועפרה". כך חותם ר' יהודה הלוי, אוהבה הגדול של ציון, שאליה נכסף וערג - את ספרו הפילוסופי "הכוזרי".

שירי אהבה רבים כתב ריה"ל לציון, וזהו אחד המפורסמים שבהם. הכותרת בראש השיר אומרת: "ולו (= שיר זה כתב) בהיותו בדרך לירושלים" - אולי הייתה זו הדרך הממשית של מסעו הראשון או האחרון אליה, ואולי "בהיותו בדרך לירושלים" הוא מצבו הנפשי - שכל מהותו היא ההשתוקקות לציון והערגה אליה, וכך, כל חייו היה נוסע אליה - בהקִיץ ובחלום.

יְפֵה נוֹף – כינוי לירושלים
מְשׁוֹשׁ – שמחתה
קַרְיָה לְמִלְכָּךְ רָב – עיר מלוכה
נִכְסְפָה – מתגעגעת
תִּבְלַל – עולם
מִפְּאֵתִי – מקצות
רַחֲמֵי נִכְמַר – הוצף ברגשי רחמים
קֶדֶם – ימים טובים יותר בעבר
נְשָׁרִים – בית המקדש
אֲרוּהָ – אשקה
יִתְעַרְבִּי – יתערבב, ייספג
דְּרִשְׁתִּיךָ – רציתי אותך מאוד
צָרִי גִלְעָדְךָ – שרף שנוטף מעצי הקטיף
אַחוּגִין – אנשק
רְגֵבִיךָ – עפרך
יַעֲרַבִּי – יהיה טעים יותר

הַלְלוּהוּ, בְּתַקַּע שׁוֹפָר

במאה ה-16, כמאתיים שנה לאחר מותו של ר' יהודה הלוי, בקצה השני של העולם - תימן, כתב ר' זכריה אלצ'אהרי שיר, המתכתב ומשוחח עם שיריו של ריה"ל, ובמיוחד עם שירי "ציון הלא תשאליו":

קְרִיָה יְפֵהפִיָה / ר' זכריה אלצ'אהרי

קְרִיָה יְפֵהפִיָה מְשׁוֹשׁ לְעָרֶיךָ
 עִיר נְאֻמָּנָה אֶת לְמַלְכְּךָ וְשָׂרֶיךָ:
 יוֹם אֲזַכְּרֶה יְפַעַת רַבַּת צְבָאֶיךָ
 לָךְ כְּלָתָה נְפֹשִׁי לְשֹׁכֵן חֲצָרֶיךָ:
 מִי יִתְנַנֵּי נָא אֶעֱוֹף כְּמוֹ יוֹנִים
 אֲשֶׁק אֲבַנֶיךָ אַחֲוֹן עֲפָרֶיךָ:
 לֹא שֶׁקֶטָה נְפֹשִׁי מִיּוֹם נְדוּד רַעֲיָה
 מִיּוֹם גְּלוּת בְּנִים מִבֵּית מְגוּרֶיךָ:
 אֲפִיל תַּחְנַנְתִּי לְפָנַי אֲדוֹן עוֹלָם
 יְקִים שְׁעָרֶיךָ יְכַנֶּה דְבִירֶיךָ:
 נִרְאֶה בְּשִׁמְחָתְךָ כִּימֵי שְׁנוֹת עוֹלָם
 עֵת בּוֹא יִשׁוּעָתְךָ לְכַנּוֹת גְּדָרֶיךָ:
 אֲז תִּשְׁמַחִי לְעַד וּבִטַח תִּשְׁבִּי
 רַב שְׁלוֹם בְּנֶיךָ מִכָּל עֲבָרֶיךָ:

על השיר (מתוך "הזמנה לפיוט"):

שירו של ר' זכריה אלצ'אהרי, בן המאה ה-16, הנוסע התימני הגדול שהגיע אף לארץ ישראל במסעותיו, והיה מראשוני המקובלים בתימן. אין לדעת אם שיר זה של געגועים וכיסופים לירושלים נכתב לפני ביקורו בה, אך אולי יש נחמה כלשהי בידיעה שלפחות זכה להגיע אל מושא חלומותיו, אולי כמו משורר ציון נודע שקדם לו, הלא הוא ר' יהודה הלוי, שביקש להגיע לארץ ישראל, ועל פי האגדה מצא את מותו בירושלים.

הקשר בין שני הפייטנים לא תם בפרטים ביוגרפיים אלה, אלא נחשף במלוא היקפו מתוך השיר שלפנינו: 'קריה יפהפיה' הוא אחד מעשרות רבות של פיוטים שנכתבו בהשראת ציון הלא תשאליו לריה"ל, ושמרו על משקלו,

על חריזתו ועל תכניו; משוררנו אף הגדיל לעשות, וחתם שישה מתוך שבעה טורי שירו במילים מתוך שירו המקורי של ריה"ל. בעבור קוראי שירה מודרנית, החיים בתרבות שמקדשת את החידוש, עשויה תופעה זו להיראות משונה מעט; אך נדמה כי בעבור ר' זכריה אלצ'אהרי, כפייטנים אחרים, הדיאלוג עם ריה"ל הוא כעין "חובה קדושה", המחברת אותו למסורת השירה העברית לדורותיה, ומעניקה לכל משפט ומילה בשירו עומק ותהודה הנפרשת על פני מאות בשנים. בפיוט שלפנינו אין מדובר רק בצירופה של חוליה נוספת לשרשרת שירת הקודש העברית, כי אם בצירופה של חוליה נוספת לשרשרת הכיסופים לציון; ונמצא, שפייטננו תורם מדמעתו שלו לנאד הדמעות ההולך ומתמלא מדור לדור, ומוסיף לה מתקוותו: "אֲז תִּשְׁמַחִי לְעַד וּבִטַח תִּשְׁבִּי / יְרַב שְׁלוֹם בְּנֶיךָ מִכָּל עֲבָרֶיךָ".

מְשׁוֹשׁ – שמחה
 יְפַעַת – יופי
 צְבָאֶיךָ – בנייד
 כְּלָתָה – התנגעה, ציפתה
 לְשֹׁכֵן – לגור
 אַחֲוֹן – אגאל (מלשון חנינה)
 נְדוּד רַעֲיָה – גלות עם ישראל (עם ישראל נמשל לרעיה, בת זוגו של האל)
 מִבֵּית מְגוּרֶיךָ – מארץ ישראל
 אֲפִיל תַּחְנַנְתִּי – אתחנן מאוד
 דְבִירֶיךָ – בית המקדש
 יְרַב – ירבה

קריה למלך רם / מילים ולחן: ברק עמרני (המאה ה-20)

ברק עמרני

נולד בתל אביב בכרם התימנים, למשפחה אהבת שירה, שבכל אירוע הייתה מתכנסת ושרה. גדל על השירה התימנית שספג בבית ובבית הכנסת, וכמו כן על שירי ארץ ישראל. בשנות ה-60 הקים עם אחיו את צמד ה"עמרנים". השניים הרבו להופיע בטקסים ובאירועים ממלכתיים. בשנות ה-70 עבר ברק קורס מורי דרך, והעמיק במיוחד את היכרותו עם ירושלים. בתקופה זו הלחין את השיר "קריה למלך רם". בשיר מקיים ברק דיאלוג עם שירת ספרד, עם אוסף הפיוטים של שירת תימן ועם מקורות מהתנ"ך. אולם הוא עצמו מציין, כי בכתיבת הפיוט לא היה צמוד למקור זה או אחר. המילים ששזר בשיר "קריה יפיפיה" הן למעשה מטבעות לשון ששגורות בפיהם של יהודים רבים, בלי שידע במדויק מהם המקורות הראשוניים שלהם.

קריה יפיפיה קריה למלך רם
לך כלתה נפשי צמאה לשמך
מארץ נכריה מפאתי עולם
בלב הולם הגעתי אל דלתך
אקיפה חומותייך ואבנייך אחונן
ובעיני יופיין אגמעה כחולם
אבוא בשערייך ובתפילה בלב רונן
יהי שלום בחצרייך עיר שלם
קריה יפיפיה ראי זרח אורך
בנייך מרחוק הנה באים
אלוף נעוריך שוב קורא בשמך
בחומותייך שיר חדש ירעים
אקיפה חומותייך...

הצעות אפילויות בגרסה ישראל

א. פתיח בממד החווייתי-רגשי:

- חשבו על מקום או אתר שאתם מתגעגעים אליו. תארו את המקום מתוך געגועים.
- מה הייתם רוצים לאחל למקום אהוב זה?

ב. בממד הקוגניטיבי:

ערכו השוואה בין שירו של יהודה הלוי לבין שירו של זכריה אלצ'אהרי:

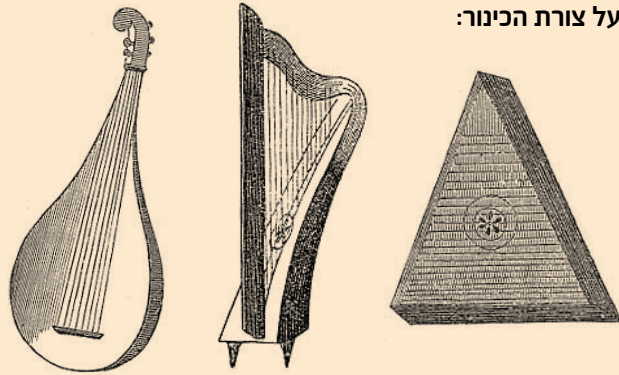
- תיאורה של העיר בשני השירים: הדומה והשונה;
- רגשות המשורר אל העיר בשני השירים: הדומה והשונה;
- השאיפות והאיחולים של המשוררים לירושלים בשני השירים: הדומה והשונה;
- מה ניתן להסיק מן הדמיון בין שני השירים? מדוע?
- במה דומים ובמה שונים תיאורי הרגשות כלפי העיר האהובה בשני השירים, לתיאור האישי שלכם של המקום האהוב עליכם?

הללוהו בתוך ומהחול

ג. למידה בחברותא: הכינור בתרבות ישראל

על צורתו של הכינור המקראי יש חילוקי דעות.
להלן שלושה ציורים המבטאים שלוש דעות שונות
על צורת הכינור:

ציון הלא תשאלי / ריה"ל

לבכות ענותך אני תנים
ועת אהלם
שיבת שבותך אני כנור לשיריך:

ירושלים של זהב / נעמי שמר

ירושלים של זהב
ושל נחשת ושל אור
הלא לכל שיריך
אני כנור...

טוב לדעת:

"נעים זמירות ישראל" הוא דוד המלך.

שאלות לדין:

1. מצאו טקסטים שבהם ההתייחסות לכינור דומה. סמנו את ההתייחסות הדומה והסבירו אותה.
2. מהו הכינור על פי כל אחד מהטקסטים?
3. מה עושים בכינור בכל אחד מהטקסטים?
4. כיצד לדעתכם נראה הכינור המקראי? הסבירו מדוע.

אל האגדה / ח"נ ביאליק

[...]

גם-לי כנור הִיהַ וּתְלִיתִיוּ עַל-עַרְבֵי הַנַּחַל
שְׁשָׁמָה יִשְׁבְּתִי;
וְאַבְךָ הִרְפָּה בְּכָה, וּבְנַחֲלֵי דָמְעוֹת
הַכְּנֹר מִיָּדַי עֲזָבְתִי.

הוֹי, כְּנֹר יִשְׂרָאֵל, נְעִים זְמִירוֹת יִשְׂרָאֵל,
זֶה כְּנֹר לְדָוִד וְשְׁלֹמֹה;
בְּךָ רָאָה יְהוָה דָּוִד, וְשְׁלֹמֹה בְּקִדְשׁ
בְּךָ חָזָה שׁוֹלְמִית בְּחִלּוּמוֹ...

וּמֵאֵז וְעַד-עֵתָה אֵין מְלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל,
אֵין מְלֶךְ - אֵין כְּנֹר וְנֶבֶל.
עוֹגְבֵי קוֹל בְּכִים, כְּנֹרֵי כִּינֹרָה
יְהִי עַל אֶפְיָקֵי בְּכָל.
אֶךְ הֵיוּ מְלַפְּנִים בְּכָבֵד גְּבוּרֵי
הָרוּחַ שְׁנַגַּן הַיִּטִּיבוֹ,
שֶׁיִּדְעוּ נִיב כְּנֹר, הַמִּיתוֹ וּבְכִיתוֹ,
הַבִּינוּ בְּשִׁיר וַיִּקְשִׁיבוּ;

[...]

השיר הוא מונולוג של הדובר, הפונה אל דפי התלמוד ואגדותיו. ביאליק מזכיר בשירו את מוטיב כלי הנגינה של בית המקדש, ובמטפורה של הכינור ונשען על תהילים קלז).

הפיוט והשיר היחיד כביטוי לכיסופים ולערגה לאורך הדורות

הפעילות המוצעת מציגה דיאלוג בין משוררים מתקופות שונות. לצורך הפעילות נבחרו שלושה משוררים מתקופות שונות:

- רבי יהודה הלוי (המאה 11-12)
- רבי זכריה אלצ'אהרי (המאה ה-16)
- ברק עמרני (המאה ה-20)

ברק עמרני, בשירו "קריה למלך רב" בגרסתו הישראלית, משלב מילים מתוך הפיוט "קריה יפיפיה" שכתב רבי אלצ'אהרי בתימן, בהשראתם של פיוטים קדומים יותר "ציון הלא תשאליו" ו"יפה נוף" שנכתבו על ידי רבי יהודה הלוי במאה ה-12.

שלושת השירים הם שירי געגועים וכיסופים לירושלים.

1. קראו את המילים לשירים וסמנו בקו מילים המופיעות ביותר מפיוט אחד.
2. הקיפו בעיגול את המילים המבטאות געגועים וערגה לעיר ירושלים.
3. מה תוכלו לומר על העושר המילולי? האם אתם מבינים את מילות הפיוטים? האם אתם מזהים מילים שלא הכרתם קודם? כמה? סמנו אותן במרקר.
4. כיצד הייתם מרגישים אילו הייתם כותבים שיר, ומשורר אחר היה משלב במודע מילים מהשיר שלכם בשיר חדש שהוא כתב?
5. מהו הערך לכך ששיר נכתב בהשראה של שיר אחר? כיצד זה מעשיר אותנו, קוראי השיר? כיצד זה מפרה את המסורת שלנו?

לפניכם קישורים לביצועים של שלושת השירים:

[ציון הלא תשאליו - לחן: נורית הירש, ביצוע: רוחמה רז, מתוך הדיסק "ירושלים עיר הנצח"](#)

[יפה נוף - לחן: ינון נאמן, ביצוע: רוחמה רז, מתוך הדיסק "ירושלים עיר הנצח"](#)

[יפה נוף - לחן וביצוע: אתי אנקרי](#)

[קריה יפיפיה - תימן \(במקצה מדוד\) - אהרון עמרם](#)

[קריה יפיפיה - תימן \(לחן במקצב לא מדוד\) - הרב שלום צדוק](#)

[קריה למלך רם - מילים ולחן: ברק עמרני, ביצוע: אביבה ניר](#)

האזינו לשירים והשיבו על השאלות הבאות:

1. האם שרים את כל השורות בשיר? בפיוטים שבהם בחרו המבצעים לשיר חלק מהשורות, סמנו את השורות המושרות. האם לדעתכם ניתן לשיר את כל השיר במנגינה ששמעתם, אף על פי ששרים רק חלק משורותיו? התוכלו להסביר מדוע?
2. במה דומה השיר הישראלי "קריה למלך רם" לפיוטים, ובמה הוא שונה מהם? התוכלו להסביר מדוע?
3. האם הלחנים לשירים מעבירים את תחושת הגעגוע והערגה לירושלים? מהו אופיים של הצלילים? מהם הכלים המלווים? מה תוכלו לומר על קולם של הזמרים והזמרות? באיזו מהירות שרים את השיר ובאיזו עוצמה? הוסיפו עוד משלכם על האופן שבו משרתת המוזיקה את תוכן השיר.
4. בדקו אילו מאפיינים מוזיקליים חזרו על עצמם ברוב הלחנים והביצועים לשירים.

ניתן להתייחס לביצוע מסוים שבחרתם מראש. ניתן לתת לתלמידים לבחור באיזה מהביצועים לעסוק, ניתן לחלק לקבוצות וכל קבוצה תעסוק באחד מן הביצועים, ולפני הדיווח של כל אחת מהקבוצות יושמע הביצוע שהיא בחרה.

מישל אוחנה, 2014

משכנות שאננים

”אם אשכתך ירושלים” בתפיסה הציונית (המאה ה-19 וראשית המאה ה-20)

חידושי אמונה

ירושלים בתפיסה הציונית

התנועה הציונית התייחסה לירושלים ביחס דו-ערכי: מצד אחד, ירושלים תפסה מקום מרכזי בתפיסה היהודית את ארץ ישראל כבסיס לציונות, אך מצד אחר, התנועה הציונית ראתה בירושלים את מעוזו של היישוב הישן הלא-פרודוקטיבי, שמתנגד לרעיון הלאומיות ולמודרניזציה. ביטוי בולט של היחס הדו-ערכי הזה, אפשר לראות במיוחד אצל אנשי העלייה הראשונה, שבפיהם היה שגור הביטוי: **”לשונה הבאה בירושלים הבנויה”**, אך רובם לא ביקרו מעודם בירושלים. ראשי הציונות שביקרו בירושלים הזדעזעו מהמראה המוזנח של העיר, ומאנשי היישוב הישן, שרובם חיו מכספי ”החלוקה” שנתרמו בחו”ל.

אחד העם (אשר צבי גינצברג) ביקר בעיר ב-1890, התרשם לרעה ממצב תושביה, וכתב: **”ארץ כי תחרב... ויבנוה שנית; אך העם כי יחרב, מי יקום לו ומאין יבוא עזרו?”** (ראו כל כתבי אחד העם, עמוד ל’).

הרצל, שביקר בירושלים ב-1898, הציע לבנות עיר חדשה למגורים מחוץ לחומות, ולהשאיר בתוכן רק את המקומות הקדושים.

גם מבחינת ”המעשה הציוני” ניתן לראות יחס דו-ערכי לירושלים: מחד גיסא, הוקמו בה המוסדות הלאומיים הציוניים, ומאידך גיסא, רוב היישוב הציוני לא התרכז בה אלא ביפו, ואחר כך בעיר העברית הראשונה - תל אביב. גם המרכז הפוליטי הציוני היה למעשה בתל אביב.

חשיבות מיוחדת ייחסו המוסדות הציוניים להר הצופים בירושלים, שבו עמדו להקים את קריית הלאום הציונית שנועדה לכלול את האוניברסיטה העברית, מוסדות השכלה נוספים ואת חלקת הקבורה של גדולי האומה. קריה זו הייתה אמורה לשמש גם מרכז רוחני ציוני לכל יהודי הגולה. וכך, **”מעל פסגת הר הצופים”** נראתה ירושלים כפסגת השאיפות הציוניות, ועם זאת, היא הייתה תזכורת לאותה המציאות שממנה ניסתה הציונות לברוח.

מעל פסגת הר הצופים / מילים: אביגדור המאירי, לחן: סטניסלב מונישקו

את השיר ”מעל פסגת הר הצופים” חיבר אביגדור המאירי בשנת 1929, בעבור התיאטרון הסטירי ”הקומקום”, כשיר ביקורת על ירושלים. בשנת 1930 ארגנה הקרן הקיימת לישראל, בקהילות היהודיות בחוץ לארץ, חגיגות

הללוהו בצלצלי תרועה

למען ארץ ישראל, ובאותן החגיגות שרו מתוך השיר רק את הבתים שבהם מתוארים הגעגועים לירושלים, ולא שרו את קטעי הביקורת, וכך לימים הם נשכחו. מאז מוכר השיר כשיר געגועים לירושלים. השיר מובא כאן במלואו, וניתן לראות בבתים השני והשלישי כי המשורר קורא לשלום בירושלים:

“אך איך אבנה את בית מקדשך אם אין שלום בין בנייך?” כאות המוזיקלי הראשון של תחנת השידור “קול ישראל” הושמעה המנגינה של “ירושלים ירושלים” מן הפזמון של השיר הזה. (מתוך: משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, “ציונות בראי הזמר והסמל”, 2000)

מעל פסגת הר הצופים / אביגדור המאירי (הגרסה המלאה)

מעל פסגת הר הצופים אשתחווה לך אפים. מעל פסגת הר הצופים שלום לך, ירושלים. מאה דורות חלמתי עליך לזכות, לראות באור פניך. ירושלים, ירושלים, האירי פניך לבנה! ירושלים, ירושלים מחברותיך אבנה!	עיר-פרזות היית עיר קדשי נשבר בך כל ברית; אך עוד נשאר בך שער סגור, זה שער המשוח. רבבות בניך שלחוני אליך למסור לידי את מפתחותיך. ירושלים, ירושלים נשבעתי בשם אדני: ירושלים, ירושלים האירי פניך אלי!
---	--

בלב בוטח באתי הלום הקים את הריסותיך אך איך אבנה את בית מקדשך אם אין שלום בין בניך? ספרדים, אשכנזים, תימנים, פלשים אורפלים וגורגים וחרדים וחספשים ירושלים, ירושלים לא זאת חזיתי בחלום! ירושלים, ירושלים בין בניך השרי נא שלום!	מעל פסגת הר הצופים שלום לך, ירושלים אלפי גולים מקצות כל תבל נושאים אליך עינים באלפי ברכות היי ברוכה מקדש מלך, עיר מלוכה ירושלים, ירושלים אני לא אזור מפה! ירושלים, ירושלים יבוא המשיח, יבוא!
--	---

אורפלים – יוצאי אורפה שבטורקיה
גורגים – יהודים מגרוזיה (היום: גיאורגיה)
השרי – תצרי אווירה
עיר-פרזות – עיר ללא חומה
ברית – מנעול
תבל – עולם
מקדש מלך – עיר שבה שוכן בית המקדש

אביגדור המאירי (1890-1970)

אביגדור המאירי (פויירשטיין), נולד בכפר דוידהאזה (קרפטו-רוסיה, הונגריה) בספטמבר 1890. הוא למד בבית ספר ממשלתי, בישיבת פרסבורג ובגימנסיה שליד בית המדרש לרבנים בבודאפשט. בהיותו בן 17 נדפס שירו הראשון בשבועון "המצפה", ומאז פרסם שירים וסיפורים בכתבי עת יהודיים והונגריים. בין השנים 1910-1912 שהה בברלין ופרסם את ספר שיריו הראשון. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה התנדב לצבא האוסטרי-הונגרי, ושירת כקצין בחזית הרוסית. ב-1916 נפל בשבי הרוסי, ולאחר שנה נמלט והגיע לאודסה, שם המשיך בפעילותו הספרותית. ב-1921 עלה ארצה ועבד בעיתון 'הארץ'; ב-1927 ייסד את התיאטרון הסאטירי 'הקומקום', וכתב את רוב מערכוניו ופזמוניו. כשזה נסגר, ייסד את תיאטרון 'המטאטא'. לאחר קום המדינה נתמנה למסגן "דברי הכנסת". יצירתו של המאירי מגוונת וכוללת סיפורים קצרים, רומנים, מחזות, מערכונים, פובליציסטיקה, פזמונים וספרי ילדים. אביגדור המאירי זכה בפרס מוסד ביאליק לשנת 1936. ב-1962 זכה בפרס אוסישקין על ספרו "בלבנת הספיר", וב-1968 זכה בפרס ישראל לספרות יפה. הוא נפטר בתל אביב בכ"ו באדר ב' תש"ל, 30 באפריל 1970.

[מתוך: לקסיקון הספרות העברית החדשה](#)

על השיר

השיר "מעל פסגת הר הצופים" נכתב כשיר ביקורת סאטירי, המבקר את המצב הקשה של ירושלים, ואנשי המחותרת העברית אימצו את השיר והפכוהו לשיר פטריוטי, מעין המנון לאומי שני. הבתים השני והשלישי נשמטו מן השיר, וכיום בגרסה המוכרת והמושרת נותרו רק הבתים הראשון והרביעי.

במסגרת פעילותה של 'הקרן הקיימת לישראל' בסידור וארגון חגיגות ארץ ישראל בקהילות היהודיות בחו"ל, הופצה בשנת 1930 הצעה להציג ולהמחיז את השיר כך: "בעת עליית המסך, עולה חלוץ על הר הצופים ועל שכמו חבילה ובידו מקל ארוך. לרגלי ההר מרחוק: תמונת ירושלים בלילה. החלוץ עומד רגע על ההר, מביט מסביב כלפי העיר למטה ומתחיל לזמר. המקהלה עונה לו תמיד את ארבע השורות האחרונות, וכשהוא מגיע אל הבית האחרון, הולכת ירושלים ונדלקת באור יותר ויותר". הלחן של השיר מיוחס בטעות למשה רפפורט, שכתב לשיר לחן אחר לחלוטין. השיר העברי הוא למעשה עיבוד שערך המאירי לשיר יידי בשם «חצות», מאת בירך בנדיקט שאפיר. הלחן של השיר העברי נכתב על פי מוטיבים הלקוחים מאריה מתוך האופרה «הלקה» (Halka) של המלחין סטניסלב מוֹנְיוֹשְׁקוֹ (שעברו עיבוד כבר ביידיש, בגרסה של יאנוט רוזקין).

[מתוך אתר זמרשת](#)

טלילה אלירם מציינת במאמרה "מפולין ועד הר הצופים - גלגולו של ניגון" כי לשיר היה גלגול קודם. השיר, שהיה נפוץ בסוף המאה ה-19, סיפר על ישיש עטור זקן לבן כשלג, היושב בחדרו בליל כסלו סוער, ובידיו סידור תפילה, ששמו הסמלי "שערי ציון", וחולם על ירושלים. השיר הופיע בשתי גרסאות: ביידיש ובעברית. ביידיש הזקן קרא: "ירושלים, ירושלים, עירי היקרה והקדושה" (התרגום לעברית). בשיר ביידיש מופיעה גם הכותרת "אם אשכחך ירושלים" לאחר שם השיר "חצות". במקור היו בשיר שבעה בתים. בהשראת השיר היידי כתב אביגדור מאירי את שירו ואימץ את הקריאה שנשמעה בשיר המקורי "ירושלים, ירושלים".

הללנה, בתקע שופר

במהלך השנים עבר השיר מפה לאוזן, ומכאן הסיבות לשינויים שחלו בו:

- **תהליך השחתה:** סיפור שנעשה מתומצת, פרטים נשמטים והסיפור נעשה מתוחכם פחות.
- **תהליך חידוד:** מודגשים מאפיינים מסוימים, או פרטים מהסיפור.
- **תהליך קיבוץ:** פרטים מסוימים מתקבצים סביב נושא, כדי שהגרסה תהיה בעלת משמעות עמוקה יותר.

באשר ללחן של מוניושקו, טוענת טלילה אלירם, כי כנראה היה אמנותי מדי, או אולי היו בו קטעים שלא "צלצלו" לאוזן העממית, ועל כן החל הלחן לעבור שינויים. דרך ארוכה עבר לחנו של מוניושקו מהאופרה "הלקה" שעניינה אהבת גבר לאישה, עד לתחנתו הסופית כשיר ארץ-ישראלי, המבטא את אהבת העם היהודי לירושלים. השיר נהיה חלק מהזמר הישראלי, כשהוא צובר היסטוריה של שימוש בשיר והקשרים רגשיים, הקשורים בתוכנו או באירועים שהושר בהם.

מעל פסגת הר הצופים / מילים: אביגדור המאירי, לחן: סטניסלב מוניושקו

באלפי ברכות היי ברוכה!

מקדש מלך, עיר מלוכה!

ירושלים, ירושלים,

האירי פנייך לבנך!

ירושלים, ירושלים,

מחורבותייך אבנך!

ירושלים, ירושלים,

אני לא אזוז מפה!

ירושלים, ירושלים,

יבוא המשיח, יבוא!

מעל פסגת הר הצופים

אשתחוהו לך אפיים

מעל פסגת הר הצופים

שלום לך ירושלים!

אלפי דורות חלמתי עלייך,

לראות, לזכות, באור פנייך!

מעל פסגת הר הצופים

אשתחוהו לך אפיים

מעל פסגת הר הצופים

שלום לך ירושלים!

הצגת אפיליוויה בגרסה ישראל

מומלץ לסכם את הנושא "הכיסופים לירושלים" באמצעות שיר זה בהוראה אינטגרטיבית תרבות ישראל ומוזיקה.

פתיח בממד החווייתי-רגשי:

"מָאָה דוֹרוֹת חִלְמְתִי עֲלֵיךְ

לְזִכּוֹת, לְרֵאוֹת בְּאוֹר פְּנֵיךְ..."

1. הציעו לתלמידים "לחלום" על ירושלים: מה היו רוצים לראות בירושלים -בנוף האנושי, בנוף האדריכלי, בנוף הטבעי.
2. אפשרו לתלמידים המעוניינים בכך לספר על חלומם, או "לצייר" את החלום.
3. הציעו לתלמידים להתבונן בתמונה שלפניהם ולתאר את ירושלים "מעל פסגת הר הצופים".

מישל אוחנה, 2014

מבט להר הבית

הללדהו בגבול וּכְנֹר

הממד הקוגניטיבי: למידה בחברותא:

על פי המסורת, חורבן הבית השני וירושלים בידי הרומאים היה תוצאה של "שנאת חינם" - שנאה בלי סיבה בין היהודים לבין עצמם. שנאה זו הייתה החוליה הראשונה בהִדרדרות, שגררה הלשנות חמורות של יהודים על יהודים לשלטון הרומי. שנאת חינם הביאה בסופו של דבר לחורבן.

מעשה בבר קמצא

מעשה באיש אחד, שאהובו היה קמצא, ושונאו - בר-קמצא. עשה אותו האיש סעודת שמחה, ואמר למשרתו: "לך ותביא לי את קמצא" הלך המשרת והביא לו את בר קמצא. בא בעל הסעודה וראה את בר קמצא בין אורחיו. אמר לו: "הרי אתה שונא לי! מה אתה מחפש פה? קום וצא!" אמר בר-קמצא: "הואיל ובאתי - עזוב אותי, ואני אשלם לך על כל מה שאכלתי ושתיתי". אמר האיש: "לא!" אמר בר-קמצא: "אשלם לך את מחצית הסכום שעלתה לך הסעודה כולה". אמר האיש: "לא!" אמר בר-קמצא: "אשלם לך את סכום הסעודה כולה". אמר האיש: "לא!" תפס האיש את בר קמצא בידו, הקים אותו והוציאו. אמר בר קמצא: "הואיל וישבו בסעודה חכמים, ולא מחו על מה שעשה לי האיש, כנראה שהדבר מקובל גם עליהם. אלך ואלשין עליהם לפני המלך, הקיסר הרומאי". הלך בר-קמצא לקיסר ואמר לו: "מרדו בך היהודים..." ועל זאת חרבה ירושלים.

על פי התלמוד הבבלי, מסכת גטין דף נה ע"ב - דף נו ע"א

שאלות לדין:

1. על איזו שנאה מדובר בסיפור על בר-קמצא, ועל איזו שנאה מדובר בשיר "מעל פסגת הר הצופים"? מה הדומה ומה השונה ביניהן?
2. האם בימינו קיימות בעיות דומות? הביאו דוגמאות. הציעו דרכים לפתרון הבעיות.
3. חזרו ל"חלום" שלכם על הנוף האנושי בירושלים: כיצד השיר והסיפור "מקלקלים" את החלום?
4. חדדו את החלום שלכם על הנוף האנושי בירושלים, זה שראוי להתגעגע אליו ולקוות שיתממש, והציגו אותו במליאה.

סיכום במליאה:

- לאיזו ירושלים התגעגעו היהודים לאורך 2000 שנות גלות? מדוע?
- מה אנחנו יכולים לעשות, כדי שחלום הדורות וכיסופיהם לא יהיו לשווא?

מעל פסגת הר הצופים

אביגדור המאירי (בית ב')

כָּלֵב בּוֹטֵחַ בְּאֵתֵי הַלּוֹם

הַקִּים אֶת הַרִיסוֹתֶיךָ

אֶךְ אֵיךְ אֶבְנֶה אֶת בֵּית מִקְדְּשֶׁךָ

אִם אֵין שְׁלוֹם בֵּין בְּנֵיךָ?

סְפָרְדִים, אֲשֶׁכְּנִיזִים, תִּימָנִים, פְּלָשִׁים

אוֹרְפָלִים וְגוֹרְגִים וְחַרְדִים וְחַפְּשִׁים

ירוֹשָׁלַיִם, ירוֹשָׁלַיִם

לא זאת חֲזִיתִי בְּחִלּוֹם!

ירוֹשָׁלַיִם, ירוֹשָׁלַיִם

בֵּין בְּנֵיךָ הַשָּׂרִי נָא שְׁלוֹם!

הצגת אפליקציות מוזיקליות

א. שאלות על פי הטקסט:

1. על מה מדבר השיר? מה ניתן ללמוד על הר הצופים על פי השיר?
2. סמנו את החרוזה בשיר.
3. התייחסו ל"בתים שנעלמו" - על מה מדובר בבתים הנוספים? מדוע לדעתכם השיר קוצר?
4. התייחסו לסיפור שמאחורי השיר.

ב. האזינו לשיר בשני ביצועים של יהורם גאון (שאחראי במידה רבה למעמדו של השיר בשנים האחרונות):

[ביצוע א'](#)

[ביצוע ב'](#)

[הקשיבו לסיפור של יהורם גאון על השיר "מעל פסגת הר הצופים":](#)

מה חידש יהורם גאון על השיר? הקשר של הזמר אל השיר שהוא כה מזוהה אתו.

ג. התייחסות לקשר בין הטקסט ללחן, ולנקודות שיא במלודיה ובטקסט:

1. התבוננו באתרים הרבים שיש על הר הצופים והתייחסו לחשיבותו של הר הצופים במהלך השנים.
2. צטטו מן השיר קטעים המבטאים את הקשר העמוק של המשורר אל העיר.
3. השיר מנוסח כפנייה ישירה לירושלים. איפה רואים זאת? איזה יחס זה מבטאת פנייה זאת?
4. מדוע מבקש המשורר בשיר להשתחוות לירושלים? (ייתכן שהתשובה נמצאת בבית השני: "מקדש מלך", "עיר מלוכה").

הללוהו בתוף ומחול

בין "ירושלים של מעלה" ל"ירושלים של מטה"

מידע אחרון

"ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה"

לפניכם אמירות של חז"ל ושל משוררים והוגים מודרניים באשר למשמעות המושגים "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה":

...וכן אתה מוצא שירושלים מכוונת למעלה כמו ירושלים של מטה, מרוב אהבתה של מטה עשה אחרת למעלה שנאמר 'הן על כפים חוקותיך, חומותיך נגדי תמיד' (מדרש רבה, פרשת פקודי, סימן א).

ההבנה הפשוטה העולה מהמדרש היא, שהקב"ה בונה את "ירושלים של מעלה" למענו, ואילו זו "של מטה" שייכת לעם ישראל. הבנה נוספת העולה מן המדרש, ש"ירושלים של מטה" היא התשתית ואפילו תנאי ל"ירושלים של מעלה". "ירושלים של מעלה" לא יכולה להיבנות בלי התשתית של "ירושלים של מטה". כביכול, אין מקום לקיומה של "ירושלים של מעלה" בלי הקיום היסודי של "ירושלים של מטה":

"אמר רבי יוחנן: אמר הקב"ה, לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה". (תענית ה, א)

על פי דברי ר' יוחנן קיימת "ירושלים של מעלה" שאליה כביכול הקב"ה רוצה להיכנס, אלא שהוא אינו יכול לבוא ל"ירושלים של מעלה" כל עוד לא נכנס ל"ירושלים של מטה". כלומר, התנאי לגאולתה של ירושלים הרוחנית הוא גאולתה של ירושלים הממשית. במה תלויה גאולת "ירושלים של מטה"?

אם נתבונן במקורות חז"ל אחרים נגלה שגאולת "ירושלים של מטה" תלויה בגורמים רבים: קיבוץ עם ישראל בארצו, צדק ומשפט, סולדיריות חברתית ועוד:

...ורב נחמן אמר: אפילו פתח ב"רחם על ישראל" חותם ב"בונה ירושלים", משום שנאמר: "בונה ירושלים ה', נדחי ישראל יכנס". אימתי בונה ירושלים ה'? בזמן שנדחי ישראל יכנס. (בבלי, ברכות מט א)

אמר שמואל בר נחמני: מסורת אגדה היא שאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו כל הגלויות. אם יאמר לך אדם שנתכנסו כל הגלויות ואין ירושלים נבנית אל תאמין שנאמר: (תהילים קמז, ב): 'בִּנְיָה יְרוּשָׁלַם ה', ואחר כך: 'נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכַּנְס'. (תנחומא נח, יא)

אמר עולא, אין ירושלים נפדית אלא בצדקה, שנאמר: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה..." (בבלי, שבת קלט א) אמר ר' יהושע בן לוי: 'ירוּשָׁלַם הַבְּנִיָה כְּעִיר שֶׁחֲפָרָה לָהּ יִחְדָּו' (תהילים קכב, ג) - עיר שעושה כל ישראל חברים. (תלמוד ירושלמי חגיגה ג, ו)

גישה זו ניתן למצוא בדבריו של המשורר יהודה עמיחי, שדבריו מנוסחים בשפה יום-יומית ועוסקים בחיי היום-יום הפשוטים:

"פעם ישבתי על מדרגות ליד שער במצודת דוד, את שני הסלים הכבדים שמתי לידי. עמדה שם קבוצת תיירים סביב המדריך ושימשתי להם נקודת ציון. 'אתם רואים את האיש הזה עם הסלים? קצת ימינה מראשו נמצאת קשת מן התקופה הרומית. קצת ימינה מראשו'. אבל הוא זז, הוא זז! אמרתי בלבי: הגאולה תבוא רק אם יגידו להם: אתם רואים שם את הקשת מן התקופה הרומית? לא חשוב: אבל לידה, קצת שמאלה ולמטה ממנה, יושב אדם שקנה פרות וירקות לביתו".

בעיני יהודה עמיחי, גאולת ירושלים של מטה נמצאת בהתבוננות ב"אדם שקנה ירקות ופירות לביתו". החום האנושי שעולה מהדאגה לביתו הוא הסיפור של ירושלים, ולעומת זאת, חיפוש הרוח הגדולה גורם להתעלמות מחיי היום-יום, על הקשיים שבהם והיופי שלהם.

במידה מסוימת, "ירושלים של מטה" היא מופת ליישוב האנושי בארץ, החי בשלום ושלווה, ומתוך כבוד, הערכה והוקרה הדדית. אולי זו הסיבה שירושלים אינה מתחלקת לשבטים, שכן היא מאחדת את כל יושביה - יש בה מקום לכל השבטים. "ירושלים של מעלה", לעומת זאת, היא עיר של שכינה; ממנה יוצאות תורה ונבואה. "ירושלים של מעלה" היא מקום המפגש העליון שבין האדם לקב"ה; מפגש רם, נישא, גדול ונשגב, "מקדש מלך עיר מלוכה", שם מתגלה מלכות ה' באמצעות מלכות האדם.

מישל אוחנה, 2014

מחנה יהודה

הללויה במזמרים וערב

הנה זוחל הצל מבין גבעות הארן
קרוב בסתר כאוהב אל השכונות.
ומול פניו קריצות, רבוא עיני האור הנ,
לפתע נפקחו אליו כנפצמות.

ראיתי עיר עוטפת אור...

בדומית אשמרת אחרונה נושמת,
ובקטיפת שחקים רסיס אחרון מחויר,
אך שחר ככר כפת זהב שולה אודמת
למגעו החם, הרך של אור צעיר.

ראיתי עיר עוטפת אור...

השקט שוב צונח כאן משמי הערב
כדאית דיה מעל התהומות
וקרן אדמה נושקת להט חרב
את הפסגות, המגדלים והחומות.

ראיתי עיר עוטפת אור

והיא עולה בשלל צבעי הקשת
והיא נוגנת כי כנבל העשור
ראיתי עיר עוטפת אור.

יוסף שריג

יוסף שריג (נולד ב-24 במרץ 1944, נפל במלחמת יום הכיפורים ב-10 באוקטובר 1973), משורר ומלחין ישראלי. יוסף שריג נולד בקיבוץ בית השיטה. לאחר סיום לימודיו התגייס לצה"ל, וסיים קורס קציני שריון. עם שחרורו ב-1966 החל ללמוד מוזיקה במכון "אורנים", ולאחר מכן השתלב במשקו, כשלצד עבודה חקלאית שימש גם כמורה למוזיקה באזור עמק בית שאן. במלחמת יום הכיפורים לחם סרן יוסף שריג כמפקד פלוגת טנקים בקרבות רמת הגולן, ונהרג. הוא עוטר לאחר מותו בעיטור המופת, והועלה לדרגת רב-סרן. שריג כתב והלחין שירים רבים. שיריו נאספו והוצאו לאור תחת השם "עשרים שירים". שירו הידוע ביותר הוא אור וירושלים, אותו כתב ב-1972, כשנה וחצי טרם מותו, ללהקת הגבעטרון.

פירושי מילים:

כְּדֹאֵית דְּיָה - ריחוף באויר כמו מעוף
ה"דיה" (סוג של עוף).
לֵהֵט חֶרֶב - ברק של חרב
נִבֵּל - כלי נגינה קדמון, בעל מיתרים
לפריטה באצבעות.
נִבֵּל הָעֵשׂוֹר - נבל עם עשרה מיתרים
רְבּוּא - עשרת אלפים, רבבה
אֲשֶׁמֶרֶת אַחֲרֹנָה - זמן בלילה שקרוב
מאוד לעלות השחר.
שְׁחָקִים - שמים

הסיפור שמאחורי השיר:

צחקי שריג, אחיו של יוסף שריג (כתב בינואר 2003):

בינואר אחר, בשנת 1972, בא אל אמי יוסף והראה לה דף מרוט ממחברת ואמר: "ראי, אימא. דובי כרמל ביקש שאכתוב שיר על ירושלים, לא יודע מדוע דווקא אני. הוא רוצה שהגבעטרון' ישיר אותו ביום ירושלים הקרוב בתיאטרון ירושלים".

"נראה לך שיש בדבר הזה משהו?" שאל יוסף, ושתק. אימא סיפרה שקראה את השיר, כתוב ללא תיקון אחד, משקל וחריזה ללא רבב, שלם. "זה דבר מקסים, בן" ענתה לו אימא, 'זו ירושלים שבאים אליה מבחוץ, משער הגיא, זה שיר על אור ועל ירושלים. בסדר הזה".

"ומנגינה לאור הזה?" שאלה אותו אמו, ויוסף הוציא מכיסו עוד קרע דף ממחברת ועליו מנוקדים תוויו של 'אור ירושלים'. בלילה האחד של ינואר 1972 הוא גם הלחין את השיר שזה עתה כתב. השיר מן הבוקר ההוא הושר ב'יום ירושלים' של 1972 לפני שיוסף נפל במלחמת יום הכיפורים, באוקטובר 1973, ואחרי נפילתו.

דיאלוג של המשורר עם מקורות השיר

בשירו 'אור ירושלים' כולל יוסף שריג את סיפורו האישי-משפחתי, ואת אהבתו הגדולה לשחקים, בעקבות אחיו הטייס. אהבה זו מוצאת את ביטויה בשיר במטאפורה ובמושגים השאולים מעולם התעופה (צונח, דאייה, דיה, שחקים, מעל התהומות...). כמו כן משתמש שריג בתיאורי שקיעה מרהיבים, הנראים ממעל ומשפיעים מזיווּם על הצבעים ועל המנגינות כאן למטה.

המשורר מקיים דיאלוג עם המקורות, תוך שיבוץ ביטויים וצירופי מילים מן המקורות:

פְּדֵאִית דֵּיָה מְעַל הַתְּהוֹמוֹת - הקישור לבריאת העולם מתוך התוהו ובבוהו "וְהָאֲרֶץ הָיְתָה תְּהוֹ וְבָהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם" (בראשית א, א); כאשר הַדֵּיָה, עוף דורס ממשפחת הנציים, מקבילה לחושך על פני התהום, יוצרת ניגוד חריף, ואולי משלים, לשקט העוטף, ולקרן האדומה של שעת השקיעה.

וְקָרַן אֶדְמָה נוֹשֶׁקֶת לַהֵט חָרֵב - קישור אסוציאטיבי לסיפור הגירוש מגן עדן: "וַיִּגְרַשׁ אֶת-הָאָדָם וַיִּשְׁכַּן מִקְדָּם לְגֶן-עֵדֶן אֶת-הַכְּרִיבִים וְאֵת לַהֵט הַחֲרֵב הַמֵּת־הַפֹּכֵת לְשֹׁמֵר אֶת-דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים" (בראשית כ, כד). קישור זה, על רקע הסיפור האישי של מות הסבתא, ולאחר מכן נפילתו של יוסף שריג עצמו, מבהיל בנבואתו שבדיעבד.

רְאִיתִי עִיר עוֹטֶפֶת אֹר - האור במקורות קשור כמעט תמיד לאלוהות, לחוכמה ולתורה. הנביא זכריה מתנבא על גאולת גלות בבל באומרו: "וְהָיָה יוֹם-אֶחָד הוּא יִגְדַע לִיהוָה--לֹא-יּוֹם וְלֹא-לַיְלָה; וְהָיָה לְעֵת-עֶרֶב, יְהִי־אֹר" (זכריה יד, ז). גם בשיר שלנו, העיר עוטפת אור, לעת ערב, עם שקיעת החמה, וקרניה האדומות, האחרונות.

וְהִיא נוֹגֶנֶת בִּי כְּנִבְלַת הָעֶשׂוֹר - שריג התאים פסוק מקראי לצרכיו, תוך שינויי משמעות. במזמור תהילים צב מופיע הפסוק "עֲלִי-עֶשׂוֹר וְעֲלִי-נִבְלָה; עֲלִי הַגִּיּוֹן בְּכַנּוֹר" (ד), שבו "העשור", הנבל והכינור הם שלושה כלי נגינה שונים. העשור היה כנראה כינור בעל עשרה מיתרים. החיבור שעושה שריג, בין כינור לעשור, מכון לחגיגות יום ירושלים בשנת 1972, כשגם כאן המילה "עשור" איננה מדויקת (עשר שנים), אלא באה לצייץ יום חג ומועד.

הַלְלוּהוּ בְּצִלְאֵלֵי תְרוּעָה

פתיח: הממד החווייתי-רגשי:

”ראיתי עיר עוטפת אור...”

עצמו עיניים ונסו לראות את ירושלים ”עוטפת אור”.

1. נסו לדמיין את מקור האור: האם מקור האור הוא ירושלים עצמה? האם האור הוא חיצוני לירושלים מלמעלה? מלמטה?
2. איזו הרגשה מלווה אתכם בעת הראייה הפנימית של ירושלים ה”עוטפת אור”? תחושת הוד ויראה? שקט ושלווה? פחד?
3. לאחר שהתלמידים יתארו את חוויית הדמיון המודרך, ניתן להקרין לפנייהם את הציור הבא בהגדלה:

אלעד, 2012

”ראיתי עיר עוטפת אור”

שאלות לדיון:

1. מהו מקור האור בציור זה: אור שמקורו בירושלים או מקור חיצוני? הסבירו ופרטו.
2. ”ראיתי עיר עוטפת אור” - למה הכוונה?
3. לאיזה מהפירושים שנתתם מתאים הציור שלפניכם? הסבירו.
4. אילו מהפירושים מתאימים ל”ירושלים של מעלה” ואילו ל”ירושלים של מטה”?

המסד הקוגניטיבי: למידה בחברותא:

אמר רבי יוחנן:

אמר הקב"ה, לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה". (תענית ה, א)

אמר ר' יהושע בן לוי:

'ירושלם הבנויה כְּעיר שְׁחִבְרָה לָהּ יִחַדְו' (תהלים קכב, ג) - עיר שעושה כל ישראל חברים. (תלמוד ירושלמי חגיגה ג, ו).

...וכן אתה מוצא

שירושלים מכוונת למעלה כמו ירושלים של מטה, מרוב אהבתה של מטה עשה אחרת למעלה שנאמר 'הן על כפי חקותיך חומותיך נגדי תמיד' (מדרש רבה, פרשת פקודי, סימן א).

אמר שמואל בר נחמני:

מסורת אגדה היא שאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו כל הגלויות. אם יאמר לך אדם שנתכנסו כל הגלויות ואין ירושלים נבנית אל תאמין שנאמר: (תהלים קמז, ב) 'בִּנְיָה יְרוּשָׁלַם ה', ואחר כך: 'נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכְנָסוּ'. (תנחומא נח, יא).

"פעם ישבתי על מדרגות ליד שער

במצודת דוד, את שני הסלים הכבדים שמתי לידי. עמדה שם קבוצת תיירים סביב המדרוך ושימשתי להם נקודת ציון. 'אתם רואים את האישה הזו עם הסלים? קצת ימינה מראשו נמצאת קשת מן התקופה הרומית. קצת ימינה מראשו'. אבל הוא זז, הוא זז! אמרתי בלבי: הגאולה תבוא רק אם יגידו להם: אתם רואים שם את הקשת מן התקופה הרומית? לא חשוב: אבל לידה, קצת שמאלה ולמטה ממנה, יושב אדם שקנה פרות וירקות לביתו" (יהודה עמיחי)

אמר עולא, אין ירושלים נפדית אלא

בצדקה, שנאמר: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה..." (בבלי, שבת קלט א)

אור וירושלים / מילים ולחן: יוסף שריג

הַשֶּׁקֶט שׁוֹב צוֹנֵחַ כְּאֵן מְשָׁמֵי הָעֶרֶב

כְּדֹאֵית דְּיָה מַעַל הַתְּהוֹמוֹת

וְקָרַן אֲדָמָה נוֹשֶׁקֶת לְהֵט חָרֵב

אֶת הַפְּסָגוֹת, הַמְּגִדְלִים וְהַחוֹמוֹת.

רְאִיתִי עִיר עוֹטְפֶת אֹר

וְהִיא עוֹלָה בְּשִׁלָּל צְבָעֵי הַקֶּשֶׁת

וְהִיא נוֹגֶנֶת בִּי כְּנֶבֶל הָעֶשׂוֹר

רְאִיתִי עִיר עוֹטְפֶת אֹר.

הִנֵּה זוֹחֵל הַצֵּל מִבֵּין גְּבְעוֹת הָאָרֶן

קָרֵב בְּסִתֵּר כְּאֹהֵב אֶל הַשְּׁכוֹנוֹת.

וּמֹל פְּנֵיו קְרִיצוֹת, רְבֹא עֵינֵי הָאֹר הֵן,

לְפִתֵּעַ נִפְקָחוּ אֵלָיו כְּנִפְעָמוֹת.

רְאִיתִי עִיר עוֹטְפֶת אֹר...

בְּדוֹמִית אֲשֶׁמֶרֶת אַחֲרוֹנָה נוֹשֶׁקֶת,

וּבְקִטִּיפֶת שְׁחָקִים רְסִיס אַחֲרוֹן מְחֹוֹר,

אֶךְ שָׁחַר כְּכָר כִּפְתַּת זָהָב שְׁלֵה אֹדְמַת

לְמַגְעוֹ הַחֶם, הֶרֶךְ שֶׁל אֹר צָעִיר.

רְאִיתִי עִיר עוֹטְפֶת אֹר...

הנחיות לעבודה:

1. בחרו מקור אחד מהמקורות שמשני צידי השיר, שלדעתכם, מי שאמר אותו, היה מסכים עם יוסף שריג בשירו "אור וירושלים" או מתנגד לו.
2. נהלו דיון בין מי שאמר את הדברים במקור שבחרתם ובין יוסף שריג, על ירושלים של מעלה ועל ירושלים העוטפת אור: שאלו שאלות לשני הצדדים, השיבו על השאלות בשם שני הצדדים, הציגו את ירושלים בימינו, בפי שני הצדדים.
3. הציגו את הדו-שיח שחיברתם בפני מליאה.

בשיעורי מוזיקה

השיר "אור וירושלים" עשיר בתיאורי נוף מתובלים בצבעים ורגשות. הציעו לתלמידים למצוא כיצד "מציירת" המוזיקה את תיאורי הנוף, הצבעים והרגשות. להלן דוגמה: "ראיתי עיר עוטפת אור והיא עולה בשלל צבעי הקשת". ההתבוננות של המשורר היא בירושלים של מעלה, ולכן, בדיוק לפי המילים, הצלילים נבנים בהדרגה מהצליל הנמוך עד לצליל השיא, המגיע במילים: "ראיתי עיר עוטפת אור". גם המשך המשפט במגמת עלייה. נוכל לסכם, כי ההתבוננות מהעיר כלפי מעלה אל קרני האור באה לידי ביטוי במנגינה, הנבנית מהצליל הנמוך אל הצליל הגבוה.

כדי להקל על התלמידים, ניתן לבקש מהם לצבוע בצבעים נפרדים מילים או משפטים העוסקים בתיאורי נוף, ברגשות ובצבעים, ורק אחר כך לבדוק בשמיעה כיצד מבטא הלחן את המילים הללו.

הביצועים המוצעים להאזנה:

[הפרברים](#)
[יהורם גאון](#)

משימות לתלמידים:

1. בדקו לגבי כל אחד מהביצועים: כיצד הוא מוסיף לאווירת הטקסט? התייחסו לפרמטרים המוצעים בהדרכה לפעילויות המוזיקליות בתחילת המדריך.
2. איזה מבין הביצועים מוצא חן בעיניכם, ומדוע?
3. האזינו למוזיקה, ונסו לתאר את אוירת השיר באמצעות אחת מהפעילויות הבאות: ציור - קווים, צורות וצבעים, תנועה.
4. נסו לחבר מוזיקה משלכם הממחישה את האווירה הקסומה והשמית שבשיר. השתמשו בכלי נגינה למיניהם והתנסו בכך.
5. אם אתם מורגלים בעבודה בקבוצות, ניתן לבצע משימות ג' ו-ד' בקבוצות, ולאחר מכן לדווח למליאה.

הכיסופים ל"ירושלים של מעלה"

חידושי אמונה

אליהו הנביא בתנ"ך ובמסורת היהודית

אליהו נביא ישראל ניבא ופעל בתקופת בית ראשון, בימי אחאב מלך ישראל ובימי אחזיה בנו, בממלכת ישראל. הסיפורים על מעשיו ונבואותיו כלולים בספרי מלכים א'-ב'. אליהו נקרא 'אליהו התשבי' (=מהעיר תִּשְׁבֵּה), שבחבל גלעד, מדרום לגולן. הוא לחם בקנאות בפולחן הבעל והאשרה, בעבודה זרה בכלל, וקינא לה' כאל יחיד. הוא פעל באומץ רב, בעיקר כנגד המלך אחאב, שחטא בעבודת הבעל ובדיכוי עמו, בעקבות נישואיו לאיזבל בת מלך צידון, אשר הביאה מארצה מסורת של עבודת הבעל. אליהו נרדף על ידי אחאב ואיזבל, והיה נע ונד בארץ. בנדודיו מצא מקלט בצידון שבצפון, והגיע עד הר סיני, הר האלוהים שבדרום מדבר סיני. הוא חולל נסים, ואירעו לו נסים והתגלויות אלוהים. אליהו מינה את אלישע כיוורשו, ועלה בסערה לשמים, על מרכבת אש. **"וַיְהִי הֵמָּה הַלְּכִים הַלּוֹךְ וַדְּבַר וְהֵנָּה רֶכֶב-אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיִּפְרְדּוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֱלֹהִים בְּסַעֲרָה הַשָּׁמַיִם"** (מלכים ב', ב'יא).

כיסא אליהו: אליהו הנביא, כפי שהוא מעיד על עצמו, היה נביא קנאי: **"וַיֹּאמֶר קִנְיָא קִנְיָתִי לֵה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי-עֲזָבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל..."** (מלכים א', י"ט). בפרקי אבות דרבי אלעזר מסופר, כי בתגובה לדברים אלה אמר אלוהים לאליהו: **"חייך (לשון שבועה) שאין עושין ברית מילה שאתה רואה בעיניך"**. מכאן התקינו (קבעו תקנה) חכמים לעשות כיסא אחד מכוון ל"מלאך הברית" (כך נקרא אליהו הנביא). על פי מסורת זו, מכיון שאליהו הנביא האשים את העם שעזב את בריתו עם אלוהים, מוזמן הנביא לכל טקסי ברית המילה, ובכך מראים לו ומוכיחים לו את הברית הקיימת בין העם לאלוהיו. בהלכות שולחן ערוך כתוב **"נוהגין לעשות כיסא לאליהו שנקרא מלאך הברית, וכשמניחו יאמר בכיו שהוא כיסא אליהו"** (שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רסה, סעיף יא).

רגלי המבשר: אליהו עתיד לחזור ולהשלים את תפקידו, **"הֲנֵה אֲנֹכִי שֹׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא. וְהָשִׁיב לִב אָבוֹת עַל בְּנֵים וְלִב בְּנֵים עַל אָבוֹתָם..."** (מלאכי ג', כג-כד). אליהו הנביא נתפס כמבשר הגאולה, ומסיכום כל דברי חז"ל עולה, כי הוא יופיע בעידן הגאולה שלוש פעמים: לפני מלחמת גוג ומגוג, לפני התגלותו הסופית של המשיח ולפני תחיית המתים. ישעיהו בנבואת הנחמה שלו אומר **"מִה-נְאֻוֹ עַל-הַהָרִים רְגְלֵי מְבַשֵּׂר מְשֻׁמֵּיעַ שְׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מְשֻׁמֵּיעַ יְשׁוּעָה אֲמִיר לְצִיּוֹן מְלֶךְ אֱלֹהֵיךְ"** (ישעיהו נב, ז). פירוש הפסוק: מה יפו על ההרים רגלי המבשר = המשמיע את בשורת הגאולה, בשורה המיוחסת לאליהו הנביא. משמיע שלום מבשר טוב = משמיע ישועה.

(ייבנה) המקדש: על פי המסורת, אליהו הנביא יגיע ויבשר על הגעתו של המשיח - ושכשיגיע הגואל, תכלה הגלות ויתבטל השעבוד בישראל, תחזור מלכות בית דוד ליושנה, וייבנה בית המקדש. בזמירות למוצאי שבת נהוג לשיר: **"אֱלֹהֵינוּ הַנְּבִיא אֱלֹהֵינוּ הַתְּשִׁבֵי אֱלֹהֵינוּ הַגָּלְעָדִי בְּמַהְרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד"**.

הללויהו בנגבל וכבוד

ברחובנו הצר	ברחובנו הצר	בירושלים ישנו
גר נגר אחד מוזר	גר סנדלר אחד מוזר	איש לגמרי לא צעיר,
הוא יושב בצריפו	הוא יושב בצריפו	שבנה הרבה בתים
ולא עושה דבר.	ולא עושה דבר.	בכל פינות העיר.
איש אינו בא לקנות,	מדפיו הריקים	הוא מכיר כל סמטה,
ואין איש מבקר,	מכוסים באבק	כל רחוב ושכונה,
ושנתיים שהוא	כבר שנתיים מונח	הוא בונה את העיר
כבר אינו מְנַגֵּר.	המרצע בשק.	כבר שבעים שנה.
והוא חלום אחד נושא עוד בלבבו	והוא חולם כי נעליים הוא תופר,	והוא חולם כי, כמו שאת העיר בנה,
לבנות כיסא לאלהיו שיבוא,	בן על הרים ינוו רגלי המבשר.	יניח למקדש את אבן הפינה.
על כפיו אותו יביא,	על כפיו אותן יביא,	על כפיו אותה יביא
לאלהיו הנביא.	לאלהיו הנביא.	אלהיו הנביא.
והוא יושב ומחכה לו	והוא יושב ומחכה לו...	והוא יושב ומחכה לו...

מְנַגֵּר – מבצע עבודות נגרות
המרצע – מכשיר לעשיית חורים
ינוו רגלי המבשר – ידרכו רגלי המשיח
אבן הפינה – האבן הראשונה לבניית בית המקדש.

והוא יושב ומחכה לו
 כבר שנים חולם הוא שיזכה לו,
 על סודו שומר ומחכה לו
 מתי כבר יגיע היום.

על השיר:

השיר "על כפיו יביא" בוצע לראשונה על ידי הזמרת רבקה זוהר בפסטיבל הזמר והפזמון בשנת 1969, בעיבודו של אלכס וייס, וזכה במקום הרביעי. מאז השיר זכה לביצועים רבים. יורם טהרלב מספר, כי כתב את השיר לאחר שפגש נגר שהראה לו כיסא שבנה לאלהיו הנביא. אנשים דתיים מתווכחים אתו עד היום ואומרים, כי השיר הוא על דוד המלך והם שרים אותו כמזמור לשבת, שהרי דוד הוא שהתגורר בירושלים שבעים שנה, והוא שחלם להקים את המקדש, ולא אלהיו.

טהרלב מתאר את תנאי חייהם המצומצמים של בעלי המלאכה; הן הנגר הן הסנדלר חיים "ברחובנו הצר", בצריף, בבדידות, בהסתר ובעוני: "איש אינו בא לקנות, ואין איש מבקר". את לבם ממלא חלום, שעליו הם שומרים בסוד. החלום בא לבטא את אהבתם למסורת היהודית, שאותה הם מבטאים באמצעות הכישורים המיוחדים שניחנו בהם, בזכות אומנותם ועמל כפיהם; הנגר חפץ "לבנות כיסא לאלוהו" - מעין מהדורה מפוארת של כיסא אליהו הניצב בבתי כנסת; והסנדלר מבקש לתפור נעליים לנביא הקדמון, ושניהם משתוקקים להעניק לו את החפצים פרי ידיהם עם חזרתו.

כך כתב טהרלב על שירו:

"אחרי מלחמת ששת הימים היה בארץ גל של שירי ניצחון ותהילה. אבל מתחת לפני השטח החלו לרחוש גם זרמים מיסטיים של אמונה בנסים שקרו לנו. את השיר 'על כפיו יביא' כתבתי שנתיים אחרי המלחמה, אבל אני חושב ששורה עליו רוח המסורת היהודית, שניתן למצאה בין השטין. שהרי אליהו הנביא נחשב למבשר ביאת המשיח. לפני בוא המשיח יבוא אליהו הנביא כדי לבשר את בואו, אחריו יבוא משיח בן יוסף, שיהרג במלחמת גוג ומגוג, ורק אחריהם יבוא המשיח האמיתי, משיח בן דוד, ויביא את הגאולה השלמה. זה אחד השירים האהובים עליי, בעיקר בגלל אופיו ה'עממי'. הוא מעלה אל פני השטח בעלי מקצועות יום-יומיים, שדמותם נזכרת הרבה בשירי העם היהודיים ממזרח אירופה, אך כמעט לא מופיעה בשירים העבריים".

[מתוך האתר של יורם טהרלב](#)

יורם טהרלב:

יורם טהרלב נולד ב-1938 בקיבוץ יגור. טהרלב גדל והתחנך בקיבוץ, וחותר הרעיונות שעליהם התחנך טבוע בפזמוניו. טהרלב כתב ספרי ילדים רבים, חלקם מבוססים על סיפורים מתולדות הארץ, ואחרים כוללים שירים משעשעים וסיפורים בחרוזים לילדים.

הוא חיבר מאות פזמונים ללהקות הצבאיות ולמופעי בידור אזרחיים, לילדים ולמבוגרים. רבים מפזמוניו זכו בתחרויות זמר, והפכו ללהיטים. המנגינות למילותיו נכתבו בידי טובי המלחינים של הזמר העברי, ביניהם משה וילנסקי, נחום היימן, נורית הירש, מתי כספי, מוני אמריליו, שלום חנוך ואפי נצר.

נושאים מגוונים ביותר, עם הזדהות אישית: הוא עוסק בעבר התנ"כי, הציוני וההתיישבותי, ביהודי הגלותי ובהווה של המדינה. מתוך: "במלל ובזמר" - השתקפות השפה, הספרות, המקורות היהודיים והאמנות הישראלית בזמר העברי, משרד החינוך המזכירות הפדגוגית ירושלים, תשע"א, 2011

יאיר רוזנבלום (1944-1996):

המלחין יאיר רוזנבלום מזוהה בעיקר כמלחין, כמעבד, כמדריך וכמנהל מוזיקלי של הלהקות הצבאיות, שאתן עבד בין 1967 ל-1977. רבים משיריו הפכו לנכסי צאן ברזל בזמר העברי. לזכותו של רוזנבלום יש לזקוף גם את גילויים של זמרים ומוזיקאים רבים שהיו אז בתחילת הדרך, והפכו עם הזמן לכוכבים גדולים בזמר ובבידור הישראלי. יאיר רוזנבלום נפטר בגיל 52 ממחלה ממושכת.

עם להיטיו המפורסמים נמנים: גבעת התחמושת, מה אברך, הייתי נער, על כפיו יביא, בשמלה אדומה, כולם חכמים, קנטטה לשווארמה, שיר לשלום, בואי כלה, הבלדה על חדווה ושלומיק ועוד. מתוך: "במלל ובזמר" - השתקפות השפה, הספרות, המקורות היהודיים והאמנות הישראלית בזמר העברי, משרד החינוך המזכירות הפדגוגית ירושלים, תשע"א, 2011

הללוהו בנגבל וכנור

פתיחה: הממד החווייתי-רגשי:

1. מה אתם מאחלים לירושלים? איזה דבר טוב הייתם רוצים שיקרה לה?
2. בחרו חפץ מסוים, המייצג את האיחולים שלכם לירושלים: תארו אותו והסבירו כיצד הוא מבטא את איחולכם.

הממד הקוגניטיבי: למידה בחברותא:

רבדים של תרבות ישראל בזמר העברי:

1. מצאו לכל קטע מן השיר מקבילה מן המקורות.
2. לגבי כל קטע, הסבירו את הקשר בין השיר למקבילה מן המקורות.

מה נָאוּו על הַהָרִים רָגְלֵי מְבַשֵּׂר מְשֻׁמֵּעַ
שְׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מְשֻׁמֵּעַ יְשׁוּעָה אֶמֶר
לְצִיּוֹן מֶלֶךְ אֱלֹהֶיךָ
(ישעיהו נב, ז)

והוא חלום אחד נושא עוד בלבבו
לבנות כיסא לאליהו שיבוא,
על כפיו אותו יביא,
לאליהו הנביא.

אמר לו הקב"ה לאליהו:
"חייך בכל מקום שבו ירשמו
בני בבשרם ברית מילה,
אתה תהיה שם, והפה
שהעיד שישראל עזבו את
הברית, הוא יעיד שישראל
מקיימים אותי".
(ספר הזהר, צ"ג, על מלאכי) ג, א

"מה נאו", מצייר כי המבשר יעלה על
ראשי ההרים, כמו שנאמר: "על הר
גבוה עלי לך מבשרת ציון", תחילה
"ישמיע שלום" מן האויב, ואחר כך
"מבשר טוב", שהוא בניין המקדש
וצמיחת קרן דוד, ואחר כך, "משמיע
ישועה", הוא קיבוץ גלויות ואחר כך
אומר לציין "מלך אלוהיך", הוא התגלות
מלכות שמים בכל הארץ ובכל העמים.
(מלבי"ם על ישעיהו נב, ז)

והוא חולם כי נעליים הוא תופר,
בן על הרים ינוו רגלי המבשר.
על כפיו אותן יביא,
לאליהו הנביא.

אָבֵן, מְאָסוּ הַבּוֹנִים הַיְתָה
לְרֹאשׁ פְּנֵה. מֵאֵת יְהוָה
הַיְתָה זֹאת; הִיא נִפְלְאֵת
בְּעֵינֵינוּ. זֶה-הַיּוֹם עֲשֵׂה יְהוָה;
נְגִילָה וְנִשְׂמְחָה בּוֹ.
(תהילים קיח, כב-כד)

והוא חולם כי, כמו שאת העיר בנה,
יניח למקדש את אבן הפינה.
על כפיו אותה יביא
אליהו הנביא.

(מתוך השיר "על כפיו אותה יביא",
יורם טהרלב ויאיר רוזנבלום)

שאלות לדיון:

1. כיצד השיר "על כפיו יביא" מבטא את תקוות כל הדורות ל"ירושלים של מעלה"?
2. מה ניתן ללמוד על הזמר העברי, בהישענו על טקסטים מן המקורות?
3. האם, לדעתכם, חשוב ליצור קשרים בין שירים עכשוויים למקורות מתרבות ישראל? מדוע?

פעילות העשרה

הממד הקוגניטיבי:

"תעודת זהות" של חפץ: חקר כיסא אליהו.

לפניכם תמונת "כיסא אליהו". ניתן להגדילה ולחקור אותה.

ניתן לחפש בגוגל תמונות נוספות, למצוא כיסא אחר ולחקרו ולחקור אותו.

מומלץ לחקור גם את כוסו של אליהו הנביא, שאותה אנו ממלאים ככוס חמישית בליל הסדר.

כיסא אליהו אוצר בתוכו תוכן, המעיד על תרבות, על זמן ועל מקום, ומספר את סיפור המורשת היהודית במהלך הדורות.

בתהליך הלימוד מומלץ לחקור כיסא או שניים (מתקופות שונות המבטאים היבטים שונים). מהו זמן ומהו מקום היווצרו? אילו סמלים וסימנים מוטבעים עליו? האם מצוטטים עליו אמירות מסוימות, מה הן מסמלות?

כיסא אליהו הנביא/ברית מילה
נוצר כנראה באיטליה

חקר החפץ: "כיסא אליהו"

1. הסבר מהו כיסא אליהו. מדוע נקרא כך, ולאיזה מטרה נוצר?
 2. האם ניתן לדעת מתי נוצר והיכן?
 3. האם ידוע מי יצר אותו, והיכן מצוי הכיסא היום?
 4. תארו כיצד נראה הכיסא.
 5. מאילו חומרים נוצר?
 6. מה הם הסימנים המופיעים על החפץ: כתובות, עיטורים, חותמות? מה הם מספרים לנו?
 7. האם השימוש בכיסא אליהו הוא פרטי או ציבורי? הסבירו.
 8. האם יש מוסכמות לעיצוב הכיסא?
 9. מהי משמעות כיסא אליהו בעיניי?
 10. האם לדעתך נכון להמשיך ולהשתמש בכיסא אליהו?
- התלמידים ישוו בין שני כיסאות ויענו: מה משותף בעיצוב ובעיטור? מה דומה ומה שונה בין הכיסאות שמוצאם מזמנים שונים ומקהילות שונות בעולם?
 - כעבודת סיכום ניתן להציע לתלמידים ליצור "כיסא אליהו" משלהם. בניתוח העבודה יש להדגיש את הציפייה לשובו של אליהו כמבשר הגאולה, ואת הכיסא הריק המדגיש ציפייה זו.

הצגת אפילוייו מוזיקאיו

בשיעורי מוזיקה:

1. צפו בסרטון על אודות השיר והסיבות לכתיבתו, ודונו בנושא "גלגולו של השיר".
2. התייחסו להבדלים בין הבתים השונים, מבחינת העשייה של בעלי המלאכה. אנשים רבים אינם שמים לב למסר של טהרלב: הבית האחרון שונה מעט. בבתים הראשונים בעלי המלאכה למעשה יושבים ולא עושים כלום. בבית השלישי האיש בונה את ירושלים כבר שבעים שנה. הראשונים רוצים לתת משהו לאליהו: "על כפיו אותה יביא לאליהו הנביא". אולם השלישי, שבונה, חלומו הוא שאת אבן הפינה לבית המקדש, "על כפיו אותה יביא, אליהו הנביא". הנביא בעצמו יביא את האבן, וזה שכרו של מי שבונה ועושה ולא רק יושב ומחכה שאחרים יעשו (או יילחמו או יעבדו) בשבילו.
3. האזינו לשיר בביצוע רבקה זוהר, והתייחסו לביצוע, לתזמור, למעברים, לדינמיקה, להתפתחות השיר.
4. האם קיים קשר בין הטקסט ללחן? אם כן, היכן?
5. בחרו בית אחד בשיר וצרו על פיו תמונה, מצגת, עבודת יצירה.
6. מדוע השיר מתקשר, לדעתכם, לשירי ירושלים, לאור הסיפור על הנגר מרמלה?

הללוהו במזנים ונענב

ירושלים שלי: "ירושלים של מטה"

מידע ארוכה

"ירושלים של מטה"

שכונות ואתרים בירושלים

מזכרת משה היא שכונה בירושלים. היא נוסדה בשנת 1882, ובנייתה הושלמה בשנת 1885, הודות לסייע הכספי שקיבלה מ'קרן משה מונטיפיורי'. קרן זו הוקמה בשנת 1874, במלאת 90 שנה לנדבן היהודי-בריטי משה מונטיפיורי. השכונה נועדה לציבור של תושבים אשכנזיים, בעוד השכונה הסמוכה, אוהל משה, שנוסדה כשנה אחריה מכספי הקרן, נועדה לספרדים.

מישל אוחנה, 2014

מזכרת משה

שוק מחנה יהודה הוא שוק מזון וביגוד, הנמצא בין הרחובות יפו ואגריפס, בצד שכונת מחנה יהודה בירושלים, ומשמש כשוק מזון מרכזי בבירה. בשוק דוכנים וחנויות, הכוללים דוכני ירקות ופירות טריים, אטליזים, מאפיות ומעדניות. כן יש בשוק חנויות לדברי מכולת, תבלינים, מזון אורגני, ממתקים, פרחים, כלי בית, כלי מטבח, כלי עבודה וביגוד, וגם דוכני פלאפל ומסעדות עממיות.

מישל אוחנה, 2014

מחנה יהודה

מישל אוחנה, 2014

מחנה יהודה

מאה שערים היא שכונה חרדית ותיקה במרכז ירושלים, הממוקמת בקרבת מרכז העיר והעיר העתיקה. זו השכונה החמישית, הגדולה ביותר והמרוחקת ביותר שנבנתה מחוץ לחומות העיר העתיקה. היא הוקמה בידי אנשי היישוב הישן שיצאו מהעיר העתיקה. קדמו לה משכנות שאננים, מחנה ישראל, נחלת שבעה ובית דוד. השכונה מורכבת כיום מרוב מוחלט של חרדים המשתייכים לזרמים שונים, בעיקר חסידים וליטאים, וכוללת עשרות ישיבות, בתי כנסת וכוללים. סביבה נבנו שכונות, קריות ושיכונים חרדיים נוספים. הכיכר המרכזית באזור היא 'כיכר השבת', המחברת את מאה שערים עם שכונת גאולה הסמוכה.

מישל אוחנה, 2014

רח' מאה שערים

שער שכם נחשב לשער היפה והמפואר בשערי חומות ירושלים. השער נבנה בתקופה העות'מאנית בהוראת הסולטאן סולימאן המפואר, בשנת 1538. השער נקרא בעברית "שער שכם" משום שממנו יצאה הדרך צפונה, לעבר שכם. באנגלית הוא נקרא "שער דמשק", מאותה הסיבה: הדרך צפונה הובילה בהמשך לעבר העיר דמשק. בערבית הוא נקרא "באב אל-עמוד" (שער העמוד), על שום העמוד שניצב בעבר בכיכר השער.

מישל אוחנה, 2014

שער שכם

הר המנוחות הוא בית הקברות היהודי המרכזי בירושלים כיום. בית הקברות נפתח בשנת 1951, והוא נמצא על גבעת הר המנוחות, שמתנשאת לגובה 750 מטר, בצדה המערבי של ירושלים, מצפון מערב לשכונת גבעת שאול, ומעל לכביש 1.

מזרחית להר המנוחות ממוקם בית הקברות גבעת שאול, השני בגודלו מבין בתי הקברות בירושלים.

מישל אוחנה, 2014

מבט אל הר המנוחות

הללויה, בתקע שופר

גבעת המבטָר היא שכונה יהודית בצפון-מזרח ירושלים, מצפון לקו הירוק, בין שכונת רמת אשכול לבין מחלף שער מזרח והגבעה הצרפתית. השכונה הוקמה על גבעה שהייתה זירת קרב במלחמת ששת הימים. עד המלחמה היה במקום מוצב ירדני, ששימש חלק ממערך מוצבים שנועד להבטיח את ניתוק הר הצופים משטח מדינת ישראל. השכונה נבנתה כחלק מרצף שכונות "הבריח", שהוקמו לאחר איחוד ירושלים, במטרה ליצור רצף התיישבות עברי עם הר הצופים. רוב בתי השכונה נבנו תחילה כבתים דו-משפחתיים צמודי קרקע ובמהלך השנים נוספו להם קומות עליונות. רוב אוכלוסיית השכונה נחשבת אמידה.

מישל אוחנה, 2014

גבעת המבטָר, מראה מכביש רמות-גבעת שפירא

בית הכנסת 'החורבה' (או 'חורבת רבי יהודה החסיד', המכונה בקיצור 'החורבה') הוא בית כנסת במרכז הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים, מול בית הכנסת 'צמח צדק'. בית הכנסת נבנה לראשונה בתחילת המאה ה-18 על ידי קבוצת העולים עם רבי יהודה החסיד. הוא נחרב בידי המוסלמים בשל אי תשלום חובות, נבנה בשנית באמצע המאה ה-19 על ידי קבוצה מתלמידי הגר"א, נחרב בשנית בידי הלגיון הערבי לאחר כיבוש העיר העתיקה ב-1948, ונבנה בשלישית בראשית המאה ה-21.

מקור שמו של בית הכנסת הוא בתקופת חורבנו הארוכה בין בנייתו הראשונה לשנייה. בית הכנסת שימש מרכז הקהילה האשכנזית בירושלים עד אמצע ימי המנדט הבריטי, ונחשב לבית הכנסת האשכנזי החשוב והמרכזי בירושלים עד לחורבנו השני.

מישל אוחנה, 2014

בית כנסת "החורבה" המשוחזר

הללויה במזנים ועגב

אמר הרוכל ממזכרת משה:
ירושלים שלי
היא מחנה יהודה בערב חגים
שבת של "פפיטס", קללות נהגים
וחומוס של רחמו וריח דגים
וחומוס של רחמו וריח דגים,
כביסה על הכביש ומקלחת מדלי

ירושלים, ירושלים,
ירושלים שלי.
ירושלים שלי...

אמר הסנדלר משכונת קטמון:
ירושלים שלי
הוא שבע שנים של גשמים בבלוקון
שיכון בלי חנות, אוטובוס בלי חשבון
שיכון בלי חנות, אוטובוס בלי חשבון,
שבת - הצגה ראשונה באוריון
גם קטמון ג' היא בשבילי

ירושלים שלי...

אמר הבלן ממאה שערים:
ירושלים שלי
היא שטריימל שחור וספרים אפורים
ו"בת ישראל לא תלך בקצרים"
ו"בת ישראל לא תלך בקצרים",
היא לחש תפילה לימים אחרים
לא כאן, כי למעלה קורצת היא לי

ירושלים שלי...

אמר הצעיר שם ליד שער שכם:
ירושלים שלי
היא צלב על חנות, ושוטרים בחצות
אחות שהלשינה ובור עם פצצות
אחות שהלשינה ובור עם פצצות,
מצעד עצמאות, וידיים קפוצות,
"יס סר, ווט דו יו לייק? קבב אור שישליק?"

ירושלים שלי...

אמר החייל מאשדות יעקב
ירושלים שלי
הייתי בה פעם בבוקר של שכול
סימטה וצלף בצריח משמאל
מאז לא חזרתי פשוט לא יכול
אבנר וגדי - שניהם בשבילי
ירושלים שלי.

רוכל - מוכר
"פפיטס" - בלדינו: גרעינים, פיצוחים
בלוקון - בניין בשכונת עוני
שיכון - שכונה
אוריון - שם של בית קולנוע
בלן - עובד במקווה טהרה, עובד בבית מרחץ
שטריימל - כובע מהודר מפרווה
לא תלך בקצרים - לא תלך בבגדים קצרים
שכול - צער גדול בעקבות מוות של מישהו קרוב
צלף - חייל שיורה
צריח - מגדל מוגן

השיר "ירושלים שלי" עוסק בממד האישי-חוויתי, מהי ירושלים שלי, או מהי ירושלים בשבילי. לכולנו, יהודים וישראלים בכל הדורות והגלויות, קיימת נקודת חיבור לירושלים, אישית ולאומית, המתייחסת ל"ירושלים של מעלה" ולירושלים הגיאוגרפית, על אתריה ונופיה, "ירושלים של מטה".

על השיר

דן אלמגור כתב וערך את ההצגה "ירושלים שלי" בשנת 1969, לרגל פתיחתו של תיאטרון החאן בירושלים. להצגה כתב אלמגור קטעי היסטוריה, המספרים את תולדות ירושלים עד התקופה שלפני מלחמת השחרור, וצירף גם קטעי הווי מחיי העיר בשנות ה-50 וה-60. שיר הנושא של המופע, "ירושלים שלי", הושר על ידי הזמר מוטי פליישר, צעד במקום גבוה במצעד הפזמונים ונחשב אחד השירים המפורסמים שנכתבו על העיר. הוא מביא את דבריהם של דמויות מתקופותיה השונות של העיר, וכל אחת מהן מספרת מה היא ירושלים שלו.

על תוכן השיר: בכל אחד מהבתים יש דובר המספר לנו מהי ירושלים שלו.

דן אלמגור

דן אלמגור הוא מחזאי, פזמונאי, פובליציסט, סופר, מתרגם, חוקר ספרות ומנחה טלוויזיה ישראלי. מהיוצרים הבולטים בתחום הזמר העברי והמחזאות הישראלית.

דן אלמגור כתב ערכים רבים לאנציקלופדיה העברית, בעיקר בנושאי תיאטרון וספרות. הוא כתב מאות פזמונים ללהקות צבאיות, לזמרים, למחזות זמר, הצגות תיאטרון פזמוני מצטיינים בשנינות והומור וחרוזה. בתוכן הפזמונים בא לידי ביטוי עולמו האינטלקטואלי של אלמגור ופזמוניו עוסקים בתחומים רבים החל מנושאים היתוליים וכלה באירועים היסטוריים.

אלמגור עיבד ותרגם כמאה מחזות לעברית. ביניהם מחזות קלאסיים כ"הנשים הפיניקיות", "האלכימאי", "קומדיה של טעויות". הוא תירגם גם מחזות מודרניים כגון "מראה מעל הגשר" ו"מותו של סוכן". דן אלמגור קיבל את פרס היובל של אקו"ם בקטגוריה "מפעל חיים בתיאטרון ובתרבות בישראל". בין ספריו של אלמגור ניתן למנות את "איש חסיד היה", "היסטוריה בגרוש", "מחברות החשק".

נורית הירש

מוזיקאית ומלחינה ישראלית, שהתפרסמה בזכות למעלה מאלף לחנים לטובי הפזמונאים והמשוררים. ילידת תל אביב, בוגרת תיכון עירוני א' והאקדמיה ע"ש רובין במגמת פסנתר.

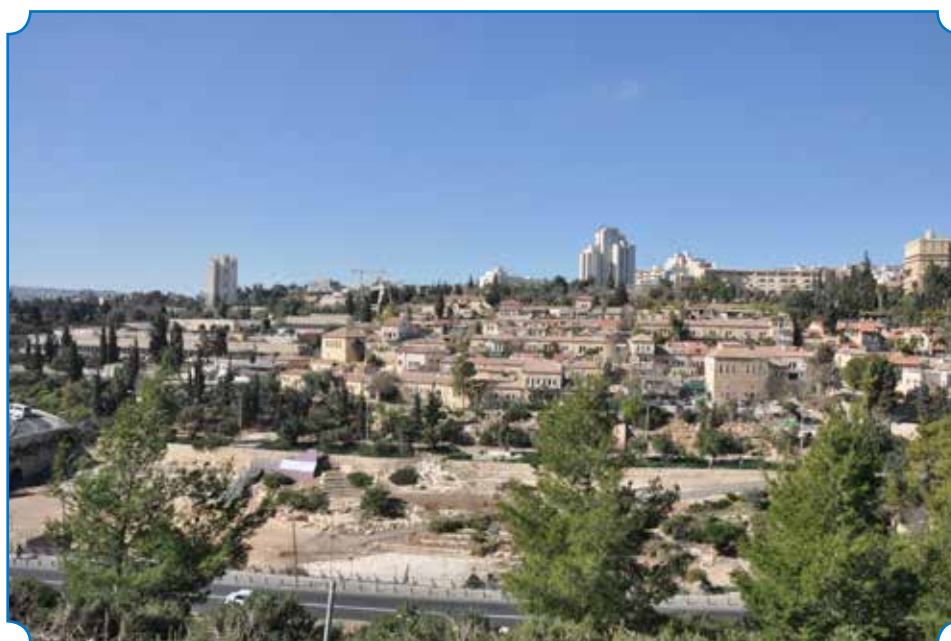
למדה פסנתר אצל אלכסנדר בוך, קומפוזיציה אצל מרדכי סתר, יחזקאל בראון ויצחק סדאי ותזמור אצל נעם שריף וניצוח אצל לסלו רוט. ניגנה מוזיקה קאמרית בכיתתו של עדן פרטוש ולמדה קלרינט אצל יעקב ברנע מהפילהרמונית. מגיל צעיר התפרנסה מליווי זמרי האופרה הישראלית, נגינת פסנתר בסטודיו לבלט ושיעורים פרטיים בתיאוריה וסולפג'.

נורית הירש ייצגה את ישראל בפסטיבלים רבים בעולם כמלחינה, מתזמרת ומנצחת.

נורית הירש זכתה בפרסים רבים בארץ ובפסטיבלים בינלאומיים, במדינות: יוון, יפן, צ'ילה, פורטוגל, מלטה, ברזיל, יוגוסלוויה ואירלנד.

נורית הירש הלחינה מוזיקת רקע ל-14 סרטים, ביניהם: "בלדה לשוטר אזולאי", "לופו מלך הכביש", "כץ וקרסו" "מאחורי הסורגים", "הבחור של שולי". הלחינה, תזמרה וניצחה על המחזמר "סלאח שבת" של אפרים קישון. כתבה מוזיקה להצגות וסדרות טלוויזיה.

במרוצת השנים יצרה נורית הירש רפרטואר חדש לילדים - כמה מאות שירי ילדים שהפכו לנכס צאן ברזל בגנים ובבתי הספר.

פתיח: הממד החווייתי-רגשי

בקשו מן התלמידים לספר מהי ירושלים בשבילם. איזה אתר בירושלים מייצג את ירושלים שלהם, ומהו הסיפור שמאחורי האתר, ההופך אותו למייצג את ירושלים. **פעילות יצירתית:** בקשו מן התלמידים לצייר את "ירושלים של מעלה" ואת "ירושלים של מטה" שלהם.

הממד הקוגניטיבי:

קראו עם התלמידים את השיר ובקשו מהם לזהות מיהם הדוברים בשיר. חלקו את הכיתה לקבוצות, ובקשו מהתלמידים בכל קבוצה לחקור את האתרים המוזכרים בשיר, וללמוד את הסיפור ההיסטורי שלהם. כל קבוצה תציג במליאה את האתר שחקרה, ותסביר את ההקשר המיוחד שלו בשיר. הבית השביעי, האחרון, הוא סיכום לשיר, ומבנהו שונה מיתר הבתים:

ירושלים שלי

היא קמפוס הומה ומלא חתיכות,
היא אם מתייפחת בהר המנוחות,
היא תה של מנחה ב"מלון משוחרר",
היא עוד הגרלה בגבעת המבתר,
היא זוג אוהבים בין זיתי מצלבה,
היא הד לימים של תפילה ב"חורבה"
ירושלים שלי.

בקשו מהתלמידים לכתוב ליד כל שורה על איזה בית בשיר היא רומזת. מומלץ לחקור את כל האירועים ההיסטוריים המוזכרים בבית זה. כל תלמיד יבחר אירוע אחד, ויספר עליו לכיתה.

נאום שנשא ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל, בווינגטון באוקטובר 1995, מוקדש ל"ירושלים שלי" (= של רבין עצמו):

ירושלים שנחרבה שמונה פעמים, שבמשך שנים לא הייתה לנו גישה אל שריד מקדשנו, הייתה שלנו, תהיה שלנו וכך תהיה לעולמי עד...

ירושלים היא לבו ובבת עינו של העם היהודי... נעלה את ירושלים על ראש שמחתנו - כפי שנהגו אבותינו ואבות אבותינו. אלף פנים לירושלים - ולכל אחד מאתנו ירושלים שלו.

ירושלים שלי היא דוקטור משה ואלאך מגרמניה, רופא חולי עם ישראל וירושלים, שבנה בית חולים, 'שערי צדק', וקבע את דירתו בחצר בית החולים, כדי להיות קרוב לחולים יומם ולילה, בבית החולים שבו נולדתי. אני ירושלמי.

ירושלים שלי היא ג'ריקן המים שחולק במסורה לנצורים במלחמת העצמאות, והיא גם פני התושבים הדואגים בתורים לחלוקת מנת הלחם, והשמים האפלים בירושלים שפגזי התאורה קרעו את צבעם השחור.

ירושלים שלי היא הדרך אל העיר. היא פניהם האפורים של החברים המתים שלי, הקור הצורב, המשוריינים החלודים בצל האורנים בצד הדרך.

ירושלים שלי היא ההר הגדול. בית הקברות הצבאי בהר הרצל, קריית הדממה שאוצרת באדמתה את אלפים אשר הלכו אל המלחמות הכבדות, ולא חזרו מהן.

ירושלים שלי היא הדמעות של הצנחנים בכותל ב-67', והדגל שחזר להתנוסס על שריד המקדש.

ירושלים שלי היא הצבעים המשתנים של החומות והריחות של השווקים, ומראה פניהם של בני העדות, וכל הדתות, שלכולם חופש פולחן בעיר שהקדושה עוטפת כל אבן שלה, כל מילה, כל מבט.

ירושלים שלי היא עיר השלום, שממנה תצא הבשורה הגדולה לכל הדתות, לכל העמים: "כי מציון תצא תורה ודבר השם מירושלים"... "הדמעות כאן אינן מרככות את העיניים", כתב משורר ירושלים יהודה עמיחי, "הן רק מלטשות ומבריקות את קשיי הפנים כמו סלע". ירושלים היא סלע.

חג שמח לך ירושלים. שלום לך ירושלים.

שאלות לדין:

יצחק רבין נולד בירושלים, ובדבריו עליה הוא מחבר בין האישי לציבורי. "ירושלים שלי" בהיבט האישי, ו"ירושלים שלי" בהיבט התרבותי, היהודי והלאומי-ממלכתי.

1. מהי ירושלים של רבין? מיינו את ההיבטים האישיים ואת ההיבטים הציבוריים-יהודיים.
2. במה דומה ירושלים של רבין לירושלים של כל אחת מהדמויות המופיעות בשיר?
3. מה ניתן ללמוד על רבין מ"תמונת" ירושלים שלו?
4. על רקע השיר ודברי רבין, בדקו מהי "ירושלים שלכם".
5. ערכו שאלון בקרב בני משפחתכם ובדקו מהי ירושלים בשבילם.

ניתן לכתוב את הגדרתם של התלמידים "ירושלים שלי" על רצועות בריסטולים, ולהרכיבם לפסיפס "זאת ירושלים".

הצגת אפיליוויג מוזיקליוג

האזנה לשיר בביצוע המקורי של מוטי פליישר

• מומלץ לנהל דיון באמצעות השאלות הבאות:

1. בדקו: האם לכל הבתים מנגינה זהה? האם יש שינויים מדי פעם במנגינות הבתים? מה קורה בבית השביעי? באילו מקומות הזמר "מדבר"? התוכלו להסביר מדוע?
2. המילים "ירושלים שלי" מופיעות בכל בית, בתחילתו ובסיומו. בתחילת הבית יש תחושת שאלה; כל דמות כאילו רוצה לומר: "רוצים אתם לדעת מהי ירושלים שלי?" המנגינה למילים אלה נגמרת בתחושה של סימן שאלה. לאחר שאלה זו אנו, המאזינים, חשים כי צריכה להגיע תשובה, במילים, וכן גם במוזיקה. בסיכומו של בית שוב חוזרות המילים "ירושלים שלי", אבל כאן מסכמת הדמות את הבית שלה, וכאילו אומרת: "זוהי ירושלים שלי!" כמו סימן הקריאה בטקסט, כך גם סימן הקריאה במוזיקה. באמצעות הלחן אנו חשים שקיבלנו תשובה, ואנו חשים את הסיפוק שחשה כל דמות, על כי הצליחה להגדיר מהי ירושלים בעבורה.

כדי להעביר את המסר הנ"ל, שאלו את התלמידים:

3. האם הלחן של המילים "ירושלים שלי" בתחילת כל בית ובסיומו זהה? התוכלו להסביר מה ההבדל בין המנגינות, וכיצד משרתת המנגינה את ההבדל בתחושה בין "ירושלים שלי" בתחילת הבית לבין "ירושלים שלי" בסוף כל בית?
4. האזינו לשיר. נסו לתאר בציור ובתנועה את הבתים ואת הדמויות השונות. ניתן לבצע את הפעילות ביחידות או בקבוצות.
5. מהי ירושלים שלכם? נסו לתאר אותה בצלילים.

פעילויות תוכן מומלצות:

1. להקיף בעיגול את הדמות העיקרית בכל בית.
2. להשלים את המילים החסרות בקטע הבא.
ניתן להעזר במחסן המילים שבתחתית הקטע.
בשיר ירושלים שלי יש _____ בתים.
בכל בית יש _____ שורות.
המילים המופיעות בשורה השנייה והאחרונה הן _____ .
בשורה ה _____ בכל בית מוצגת דמות הדובר בגוף שלישי.

(שמונה, ראשונה, חמישה, ירושלים שלי).

הללוהו בגבול וכבוד

3. להשלים בכל אחד מהבתיים את הדמויות ואת המקומות שבהם הן נמצאות:

מקום:	דמות:
מקום:	דמות:
מקום:	דמות:
מקום:	דמות:
מקום:	דמות:

ג. ירושלים שלי: בין "ירושלים של מעלה" ל"ירושלים של מטה"

מידע אודות

על שימוש באלוזיות מקראיות בזמר העברי

הַרְמָז (גם: ארמז וְאֶלּוּזִיָּה) הוא רמיזה, באמצעות מילה או ביטוי, המופיעים בתוך יצירה כלשהי, אל מקורות אחרים בספרות, בקולנוע, במוזיקה, או אל אירועים היסטוריים. כך נוצר קשר בין היצירה הרומזת ליצירה או לאירוע הנרמזים. קשר זה מעשיר את מרקם היצירה הרומזת, ומרחיב ומעמיק את משמעותה. בשיר שלפנינו משולבים שמות של שכונות בירושלים, "ירושלים של מטה", ששמן נגזר מן המקורות, ובעיקר המקורות המתייחסים לירושלים בזמן הגאולה כ"ירושלים של מעלה".

שובי בת ירושלים

/ מילים: דוד ברק, לחן: נחום היימן

אור נדלק בבית הכרם,	כוהנים עברו בחושך,	הריבון, הנה גמל עליך
נר זורח בניות,	בכואם מעיר גנים,	נומי, נומי עיר שלם
בגונן הילה זוהרת	עם אפוד, זהב וחושן,	הנידח במשורריך
ועיניי אל תלפיות.	רימונים ופעמונים.	את שירך הנם חולם

שובי, שובי, בת ירושלים...

בקוממיות בוקע,	אל רמת רחל יגיעו,
שיר מקשת החלון,	מלאכים ושנאנים
מגילה מזמור נובע,	את ימין משה ירגיעו,
אל אוקיאנוס הלילות.	משכנות שאננים.
שובי, שובי, בת ירושלים	מישהו מרבד יניח,
אל ביתי, אל יום קודשי,	על עין כרם הרדומה
הריבון גמל עלייך	ושלווה גדולה יבטיח,
ועליי, ועל נפשי.	לרחביה ורוממה.
סהר של שבת הגיח,	
שט על מאה שערים,	
איש מבית לוי הופיע,	
שב מדרך נס הרים.	

שובי, שובי, בת ירושלים...

הילה – אור מיוחד
 בוקע – פורץ
 נובע – זורם באופן חופשי
 ריבון – האל
 גמל – החזיר לך כגמולך
 סהר – ירח
 הגיח – הופיע פתאום
 איש מבית לוי – הלוויים היו משרתים בבית המקדש.
 בימינו, כל מי ששם משפחתו לוי, שייך מבחינה היסטורית לקבוצה של משרתי המקדש
 שב – חוזר
 אפוד, זהב וחושן, רימונים ופעמונים – אביזרים בבגדי הכהן
 ושנאנים – מלאכים
 הנידח – המבודד
 הנם – הישן

הללויה, בְּתִקְעַ שׁוֹפָר

להלן אחדים מן ההרמזים:

הטקסט בשיר

ההרמז במקרא

תלפיות (וגם: שכונת תלפיות)	כְּמַגְדֵּל דָּוִד צְוֹאֲרֶךְ בְּנוֹי לְתַלְפִּיּוֹת (שיר השירים ד, ד)
קוממיות	אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵהֵיטֵב לָהֶם עֲבָדִים וְאֲשַׁבֵּר מִטַּת עַלְכֶם וְאוֹלֶךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוֹת (ויקרא כו, יג)
שובי, שובי, בת ירושלים	רְנֵי בַת-צִיּוֹן הֲרִיעוּ: יִשְׂרָאֵל שִׁמְחִי וְעֲלֹזִי בְּכָל-לֵב בַּת יְרוּשָׁלַם הַסִּיר ה' מִשְׁפָּטֶיךָ פָּנָה אִיבָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל ה' בְּקִרְבָּה, לֹא-תִירָאֵי רַע עוֹד (צפניה ג, ד-טו)
גמל עלייך ועליי, ועל נפשי.	וְאֲנִי בַחֲסִדְךָ בְּטַחְתִּי יָגַל לִבִּי בִישׁוּעַתְךָ אֲשִׁירָה לֵה' כִּי גַמַל עָלַי (תהילים יג, ו)
מאה שערים (שכונה בירושלים)	וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּמְצָא בְּשָׁנָה הַהוּא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה'
נס הרים (מושב באיזור בירושלים)	כָּל-יִשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אֶרֶץ כְּנַעַן-נֹס הָרִים תִּרְאוּ וְכַתְּקַע שׁוֹפֵר תִּשְׁמְעוּ... קו-קו וּמְבוֹסָה אֲשֶׁר בְּזֹאוּ נְהָרִים אֶרְצוּ אֶל-מְקוֹם שֵׁם-ה' צְבָאוֹת הַר-צִיּוֹן (ישעיהו יח, ג)
עם אפוד, זהב וחושן, רימונים ופעמונים.	וַיַּעַשׂ אֶת-מְעִיל הָאֶפֶד מְעֻשָׂה אֲרָג כְּלִיל תְּכֵלֶת. וּפִי-הַמְעִיל בְּתוֹכּוֹ כָּפִי תַחְרָא שְׁפָה לְפָיו סָבִיב לֹא יִקְרַע. וַיַּעַשׂוּ עַל-שׁוּלֵי הַמְעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מְשֻׁזָּר. וַיַּעַשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טְהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת-הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹף הָרִמּוֹנִים עַל-שׁוּלֵי הַמְעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים. פַּעֲמֹן וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן וְרִמּוֹן עַל-שׁוּלֵי הַמְעִיל סָבִיב לְשֵׁרֶת כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת-מֹשֶׁה (שמות לט, כב-כו)
...יגיעו, מלאכים ושנאים	רָכַב אֱלֹהִים רִבְתִּים אֶלְפֵי שָׁנָאן ה' בָּם סִינֵי בַקֹּדֶשׁ (תהילים סח, יח)
משכנות שאננים (שכונה בירושלים)	חַזָּה צִיּוֹן קָרִית מוֹעֲדֵנו עֵינֵיהָ תִרְאִינָה יְרוּשָׁלַם נוֹה שְׁאֲנָן אֶהָל בַּל-יִצְעֹן בַּל-יִסַּע יִתְדֹתָיו לְנֹצַח וְכָל-חַבְלָיו בַּל-יִנְתְּקוּ (ישעיהו לג, כ)
ושלווה גדולה יבטיח	יְהִי-שְׁלוֹם בְּחִילְךָ; שְׁלוֹוָה בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ (תהילים קכב, ז)
רוממה (שכונה בירושלים)	יָמִין ה', רֹמְמָה; יָמִין ה', עֲשֵׂה חֵיל (תהילים קיח, טז)

בצד ההרמזים, מוזכרות שכונות פיזיות ב"ירושלים של מטה":

מישל אוחנה, 2014

חזית בית ש"י עגנון בשכונת תלפיות

תלפיות היא שכונה ירושלמית ותיקה, השוכנת בגבולה הדרום-מזרחי של העיר. השכונה התפתחה בתקופת המנדט הבריטי, וכוללת אזור מגורים ירוק ופסטורלי, ובצדו שיכונים ואזור התעשייה הגדול בעיר. ייחודה של תלפיות הוא בהיותה השכונה היחידה בירושלים שתוכננה כ"עיר מודרנית" בת כ-800 בתי אב עוד לפני תקופת המנדט (דבר שלא התגשם), וכן בעמידתה רבת-השנים כשכונת סָפר בגבול העיר.

בין הדמויות המפורסמות שהתגוררו בשכונה ניתן למנות את האישים הבאים: אבל פן, יוסף קלוזנר, אריה לייב יפה ושמואל יוסף עגנון, שאף תיאר את השכונה ואת ביתו בה בכמה מספריו.

מישל אוחנה, 2014

בית ש"י עגנון בשכונת תלפיות

מאה שערים: ראו במידע לשיר "ירושלים שלי".

נס הרים הוא מושב בהרי יהודה, בין הערים ירושלים ובית שמש, במסגרת מועצה אזורית מטה יהודה. היישוב הוקם בשנת 1950, על ידי עולים מכורדיסטן, על אדמות הכפר הערבי בית עיטאב, שתושביו עזבוהו במהלך מלחמת העצמאות. נס הרים היה במקור מושב חילוני, אולם בהרחבה החדשה של המושב הוחלט על הפיכתו למושב מעורב. ההרחבה מונה 80 משפחות, 40 דתיות ו-40 חילוניות. כיום המושב מונה כ-250 משפחות, רובן חילוניות. מקור שמו של היישוב בספר ישעיהו יח, ג: "כנשא נס-הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו" והוא הוצע על ידי זאב וילנאי.

idobi 2010

נס הרים

ימין משה: ראו במידע לשיר "ירושלים שלי".

מישל אוחנה, 2014

רמת רחל

רמת רחל הוא קיבוץ שהקימו חברי גדוד העבודה. הוא נחרב פעמיים ויושב מחדש. שטחו הוא מובלעת בדרום השטח המוניציפלי של ירושלים, סמוך לשכונת ארנונה ותלפיות. הקיבוץ שייך למועצה אזורית מטה יהודה.

משכנות שאננים הייתה אחד ממפעלי הפיתוח הראשונים בעיר החדשה של ירושלים בתקופה העות'מאנית, והשכונה היהודית הראשונה שהוקמה בירושלים מחוץ לחומות העיר העתיקה (נחנכה ב-1860). הקמתה, ביוזמתו של משה מונטיפיורי, סימלה את תחילת תקופת "היציאה מן החומות" בירושלים. בתי משכנות שאננים כיום, לאחר שיפוץ ושימור, משמשים כמרכז כנסים, מרכז למוזיקה ובית הארחה.

מישל אוחנה, 2014

משכנות שאננים

הַלְלוּהוּ, בְּתִקְעַ שׁוֹפָר

עין כרם היא שכונה בפאתיה הדרום-מערביים של ירושלים. המקום היה מיושב עוד מהתקופה הכנענית, ובין המאה

ה-14 ועד למלחמת העצמאות שכן במקום כפר ערבי שנעזב במהלך המלחמה. בבתים הריקים יושבו עולים חדשים, ולאחר התרחבותה של ירושלים, הוכרז הכפר כשכונה של העיר. גם כיום לשכונה נותר אופי כפרי, בשל ניתוקה היחסי מהעיר והיותה מוקפת הרים, עמקים ויערות. עין כרם גם נחשבת כמקום מקודש לנצרות ואתר צליינות, מכיוון שהיא מוכרת כמקום הולדתו של יוחנן המטביל. במקום כמה כנסיות ומנזרים, ואליהם מגיעים תיירים רבים.

מישל אחונה, 2014

עין כרם, בין הרי ירושלים

רחביה היא שכונה בירושלים. היא משתרעת מדרום-מערב לרחוב קרן היסוד ולרחוב המלך ג'ורג', וגובלת בשכונת נחלאות מצפון, בשכונות טלביה וקריית שמואל מדרום, ובשכונת שערי חסד ממערב.

אנונימי, 2007

רחוב רמב"ן

רוממה היא שכונה במערב ירושלים, הממוקמת בסמוך לכניסה לעיר ושוכנת כיום ברובה מאחורי מתחם התחנה המרכזית. רוממה נבנתה במקור כשכונת פאר יהודית בין כפרים ערביים, ונהוג לראות בה את השכונה הראשונה שנבנתה בירושלים בתקופת המנדט, והראשונה שתוכננה באופן מסודר כחלק מתוכנית אב לבינוי העיר. בתי רוממה המקוריים נבלעים כיום ב"רוממה המורחבת" ובאזור התעשייה רוממה, שהחלו להתפתח מצפון וממזרח לשכונה המקורית, בשנות ה-50 של המאה ה-20. נכון לשנת 2006 התגוררו בשכונה כ-39,000 בני אדם, רובם המכריע חרדים.

מישל אוחנה, 2014

בית אמדורסקי, ברוממה

הסיפור שמאחורי השיר

השיר "שובי בת ירושלים" נכתב על ידי דודו ברק ונחום היימן לתוכנית רדיו לכבוד יום ירושלים. השיר נכתב לאחר שהשניים ערכו התערבות לגבי מספר שמות השכונות הירושלמיות שניתן להכניס לתוך שיר אחד. דודו ברק ניצח, והשיר, בביצועה של הזמרת שושנה דמארי, הפך ללהיט.

דודו ברק

ברק נולד ב-1948, בשם דוד וילד, וגדל בירושלים. לברק זיקה עמוקה אל ירושלים, והוא כתב עליה כמה שירים, כמו "שובי בת ירושלים". הוא החל לפרסם שירים ופזמונים ללהקות צבאיות ולזמרים ידועים כמו אילנית ובוועז שרעבי לאחר מלחמת ששת הימים. הוא מזוהה בעיקר עם שירי ארץ ישראל שכתב, כמו "ארץ ישראל יפה", "פרחים בקנה" שנכתב בעקבות הניצחון במלחמת ששת הימים, "סיירת אגוז", "לצפון באהבה" ו"אחי גיבורי התהילה" שהקדיש לחבריו שנפלו במלחמת יום הכיפורים. הוא כתב גם שירי פופ, שירים בסגנון מזרחי ושירי ילדים.

נחום (נחצ'ה) היימן

מגדולי המלחינים בזמר העברי (נולד ב-1934). רבים ממאות הלחנים שכתב הפכו לנכסי צאן ברזל בתולדות הזמר העברי. היימן נולד בריגה שבלטביה, עלה ארצה בגיל שש והחל ללמוד לנגן בפסנתר. לאחר שחלה בשיתוק ילדים, עבר לנגן באקורדיון. בגיל 14 עבר להתגורר כילד חוץ בקיבוץ נען וזכה להדרכה מחברי הקיבוץ יהודה אורן ודוד זהבי. מאוחר יותר הפך לאקורדיוניסט בחוגים לריקודי עם. את שירו הראשון "ניצנים נראו בארץ", למילים מ"שיר השירים", כתב בגיל 17. היימן נשלח ללימודים במדרשה למורים למוזיקה, ולמד אצל המלחין פאול בן חיים. הוא היה המנהל המוזיקלי ואחד המייסדים של להקת הגבעטרון, שכללה ברפרטואר שלה חלק משיריו.

נחום היימן עבד בשיתוף פעולה עם המשורר נתן יונתן, שיתוף שהוליד עשרות שירים מוכרים, וביניהם "חופים", "שיר אהבה ישן" ("אניטה וחואן") ואחרים. היימן הלחין גם פסקולים רבים לסרטי קולנוע. נחום היימן עוסק בשימור הזמר העברי באמצעות פרויקט "נוסטלגיה", שבו הוא משמר רבים משירי ארץ ישראל וביצועים ישנים שלהם.

כדי להדגיש את המשחק בין "ירושלים של מעלה" ל"ירושלים של מטה", כפי שהן משתקפות מן ההרמזים בשיר, ומשמות השכונות הפיזיות בירושלים, מומלץ "לשחק" עם התלמידים באופן הבא:

- העתיקו את ההרמזים מן המקורות, כל טקסט בדף נפרד ובאותיות גדולות.
- העתיקו את המידע על השכונות בירושלים, כל טקסט והתמונה המתאימה על דף אחד ובהגדלה.
- פזרו את הדפים עם ההרמזים מהמקורות ועם המידע על שכונות ירושלים, ובקשו מן התלמידים לבחור שני הרמזים ושתי שכונות.
- בקשו מן התלמידים לחקור עוד ולהרחיב את המידע על השכונות.
- בקשו מן התלמידים להסביר את ההרמזים, את הזיקה שלהם ל"ירושלים של מעלה" ול"ירושלים של מטה", וכן את זיקתם לשיר.
- בקשו מן התלמידים להציג את עבודתם בפני המליאה.

לאחר ההצגה, קיימו דיון בעקבות השאלות המנחות הבאות:

1. כיצד תורם הציטוט מן המקורות להבנת שמות השכונות בירושלים? הסבירו.
2. מה ההבדל בין התיאור במקורות לבין השכונה הפיזית?
3. כיצד תורם הציטוט מן המקורות להבנת החלוקה בין "ירושלים של מעלה" ל"ירושלים של מטה"?
4. מה ניתן ללמוד על תרבות ישראל במקורות ובשירי הזמר, באמצעות פעילות זו? נמקו.

לסיכום:

הציעו לתלמידים לתאר באופן יצירתי: בציור, בפיסול, בשיר, בסיפור, את ירושלים של מעלה ואת ירושלים של מטה

בשיעורי מוזיקה

האזינו לשייר "שובי בת ירושלים" בביצועה של שושנה דמארי

הזמינו את התלמידים ל"סיור" בשכונות הירושלמיות תוך כדי האזנה לשייר:

- בקשו מהם להקיף בעיגול כל שכונה שה"סיור" יעבור דרכה. הכינו מראש דף עם מילות השיר, שבו מודגשים שמות השכונות בעיר (או הקרינו על מסך את השיר באופן המפורט לעיל), כך שכל תלמיד יוכל לבדוק, לאחר ביצוע המשימה, אם סימן את כל השכונות.
- חלקו לתלמידים שני דפים חלקים. בקשו מהם להאזין למנגינת הבתים, ובדף אחד לתאר בקו את "הסיור המוזיקלי" בשכונות. בכל פעם שה"סיור" יעצור ויגיע לפזמון, עליהם לעבור לדף השני, ו"לצייר" בקו את מנגינת הפזמון. בקשו מן התלמידים לנסות ולהגדיר במה שונה מנגינת הבתים ממנגינת הפזמון, על פי הרישומים שהתקבלו בשני הדפים.
- **לפניכם כמה תיאורים. חלקם מתארים את מנגינת הבתים וחלקם מתארים את מנגינת הפזמון:**
 - מנגינה זרמת
 - מנגינה גלית
 - חניות על צלילים ארוכים
 - עלייה לצלילים גבוהים במיוחד
 - צלילים קצרים
 - מנגינה שמתפתחת כלפי מעלה עד לשיא
 - מנגינה בלי חזרות
 - מנגינה החוזרת על עצמה

בקשו מן התלמידים לרשום כל אחד מהתיאורים בטבלה הבאה, מתחת למנגינה שהוא מתאר.

מנגינת הבתים	מנגינת הפזמון

- בתום משימה זו, סכמו במה שונה מנגינת הבתים ממנגינת הפזמון, וכיצד משקפות שתי המנגינות (זו של הבתים וזו של הפזמון) את התכנים של השיר.

מישל אוחנה, 2014

בית כנסת "החורבה" המשוחזר

הַלְלוּהוּ בְּצִלְאֵלֵי תְרוּעָה

ד. שמות חיבה לירושלים

מידע אחרון

שמות ירושלים

ירושלים בתודעת העם היהודי לדורותיו, מעמד שאין לו אח ורע בתולדות העמים והדתות. ישנן כמובן ערים מקודשות רבות בעולם, ישנן ערי בירה חשובות וישנן ערים אהובות שאף להן הוקדשו שירים ופיוטים. אולם העובדה שלירושלים נקשרו כל כך הרבה כתרים, העובדה שבספרותו הקלאסית של העם היהודי לאורך ההיסטוריה כונתה ירושלים במאות שמות, תארים וכינויי חיבה, חושפת ממדים של זיקה ושל משמעות הנודעת לעיר ירושלים בתודעה המשותפת של העם היהודי ובנפשם של מיליוני היהודים כיחידים, באופן שאין דומה לו...

העובדה שהעם היהודי לא רק בנה את ירושלים, קיים את ירושלים, חלם על ירושלים והתגעגע אליה, התפלל על ירושלים ובכה עליה, אלא אף עיטר את ירושלים במאות שמות אשר כל אחד מהם יש לו משמעות סמלית מובחנת, אומרת כי העם היהודי כונן את עולמו סביב ירושלים באמצעות שמות. בכך הוא עיצב את ירושלים של מעלה, את ירושלים שבנפש. תופעה מרהיבה זו, למיטב ידיעתי, יוצאת דופן בתרבות האנושית בכלל.

ירושלים העיר הפכה בתודעת הדורות לסמל רב אנפין המתנוצץ כיהלום מלוטש ומאיר לעולם כולו וליושביו בריבוי משמעיו. ירושלים של מטה רומזת לירושלים של מעלה, ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו, עיר שעושה כל ישראל חברים, ירושלים עיר של שלום, ושמו של הקב"ה "שלום", ירושלים משכן לשכינה, עיר המקדש אשר תבניתו ותבנית כל כליו רומזים לאידאות עליונות, עיר המיוסדת במקום ממנו הושתת העולם, שממנו יוצאת הוראה לעולם, היא המקום בו ביטא אברהם אבי האומה בעקדת בנו את מחויבותו המוחלטת לציווי האלוהי ובו נוצר האדם כיצור מוסרי, "אדם ממקום כפרתו נברא". "על כן יקרא לה עיר הצדק, קריה נאמנה..."

מתוך: א' שנאן (עורך), "זקוביץ וד' פרוינד, נהרדעה - דפי פרשת השבוע של האוניברסיטה העברית בירושלים, כי תצא תשס"א, 2001

העיר ירושלים בהיותה מרכזית בתודעה היהודית, צברה במהלך השנים שמות וכינויים רבים. שמות אלה נובעים ממקורות שונים: רובם מהתנ"ך, חלקם מכתבי חז"ל, אחרים הם שמות בארמית, מקצת מהשמות הם בשפות לועזיות בנות זמננו.

בראשית ימי הביניים, במדרש הקרוי "שיר השירים זוטא" שנערך סמוך למאה ה-11, נאספו הרבה משמותיה ומכינוייה של ירושלים, מן המקרא ומן המדרש, תחת הכותרת "שבעים שמות לירושלים", וקריאת הרשימה מלמדת על פניה המגוונות של העיר מכאן, ועל שפע הזיקות שבינה לבין עם ישראל ואלוהיו מכאן. המספר "שבעים" הוא מספר טיפולוגי המסמל עושר וגיוון, ובאותו הקשר במדרש מפורטים גם שבעים שמותיו של הקב"ה, שבעים שמותיו של עם ישראל ושבעים שמותיה של התורה.

הקביעה כי לדבר זה או אחר יש שמות רבים מלמדת על חוסר היכולת להקיף אותו ולתאר אותו בדרך פשטנית על ידי ציון לשוני אחד, וככל שמספר השמות גדול - כן גדולה חשיבותו ומורכבותו, כאותו יהלום שריבוי פניו מוסיף לערכו וליוקרתו.

בין שבעים שמותיה-כינוייה של ירושלים, מונה הרשימה את הציונים הגיאוגרפיים: שלם (בראשית יד, יח), מורייה (דברי הימים ב, ג, א) ו-יבוס (דברי הימים א, יא, ד), וכן כינויים מליציים ושיריים כ"משוש כל הארץ", "יפה נוף", "עיר שחברה לה", קריה נאמנה" ועוד כינויים שנמצאו לו לעורך הרשימה בעיקר בדברי הנביאים, במזמורי תהילים ובמדרשיהם הרבים.

מתוך: פרופ' בנימין איש שלום, הקדמה לספר בוסידן

שמות ירושלים וכינוייה:

10. בית אל (בראשית, לה 15)	1. אבן מאסה (זכריה, יב 3)
11. בירה (דה"א, כט, ו-19; ירושלמי, פסחים ז. ח; בבלי, יומא, ב, א)	2. אהליבה (יחזקאל, כג 4, פירוש רד"ק)
12. בית תפילה (ישעיה, נו)	3. אור העולם (ילקוט שמעוני, תהילים כג)
13. במות (מיכה, א 5)	4. אם (ילקוט שמעוני, דברים כג 7)
14. בעולה (ישעיה, סב 4, אבות דרבי נתן לט)	5. אפרתה (תהילים, קלב 6, המדרש הגדול, ויגש מו, ח).
15. בעל המון (שיר השירים, ח 11)	6. אריאל (ישעיהו, כט 1)
16. בשן (תהילים, סח 16, המדרש הגדול, ויגש מו, ח)	7. ארמון (ירמיה, ל 18; המדרש הגדול, ויגש מו, ח)
17. בתולה (ירמיה, לא 4; המדרש הגדול, ויגש מו, ח)	8. אשת נעורים (ישעיה, נו; המדרש הגדול, מו, ח)
18. גבעת הלבונה (שיר השירים, ד 6; המדרש הגדול, שם)	9. בחורה (מל"א, יד 21; אבות דרבי נתן ב, מג)
19. גולה (ישעיה, מט 21; המדרש הגדול, שם)	

אורן רוזנפלד, 2002

מגדל דוד

הַלְלוּהוּ, בְּתִקְעַ שׁוֹפָר

- .20 גיא חזון** (ישעיה, סה 18)
- .21 גילה** (ישעיה, סה 18)
- .22 גלעד** (ירמיה, כב 6; המדרש הגדול, שם)
- .23 גן אלהים** (ישעיה, נא 3; המדרש הגדול, שם)
- .24 דלתות העמים** (יחזקאל, כו 2)
- .25 דרושה** (ישעיה, סב 11-12)
- .26 דרום** (יחזקאל, כא 2)
- .27 ההר הטוב** (דברים, ג 25; ספרי פנחס, קלד)
- .28 ה' יראה** (בראשית, כב 14)
- .29 העיר** (ירמיה מא 4; לב 24)
- .30 ה' צדקנו** (ירמיה ג 16)
- .31 הקריה** (מל"א א, 44-41)
- .32 הראל** (יחזקאל, מח 35)
- .33 הר גבוה** (ישעיה, מ 9; המדרש הגדול, שם)
- .34 הר חמד** (תהילים, סח 17)
- .35 הר מרום ישראל** (יחזקאל, כ 40)
- .36 הר מועד** (ישעיה, יד 13)
- .37 הר קודש** (תהילים, מח 2; יואל, ד 17)
- .38 הר שמה** (יחזקאל, מח 35; בבלי, בבא בתרא, כח-עב)
- .39 חגווי הסלע** (שיר השירים, ב 14; זוהר, א פד-פה)
- .40 חדרך** (זכריה, ט 1; המדרש הגדול יוגש מו-ח)
- .41 חומות** (ישעיה, נו 5)
- .42 חיים** (ישעיה, ד 3; יחזקאל, לב 25; פרקי דרבי נתן (א) לד)
- .43 חפציבה** (ישעיה, סב 4; אבות דרבי נתן (ב) לט)
- .44 טבור הארץ** (יחזקאל ה 5, פירוש רש"י ועוד)
- .45 יבוס** (יהושע, יח 28; ועוד)
- .46 ידידות** (ירמיה, יב 7; תהילים, פד-2)
- .47 יושבת העמק** (ירמיה, כא 13)
- .48 יער הבציר** (זכריה, יא 2; אבות דרבי נתן (א) ד (ב) ז;
ילקוט שמעוני, ב, תקעה)
- .49 יער הנגב** (יחזקאל כא 2)
- .50 יפה נוף** (תהילים, מח 3)

מישל אוחנה, 2014

ימין משה

מישל אוחנה, 2014

רמת רחל

דוכן תבלינים בשוק מחנה יהודה מישל אוחנה, 2014

- .70 עיר דוד (שמו' ב, ה 7-9)
- .71 עיר האמת (זכריה, ח 3)
- .72 עיר הומייה (ישעיה, כב 2)
- .73 עיר היונה (צפניה, ג 1)
- .74 עיר הקודש (ישעיה, נב 1; נחמיה, יא 1)
- .75 עיר הצדק (ישעיה, א 26)
- .76 עיר יהודה (מל"ב, יד 20; דה"ב, כה 25)
- .77 עיר לא נעזבה (ישעיה, סב 12)
- .78 עיר עוז (ישעיה, כו 1)
- .79 עיר פרוזות (זכריה, ב 8)
- .80 עיר קברות אבותיי (נחמיה, ב 5)

- .51 ירכתי צפון (תהילים, מח 3)
- .52 כלה (ישעיה, סא 10)
- .53 כלילת יופי (איכה, ב 15; תהילים נ 2)
- .54 כיסא ה' (ירמיה, ג 17)
- .55 כרמל (ישעיה, לב 16)
- .56 לבנון (ירמיה, כב 6; המדרש הגדול, ויגש)
- .57 מגדל עדר (מיכה, ד 8)
- .58 מוראה (צפניה, ג 1)
- .59 מוריה (בראשית, כב 12; המדרש הגדול, ויגש, מו-ח)
- .60 מנוחה (דברים, יב 9; תהילים קלב 8; 13-14; תוספתא, זבחים יב; ועוד)
- .61 מקדש (מדרש תלפיות, עמ' 251; ישעיה ד 3)
- .62 נווה שאנן (ישעיה, לג 20)
- .63 נחלה (דברים, יב 9)
- .64 נצח (דה"א, כט 11; בבלי, ברכות, נח, א)
- .65 סורה (ישעיה, מט 21; המדרש הגדול, ויגש, מו, ח)
- .66 סף רעל (זכריה, יב 2)
- .67 עדן (ישעיה, נא 3; המדרש הגדול, ויגש מו, ח)
- .68 עין העולם (בראשית רבה, סג, יד)
- .69 עיר אלוהים (תהילים, מו 5; ועוד)

דוכן פירות בשוק מחנה יהודה מישל אוחנה, 2014

מישל אוחנה, 2014

רמת רחל

.81 עיר שחוכרה לה יחדיו (תהילים, קכב 3)

.82 עיר של זהב (משנה, שבת ו, א)

.83 עקרה (ישעיה, נד 1)

.84 צאן (יחזקאל, לו 28)

.85 צואר (ישעיה, ח 8; זוהר, א, וישלח)

.86 צור המישור (ירמיה, כא 13)

.87 ציון (תהילים, פז 2; ירושלמי ד, ב; ועוד)

.88 צלע האלף (יהושע, יח 28; ספר זרובבל, בית המדרש ב, ע"מ 57)

.89 קדוש ישראל (ישעיה, ס 14)

.90 קריה נאמנה (ישעיה, ס 14)

.91 קריה נשגבה (ישעיה, ס 14)

.92 קריה עליזה (ישעיה, כב 2; לב 13)

.93 קריה חנה דוד (ישעיה, כט 1)

.94 קרית מועד (ישעיה, לג 20)

.95 קרית מלכיאל (בשירו של רבי ספיר לכבוד משה מונטיפיורי ב-1849)

.96 קרית מלך רב (תהילים, מח 3)

.97 קרית משוש (ירמיה, מט 25)

.98 קרתא דא שפירא (קריה של יופי - כינוי שטבע המשורר ר' ישראל נג'ארה בשירו "יה ריבון עלם ועלמאי" מהמאה ה-16).

.99 קריתה מרדתא (עיר מרדנית - עזרא, ד 12)

.100 רבתי בגויים (איכה, א 1)

.101 רבתי עם (איכה, א 1)

.102 שלם (בראשית, יד 18; תהילים, עו 3)

.103 שדי יער (תהילים, קלב 6)

.104 שער בת רבים (שיר השירים, ז 5)

.105 שרתי במדינות (איכה, א 1)

מישל אוחנה, 2014

מאה שערים

הרבה שמות לירושלים / מילים: דן אלמגור, לחן: נורית הירש

שְׁמוֹת הָרֶבֶה לְיְרוּשָׁלַיִם
...וְכָל שֵׁם נָאָה מִחִבְרו
קְרִית מְלֶךְ רָם
קְרִיהַ נְאֻמָּנָה
מְשׁוּשׁ כָּל הָאָרֶץ
עִיר בָּהּ דָּוִד חָנָה
שְׁמוֹת הָרֶבֶה לְיְרוּשָׁלַיִם
...וְכָל שֵׁם יָפָה מִחִבְרו
יָפָה נוֹף, כְּתָר בְּהָרִים,
אֲרִיאֵל, עִיר שֶׁל זָהָב
וְאִם נִבְּוֵא לְמִנּוֹת הַיּוֹם
אֶת כָּל שְׁמוֹתֶיהָ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם
... יִכְלֶה הַנְּיָר וְתִיבֵשׁ הַדְּיוֹ
וְתִגַּע כָּל יָד וְהֵם לֹא יִכְלוּ
נָאָה מְכָל הַשְּׁמוֹת
נָאָה מְכָל- הַשֵּׁם יְרוּשָׁלַיִם

קְרִית מְלֶךְ רָם – עִיר שֶׁל מַלְכִים
מְשׁוּשׁ – שְׂמֵחָה
לְמִנּוֹת – לְסִפּוּר
יִכְלֶה – יִגְמַר
תִּיבֵשׁ – תִּתִּיבֵשׁ

על השיר

השיר "שמות הרבה לירושלים" לקוח מתוך מחזה שכתב דן אלמגור "ירושלים שלי", מ-1969. את ההצגה כתב וערך דן אלמגור, והשתתפו בה: מוטי פליישר, שוש רוזן, גאולה נוני, חיליק צדוק, יאיר קלינגר, וכן דני גרנות, שאף תרם כמה לחנים לפזמוני ההצגה. ביים: וואל זילברג. מוזיקה: נועם שריף. לחנים: נורית הירש וסשה ארגוב. להצגה אלמגור כתב וערך קטעי היסטוריה המספרים את תולדות ירושלים עד התקופה שלפני מלחמת השחרור, וצירף גם קטעי הווי מחיי העיר בשנות ה-50 וה-60. שיר הנושא של המופע היה "ירושלים שלי".

דן אלמגור, ראה בשיר "ירושלים שלי".
נורית הירש, ראה בשיר "ירושלים שלי".

הַלְלוּהוּ בְּנִבְּל וּבְכִנּוֹר

הצגה אפילאויג הגרבור ישאל

רבתינו אמרו: "שבעים שמות יש לירושלים" (מדרש רבה)

מומלץ לחשוף בפני התלמידים את שמותיה הרבים של ירושלים, וליצור דיון בשאלה מדוע לעיר שמות רבים. ניתן להשוות את ירושלים עם ערים אחרות, ולבחון האם גם להן שמות רבים כל כך. האם לתלמידים עצמם יש כמה שמות? כיצד הם מכונים בבית על ידי חברים, על ידי בני משפחה וכדומה.

שאלות לדיון:

1. ממה נובע ריבוי השמות לירושלים?
2. אמרו רבתינו "שבעים שמות יש לירושלים". האם לירושלים שבעים שמות? הסבירו את משמעות המספר 70.
3. האם בשיר מוזכרים כל השמות? חלקם? למה?
4. בררו עם הילדים האם ניתן להוסיף לעיר שם עדכני. על התלמידים להסביר משמעותו של שם זה.

הצעה למורים: בקשו מן התלמידים ליצור משחקים לשמות ירושלים ופירושיהם, ולשחק בהם עם תלמידים אחרים.

הצגה אפילאויג מוזיקאיו

בשיעור מוזיקה:

[האזנה לשיר בביצוע דני גרנות](#)

1. המנגינה לשיר מורכבת משתי מנגינות. בקשו מהתלמידים להאזין לשיר, ולרשום ליד כל אחד מגושי הטקסט האם הוא מושר במנגינה א' או במנגינה ב'. באיזו מנגינה שרים את שמותיה של ירושלים? מדוע לדעתכם בחרה המלחינה במנגינה זו לשיר את שמותיה של ירושלים?
2. האם לדעתכם מתאימים הלחן והביצוע לתוכן השיר ולמילותיו? התוכלו להסביר מדוע?
3. מדרש תמונה: כל ילד יבחר לצייר את אחד משמותיה של ירושלים.
4. מנגנים את התמונות: בחרו אחת מן התמונות ונסו לבטא אותה במנגינה. ניתן לבצע את הפעילות במליאה, בזוגות ובקבוצות.

פעילויות בינתחומיות ללמידה משמעותית:

תוצרים משותפים:

1. ביטויי אמנות שונים (ציור, פיסול, כתיבת שיר, קטע תנועתית, כתיבת לחן) בעקבות הנושאים שנלמדו.
2. עבודות אלתור בכלים ובקול, בהשראת הטקסטים שנלמדו ובהשפעת הנושא הכללי.
3. הכנת שירון כיתתי (שכבתי) שבו כל תלמיד מוסיף שיר משירי ירושלים (שטרם נלמדו בכיתה) על פי הנושאים שנלמדו. הוספת מידע הכולל: מילות השיר, מידע על המשורר ועל המלחין, "הסיפור שמאחורי השיר", רפלקציה הכוללת הסבר מדוע נבחר השיר ומה התלמיד למד מהשיר, כיצד השיר השפיע עליו ועוד.
4. בטיול השנתי לירושלים יצטיידו התלמידים בשירון שיכינו, וישלבו שירים מתוך השירון, בהתאם לאתר שבו יבקרו. ניתן לשלב פעילות משחקית: המורה או אחד התלמידים יציעו לשיר שיר, ולאחר שישירו אותו, יתבקשו התלמידים "לנחש" מדוע נבחר דווקא שיר זה.
5. פינת "ירושלים שלי" בבית הספר, הכוללת: עבודות תלמידים, הקלטות, סרטונים, תמונות ועוד.
6. אחת לחודש - דף קשר שיכינו התלמידים סביב אחד מהשירים, שיכלול את הדברים הבאים: שם השיר, מילות השיר, הסיפור מאחורי השיר, הקשר שלו לנושא הנלמד (ראו מאגר משימות בתרבות ישראל לכיתה ה').

הצגת איזמות קהילתיות

יוזמות קהילתיות:

1. אירוע קהילתי של הורים ותלמידים, שיכלול:
טקס, מופע, מפגש שירה הכולל הצגת התוצרים של התלמידים.
2. בית מדרש - לימוד בחברותא.
3. תחנות סביב הנושא, על פי השירים.
4. תערוכה בית-ספרית בעקבות הנושאים שנלמדו.

הללוהו בצלצלי תרועה

ביבליוגרפיה נבחרת:

- במלל ובזמר** - השתקפות השפה, הספרות, המקורות היהודיים והאמנות הישראלית בזמר העברי.
משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, ירושלים תשע"א, 2011.
- שרים מורשת** - משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, הפיקוח על החינוך המוזיקלי ותרבות לישראל ירושלים, 2010.
- שרים 60** - משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, הפיקוח על המוזיקה ומורשת קהילות ישראל, ירושלים 2008.

אתרי אינטרנט:

- [הזמנה לפיוט](#)
- [זמרשת](#)
- [בית השיטה](#)
- [יורם טהרלב](#)
- [נורית הירש](#)
- [שרים מורשת - משרד החינוך](#)
- [דודו ברק](#)
- [נחום היימן](#)

